

4/398
51

Obiceiurile Juridice ale poporului român

STUDIU

asupra obiceiurilor pămîntului din punct de vedere:
juridic, social, moral și politic

DE

GEORGE G. MAXIM

Bacalaureat, absolvent în drept
Fost Șeful Arhivei, Direcțiunii Personalului și Statisticel
al Departamentului Ministerului de Justiție
Fost Comisar cl. I, Șef de Secție și special de Siguranță
al Prefecturii Poliției Capitalei

Cu o prefață a D-lui prof. universitar Dimitrie Alexandresco

*Optima est legum consuetudo.
L. 37, Dig. eodem.*

*Lex anima reipublicae
et vinculum civitatis.*

IAȘI

Tipografia «LUMINA MOLDOVEI» Bulevardul Elisabeta, 2
Editura George G. Maxim, str. Palatului, 60 bis

1921

Obiceiurile Juridice ale poporului român

STUDIU

asupra obiceiurilor pământului din punct de vedere :
juridic, social, moral și politic

DE

GEORGE G. MAXIM

Bacalaureat, absolvent în drept

Fost Șeful Arhivei, Direcțiunii Personalului și Statisticii
al Departamentului : Ministerului de Justiție

Fost Comisar cl. I, Șef de Secție și special de Siguranță
al Prefecturii Poliției Capitalei

Cu o prefață a D-lui profesor universitar **Dimitrie Alexandresco**

*Optima est legum consuetudo.
L. 37, Dig. eodem.*

*Lex anima reipublicae
et vinculum civitatis.*

IAȘI

Tipografia «LUMINA MOLDOVEI» Bulevardul Elisabeta, 2
Editura George G. Maxim, str. Palatului, 60 bis

1921

Domnului Toma Stelian,

Profesor de Dreptul Comercial la Facultatea de Drept a Universității din București, Secția Doctoratului în Drept, fost Ministru al Justiției și eminent avocat; sub a cărui ordine am servit la Departamentul Justiției în calitate de șeful Arhivei, Direcțiunii Personalului și Statistice; conlucrând împreună la organizarea din temelie a întregii Justiție a regelui regat, prin reformele Sale a legilor organice a tuturor instanțelor judecătorești (judecători de ocoale, tribunale, Curți de Apel, cum și a Inaltei Curți de Casație și Justiție). Domnia-Sa, decretînd **examenul** ca criteriu pentru alegerea magistraților și **inamovibilitatea** pentru siguranța și prestigiul justiției țării; dar care legi organice sănătoase, au fost mutilate și ciopârțite de succesorii săi, miniștri fără scrupule, **cari din interese meschine politice, au dărâmat aproape în întregime** ceea ce ilustrul Ministru Toma Stelian a zidit în templul Justiției cu mari sacrificii morale și materiale.

Dedic această umilă lucrare, ca semn de eternă recunoștință, deosebită stimă și cea mai mare considerație.

GEORGE G. MAXIM

str. Palatului, 60 bis, Iași

1921 August 15

Memoriei părinților mei:

Gheorghe și Maria Maxim

Recunoștință și veșnică amintire.

Domnului Petru Poni,

Decanul profesorilor români, fost Ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice, Ex-Președintele Academiei Române: omagiu și respect pentru munca ce a depus la înălțarea culturii române prin apostolatul său didactic.

Generație tânără! luați pildă și imitați-l!...

Eminentul jurist, profesorul emerit de Dreptul Civil Român la Facultatea de drept a Universității Iași și Decan al acelei facultăți, a avut deosebita bună-voință a-mi adresa următoarele rinduri:

Domnule Maxim,

Am luat cunoștință de dorința Do. de a publica o carte, cuprinzând „Obicelurile pământului ale țării noastre“.

Această idee fiind foarte nimerită, merită a fi încurajată. De aceea vă făgăduiesc că vă voi face o prefață, îndată ce-mi veți comunica lucrarea.

al Dr. decotat

D. Alexandresco

1921 Iași

AUTORI CONSULTAȚI :

- Tușusli :** *Наследство*, comparație a legislațiunelor vechi de la noi cu Dreptul Roman.
- D. Cantemir :** *Descriptio Moldaviae*, ed. II-a, cap. XI p. 203, ediția 1872.
- D. Fotino :** *Istoria Daciei*, pag. 46.
- Missail :** *Origina Legislațiunii Române*, 1865.
- A. D. Xenopol :** *Istoria Românilor*, vol. IV, 1891.
- George G. Mărzescu :** *Condițiunea juridică a străinilor în România*. Teză de licență, 1897, București.
- Gr. I. Alexandrescu :** *Studiu asupra obiceiurilor juridice a poporului român*. Partea I-a, 1896, Galați.
- Teodor T. Burada, avocat :** *Condiția Șireților*, 1895, Iași.
- H. Beauve :** *Droit Coutumier*, 1880, Paris.
- D. Alexandresco :** *Drept Civil Român*, operă completă, Iași.
- Démètre Alexandresco :** *Droit Ancien et Moderne de la Roumanie*. Etude de la législation comparée, 1897 Louvain et Bucarest (I. B. Istas éditeur).
- Marțian :** *Analele Statistice și Economice*, 1860, București.
- Fedor Domelic :** *Le droit coutumier des Slaves méridionaux ;* 1877, Paris.
- T. Codrescu :** *Uricarul*, Iași.
- G. T. Teodorescu :** *Credințe, datini și moravuri*, 1874, București.
- Vespasian Erbiceanu :** Prim-președinte al Curței de Apel din Basarabia, membru în Comisiunea Arhivelor Statului, lucrarea sa «*Legiuiri Locale Basarabene*», Istorie, texte și jurisprudențe, Chișinău. Imprimeria Statului, 1921.
- Gh. Ghibănescu, profesor, membru corespondent al Academiei Române, Cuzești, tipărită cu spesele principesei Maria Moruzzi. Iași, Tip. «Dacia» P. & D. Iliescu, 1912.**
- G. Ionescu-Gion :** *Doftoricescul Meșteșug în trecutul țărilor române*. București, Tip. Socec, 1892.
- Postelnicul Manolache Drăghici :** *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, 2 vol. Iași 1857. (Tipografia Institutului Albinei).

VI

- Dumitru D. Mototolescu**: *Privilegiul Masculinității*. București, Tip. Carol Göbl, 1915.
- Brocher de la Fléchère**: *Le droit coutumier et la Philosophie. Le Droit*, revue de droit intern et legisl. comp. 1871.
- V. A. Ureche**: *Istoria Românilor*, vol. VIII.
- R. Rosetti**: *Pământ, Săteni, stăp.* Buc. 1907.
- Ioan Nădejde**: *Dreptul de ctitorie al Femeilor coboritoare din ctitori*. Buc. 1910
- G. Ghibănescu**: *Surete și isvoade* vol. I; idem: *Ispisoace*. Iași, 1906.
- Hajdeu**: *Arhiva Istoriei Românilor*, vol. I-IV.
- A. Stefulescu**: *Documente slavo-române*, 1906.
- S. Nicolaescu**: *Documente slavo-române*, sec. XV, Buc. 1905.
- Șt. Grecianu**: *Șirul Voceazilor cu Divane*, 1907; Idem: *Genealogiile documentate ale familiilor boerști*. Buc. 1913.
- C. G. Dissescu**: *Les origines du droit roumain*, Paris 1899.
- Scarlat Pastia**: *Codul Judiciar al Moldovei*, 1852, Iași.
- Ștefan Longinescu**: *Istoria dreptului românesc*. Buc. 1908.
- Manega Petru**: *Projet de Code Civil pour la Bessarabie*. 1824. Petrograd.
- L. Casso**: *Vizantriskoe Pravo v Bessarabii*, 1907.
- Th. Agulletti**: *Istoria Românilor*, Buc. 1914, ediția IX-a.
- Elisée Reclus**: *Géographie (Europe Méridionale)*, Paris.
-

Inainte cuvîntare

Noi Romîni de la Divanurile ad-hoc în coace, exclusiv dominați de marea și salutara idee de a deveni cît se poate mai iute o națiune de sine stătătoare, am urmărit această măreață și națională idee cu atîta precipitare, în cît am sacrificat interesului acestuia de ordin *eminamente politic*, ori și ce alt *interes social sau economic*.

Așa cu ocasiunea unificării legislațiunei noastre civile, prin o singură aruncătură de condeiu am rupt cu tradițiunile noastre juridice, istorice, politice, sociale, comerciale, vechi bune; adică cu acele instituțiuni ce se raportă la dreptul nostru public intern, dar mai cu seamă în ce privește dreptul nostru privat.

O legislațiune streină întregă, un nou sistem de organizare judiciară, politică, economică și socială, le-am introdus cu o iuțelă nemai pomenită, poate la un popor din timpurile antice sau moderne.

În avîntul nostru, în patrioticul și naționalul avînt de a ne organiza ca stat liber și independent, am împins așa departe spiritul de asimilare cu Franța, în cît am căutat, ca prin o imitare maimuțărească și puerilă să introducem pînă și uniforma magistraților și avocaților ? !

Toți bărbații noștrii de stat, marcanți, înainte de 1864, cu Domnul Țării în cap, crescuți și educați în școlile franceze, nu au avut alt model de legislațiune de cît pe cea franceză, cu mici excepțiuni ; —

Cu o iuțelă vertiginoasă s'au pus de au tradus legile franceze, civile și sociale, omițînd ici colea, cîte ceva ; — și atît Moldoveanul cît și Munteanul, odată cu schimbarea cailor de poștă, ș'a schimbat și legislațiunea.

Am copiat Codul civil Napoleon al Franței și cîte-ceva din Codul Belgian și Genovez, pentru unificarea legislațiunei noas-

tre așa că codul nostru actual este acel Napoleon al Franței, cu oare-care mici modificări. Codicile civile anterioare lui erau pentru Muntenia, *Condica lui Caragea* din 1817 și pentru Moldova, *Condica lui Calimah*, din 1814.

Ambele aceste codice au fost abrogate din momentul punerii în lucrare a noului codice ; păstrînd și cite-va articole din condicile Calimah și Caragea, așa de ex. art. 145 Cod. Civ. că : «La rudenia din Sf. Botez, se oprește căsătoria între *naș și fină*, precum și între *nașă și fină*».

— *Condica lui Calimah-Voevod* din Moldova, politicească a fost alcătuită din Basilicale, cu oare-și care potriviri după *legile și obiceiurile pămîntului*, dar fiind în limba grecească, puținii judecători o înțelegea, și nici nu o întrebuița nimeni la pricină¹⁾, afară de Domnul însuși cînd judeca vre-o pricină înaintea sa. Apoi *pravila Andronache Donici* fiind alcătuită de acest boer, după cea grecească scoasă a lui Calimah cu adăugiri, după cum i-a venit în minte, și aceasta nu a fost mult lucrătoare. Această pravilă și judecată a lui Donici, a ajuns proverbială, așa pe timpul său se zicea :

„Dacă ai vre-o judecată,
„Mergi la Donici și te-arată ;
„Căci el chiar și în pilaf
„Va găsi un paragraf !

Astăzi din nenorocire se găsește în judecăți mai mult pilaf de cit judecată...

Așa dar din cauza aceasta găsim în legile noastre civile și altele, dispozițiuni cari n'au la noi nici o tradițiune și nici un trecut istoric, ne-deduse din *legile nescrise — obiceiurile juridice ale pămîntului*.

Mai toate tradițiunile noastre naționale au fost îmbrîncite, și în locul lor s'a introdus idei și principii noi.

Așa din maximele dreptului francez : că *mortul chiar își trece proprietatea sa la la cel viu* (le mort saisit le vif) ; *prescripțiunea instantanee a lucrurilor mobile* (en fait des meubles, possession vaut titre) ; *translațiunea proprietății prin simplul consimțimînt* ; *materia absenței* ; *divorțul prin consimțimînt mutual* ; *împărțea succesiunii că este declarativă și nu atributivă de proprietate* ; *succesiunea copiilor naturali, formele și teoria relativ la testamente, legate și donațiuni între vii* ; *ipotecele, privilegiile, etc.*,

1) *Intemcîndu-se diecii Divanului, cari scriau cărțile de judecată și anaforalele, mai mult pe obiceiul pămîntului.*

și alte în totul teorii noi au fost introduse în țară atât de brusc, în cît judecătorii noștri depe acele vremuri, ce rămăsesă din cei vechi, le dădea o explicație, care te făcea să pufnești de ris.

*

Ori, în principiu, adevărul filosofic este că legile trebuie să fie expresiunea deprinderilor, obiceiurilor și moravurilor naționale a unui popor; dar noi Românii am făcut lucrurile pe dos, ca în toate, de la unirea principatelor încoace, căci prin legile noi am introdus, lucruri necunoscute de majoritatea poporului, care habar nu are nici azi de ele; deși am introdus noule teorii legislative de la o gintă tot latină (Franța) ¹.

Ori învățați ca metafizicul Kant, filosoful Bentham, Savigni, R. Bardeaux, Meyer, Cheauveau Adolphe și alții zic: că Europa întreagă a fost îndelungat supusă legilor civile romane, și dacă multe popoare urmează și astăzi aceste legi, nu este nici unul care să fi adoptat procedura romană; și că în zădar am căuta noi în Istorie exemplul unui popor carele, fără să-și fi pierdut independența sa națională, să fi adoptat în totul procedura altei națiuni.

Apoi Mayer zice: «Acest fapt că fie-care naționalitate principală posedă pentru aplicarea legilor sale civile, un sistem particular de forme judiciare, după cum posedă un limbaj al său propriu pentru expresiunea ideilor sale, este demn de atențiune; și legistorele trebuie necesarmente să țină socoteală de dînsul; căci dacă fiecare din marile rase europene posedă un sistem de procedură care instinctivamente s'a dezvoltat cu instituțiunile sale judiciare și civilizațiunea sa, din faptul acesta trebuie să conchidem că niște «importațiuni străine nu pot, afară de cît pentru cîte-va amănunte, să fie un mediu, de a ameliora formele juridice».

Aceste forme adiective, a căror rol e secundar prin efectul timpului și forța deprinderii, au compus un tot atât de strîns legat în cît fac parte integrantă, ca să zic așa din moravurile naționale.

Numai poporului nostru — contrar doctrinelor marilor savanți — i-a fost rezervată onoarea de a proba filosofilor și juriconsulților, că calitățile acele distinctive cari constituiesc esența unei rase, nici chiar secolii nu poate să le distrugă ?..

1) Montesquieu zice în „L'Esprit des Loix“: *Les lois sont les rapports nécessaires qui dérivent de la nature des choses...*

căci nu degeaba legiutorul de la 1865, a pus la finele Codului Civil formula: *toate legile anterioare sunt abrogate etc.* și așa noi îndepărtînd *toate legile nescrise* — obiceiurile pămîntești — și cele *scrise Calimah și Caragea* ¹⁾ ne-am îmbrăcat cu cele străine, ce nu corespundeau corpului nostru social; întocmai ca cum aș lua pe un țaran și desbrăcîndu-l de bernevici, cămașă, suman, opinci și căciulă, l'ai îmbrăca *francezește* cu haine strîmte (nemțești) cu redingotă, ghîete de lac, clac și mănuși; ce ar deveni acel țaran astfel îmbrăcat? Ridicol. Cred și eu.

Despre legile vechi mai rămîne să zic, că după felul ocîrmuirii ce s'a urmat la noi înainte în țară, de cît că *Ispisoacele* sau *Hrisoarele Domnești*, pînă la o vreme, iar apoi și anaforele boerilor obșteștei adunări întărite de Domn, au slujit principatelor *de porățuiri și chiar de legi*, în ramurile: judecătorească, administrativ și financiar; precum decretul Impăraților din Austria și ucazurile Țarilor în Rusia, erau legiuitoare, în multe obiecte sociale de Stat. Așa dar pricinele de judecăți se căutau fără nici o formă și pravilă. mai întăi de Isprăvnicia ținutală și acolo neîmpăcîndu-șe împričinații și cu o *zi de soroc* se îndrepta în judecata *Dicanului Domnesc*.

*

Obiceiurile țării și obiceiurile locuitorilor în general au luat multă schimbare. prin introducerea unui nemărginit lux și altor rele deprinderi, *rodul cel rău al străinismului și iudovismului contemporan*, cari îmbuibări puțin cîte puțin au afemeiat *focul dragostei de țară* și a înecat cu totul simțul încrederei reciproce și al iubirei de curățenie ce se observa între Romîni în vechime, rămînînd o politeță fațarnică și în uneltiri fine de a ne amăgi unul pe altul, cu lipe de caractere, simț național și de patriotizm.

Toate aceste prefaceri, toate aceste vițuiri, sîngînd în mare parte adevăratul simț al patriotismului, au înrîurit la impilarea

1) Cu trecerea timpului datinele juridice, zise obiceiurile pămîntului, ne mai fiid îndestulătoare, Matei Basarab și Vasile Lupu, au pus să se întocmească următoarele pravile sau codice de legi: „**Pravila cea mică**“, care fu tradusă din limba slavonă de către călugărul oltean **Mihail Moxa** (Moxalia), și se tipări la Govora (1640). „**Pravilele Impărătești**“, colecțiune tipărită la Trei-Erarhi (1646) Iași, o traducere din grecește a lui **Eustrati-Treti-Logofăt**. „**Pravila cea mare**“ sau „**Îndreptarea Legii**“, asen ânătoare cu Codicele moldovean, dar mai dezvoltată; talmăcită din elenește de călugărul **Daniil Andreian Pannonianul**, cu concursul Mitropolitului Ștefan, tipărită la Tîrgoviște (1652). **Codul Ipsilant** în limbele romînă și greacă (1782). **Condica Caragea Civilă și Penală în greacă și romînește și „Pravila lui Calimah“** (1819), neterminată, puse în curent cu legivirile europene.

țării, după care a urmat ca din *dreptul ei pământ* aparat la o vreme cu atîta sînge scump al strămoșilor noștrii, să se ciunteze de ambele părți mai mult de jumătate și astăzi, în urma victoriei armatei noastre glorioase, compusă în majoritate din țărani, cărora cînd Patria le-a cerut ajutorul, au lăsat *plugul* și au apucat armele ca să o apere, cum și *păștorii* cari pe lîngă ținerea turmei, aū avut a păzi și învinge pe dușmani ; am cîștigat tot pămîntul luat cu hăpca de străini, dar sîntem în aceeași stare haotică morală, politică și economică, din cauza intrigilor interesate și a faptașilor unei națiuni neunite moralmente și naționalmente ; iată ce isprăvi aduc țării, fără a se folosi de cît pecuniar, acei ce le stîrnesc, cu scop personal, la care nū izbutesc de cît la ruina țării în interior, din cauza fețelor politice ce voinde a aduce rîndueli noi și nesăbuite ; au făcut încetul cu încetul să se piardă gloria și fericirea țării, măcinîndu-se prin zavistii, aducînd-o în curînd la un faliment moral și mai cu seamă economic și social.

Obiceiurile pământului

din punct de vedere juridic, moral, politic și social

Cum a fost în țările românești dreptul nescris și necodificat? Ce aplicau vechii judecători? și care au fost obiceiurile pământului? ce multe se păstrează și astăzi, de ex.: ori-ce chirieș, care are contract cu proprietarul său pînă la Sf. Gheorghe sau Sf. Dimitrie, mai are voie trei zile, după trecerea acestor sărbători, de a sta în casa închiriată și a se muta după trecerea acestor zile; lucru ce nu e scris, dar care ca obicei al pământului din vechime se păstrează și nu a căzut în desuetudine, mai cu seamă în Muntenia.

În Franța înainte de codificarea legislațiunii de genialul Napoleon, fiecare din provincii avea *drepturile ei cutumiare*, importante și curioase (le droit coutumier) și regele Louis XII a sancționat și a publicat acest drept cutumier în anul 1506, pentru orașul Melun, în 1507 pentru provincia Tourrain, în 1510 pentru Paris etc. și succesorul François I a continuat opera.

Asemenea Germania veche, avea în fiecare oraș, dreptul său particular numit *Weichbildrecht* și deosebitele provincii aveau *Landesgewohnheiten*.

Înainte de 1870, fiecare stat din Germania își avea legislația sa particulară, a cărei origină era *principiile dreptului cutumiar local*. După unitatea Germaniei, în urma războiului din 1870, s'a simțit necesitatea unei singure legislațiuni pentru tot imperiul, și după lungi desbateri, în 1879 s'a pus în aplicare legislațiunea actuală; justiția se împarte de către *Amstgericht*, care corespunde cu judecătorii noștri de pace; *Landsgericht* cu Tribunalele; *Oberlandsgericht* cu Curțile de Apel; *Reichsrit* cu Înalta Curte de Casație cu sediul în Leipzig.

Chiar la Romanii vechi, exista un *jus consuetudinarium*.

În dreptul bizantin, există asemenea și se numea *i sunitheia* tu topu (ἡ συνίθεια τοῦ τόπου). Și la noi în vechime, existau o mul-

prin țară, în anaforarele divanurilor, în hrisoavele domnești și alte vechi documente și cărți de istorie.

Dreptul Roman codificat din timpul Republicii și Imperiului de marii jurisconsulți ai timpului: Ulpian, Papinian, Modestinus, Paul și Gajus, s'a transmis și la noi, în unele dispozițiuni, prin coloniile romane aduși în Dacia de Traian, și s'a perpetuat din veac în veac, prin tradițiune până în timpurile moderne, după cum s'a conservat la noi chiar până astăzi multe ceremonii păgâne religioase romane, la nunți, înmormintări etc.

Așa dispozițiunea dreptului roman, ¹⁾ că rodul roabei, este al mamei, iar nu a tatălui, și că proprietarul numai dobândește și pe copil, iar nu proprietarul tatălui robului; — căci Ipsilante (pg. 155 § 8), zicea în condiția sa *«figantia ce se vor naște fără de cununie, să urmeze norocul mamei lor, după cechiul obicei»*.

*

Știm din istoria dreptului roman, că acest drept a fost prelucrat de Justinian (Institute, Digeste, Pandicte și Novele), ²⁾ care a fost adoptat în occident, după căderea Imperiului roman, de către chiar popoarele barbare și prelucrat după trebuințele lor. Edictum Theodorici pentru Ostrogoți, la an. 500. Breviarium Alaricianum pentru Vizigoți la an. 506. Papiani responsa pentru Burgnignons, între anii 517 și 534.

Dar noi Românii nu am avut raport cu acele popoare barbare din Occident ³⁾, dar dreptul roman Justinian a fost adoptat și în Orient sub imperiul ce a durat o mie de ani, numit Bizantin, sub numele de *Novele* (Νεαρχα), și codificat în *Basilicalele*, ce aveau 60 de cărți, lucrate prin anul 906 sau 911; această carte a străbătut secolii și a fost comentată de profesorii școlii de drept din Bizanț.

După lucrările savanților moderni Heimbach, Zachariae, Mortreuil, Miclosisch și ale altora, isvoarele dreptului bizantin se rezum în:

1. *Ἐκλογὴ τῶν νόμων*, un fel de institute a dreptului bizantin prelucrate la an. 740.

2. *Ὁ Πρόχειρος νόμος*, făcută la anul 870.

3. *Ἐπαναρχογὴ τῶν νόμων*, care este a doua ediție a cărții precedente.

4. *Ἀνακἀθηρσις τῶν παλαιῶν νόμων* (repurgatis veterum legum).

5. *Τὰ Βασιλικὰ* în 60 cărți lucrate la 906 sau 911; lipsesc multe titluri din ea, negăsite pînă azi.

1) *Gayus*, I, 82, 84, 85. după care, „*partus ancillae matris conditionem sequitur, non patres*“, dispozițiuni transmise prin veacuri și la noi.

2) *Și Codex repetitae prae lectionis*

3) *Cu asemenea popoare barbare nu am putut imprumuta mai nimic din instituțiunile lor juridice și studiul nostru comparativ al dreptului cutumiar, din acest punct, e superfluu.*

6. Cele 113 *Novelae* a împăraților bizantini, publicate de Împăratul *Leon* între 887 și 893.

7. *Ἡ Ἐξομολογία*, redigiat în sec. XIV la 1343 de Constantin Harmenopolo, judecător în Tesalonic, compendii de legi ce în parte se aplică și azi în Grecia.

Deci cum noi Românii depindeam în vechime prin biserică și religione, de Patriarhatul din Constantinopol, și aflându-ne în relațiuni strânse cu el ; așa că mișcarea juridică din orient a avut o preponderență asupra instituțiilor noastre juridice.

Mai găsim la noi instituțiuni juridice, a căror origină nu o găsim la alte popoare, nici în orient nici în occident, nici chiar în dreptul român, sau bizantin, *instituțiuni purcesse direct*, din mintea românească, ca inspirate de trebuințele vremurilor curate naționale, unde se oglindește înțelepciunea poporului românesc, și simțul lui juridic *sui generis*.

Astfel găsim că împăratul bizantin Romanus Lecapenus a dat în anul 922, o novelă despre dreptul de protimisis. Această novelă nu a fost nici odată promulgată în țările române și n'a avut nici o forță ; totuși noi găsim dreptul de protimisis în țară aplicat din vechime înaintea condicilor noastre de legi : Matei Basarab, Ipsilante, Vasile Lupu, Caragea. Este adevărat că Românii l'au transformat, l'au întins (precum și la vânzare de țigani și la arendări), l'a adoptat la trebuințele lor ; însă această instituțiune de protimisis, care o găsim la noi menționată în hrisoave, ca un vechiu obicei, este evident împrumutată legislațiunei bizantine.

Chiar aceste instituțiuni formează aceea ce mi-am propus a descrie aci, mai cu seamă obiceiurile pământului.

Din aceste importante instituțiuni, ce se mai cunosc astăzi, descriu deocamdată în acest articol cele mai principale, urmînd ca în alt capitol să descriu și restul ce a am mai cules :

1. *Infrățirea.*
2. *Partajul căminului părintesc.*
3. *Indiviziunea între frați.*
4. *Partajul casei părintești.*
5. *Indatorirea fraților de a înzestra pe surori, precum și raportul la masa succesiunii (colațiunea) zestrilor.*
6. *Giurătorii, și altele ce le voi descrie în alt capitol, mai puțin importante.*

Să descriem pe scurt, fie-care din aceste obiceiuri a pământului :

I.

Infrățirea

În Orient în Evul-Mediu, exista un obicei de a se prinde de frate cu altul — frate de cruce. — La Bizantini se numea

«*adelfoia*», chiar împărați Romani obișnuiau unii din ei a avea frații lor de cruce¹⁾.

Frații de cruce își datorau ajutor și credință, și erau obligați să răsbune moartea fratelui ucis. Românii vechi se prindeau frați, mîncînd din o pîne tăiată în cruce, sau se creștau la mîna dreaptă cu scîmzul crucii și sugiau puțin sînge; asemenea și femeile se prindeau surate.²⁾

Aceste înfrățiri produceau un fel de înrudire familiară, familiile lor nu se căsătoriau între dinsele; iar Biserica nu admitea acest *impedimentum matrimonii*, nefiind prevăzut în canoane; ba chiar Biserica oprea înfrățirea, și de aceea acest obicei ce exista în vechime foarte des, a dispărut încetul cu încetul la noi; această înfrățire ce era mai mult cu efect social de cît juridic. (Vezi Indreptarea Legii pag. 218).

Dar exista și înfrățirea cu oare-care efecte juridice, așa cînd cineva voia să facă o donațiune, de oare-ce pe acele vremuri nu existau nici condici scrise și nici avocați, forma juridică era de a adopta (a înfia, lua de suflet) pe donatar ca frate de cruce, și de a împărți dar starea sa cu el, care se făcea înaintea Domnului, întărită printr'un hrisov; adecă se prindeau frați nedespărțiți, frați de cruce, lăsîndu-și în timpul vieții chiar averea unul altuia ca *danie*, și după moartea unui frate, intra celalt în stăpînirea celui mort, cînd nu existau copii; acest obicei nu e de origină romană, ci mai mult de origină slavonă, așa crede ilustrul nostru istoric A. D. Xenopol, în cartea sa «Istoria Romînilor».

Așa un hrisov din 1526, în acele timpuri de luptă pentru lege, biserică și naționalitate, atunci nu exista în țară nici condici de legi scrise, nici juriști, nici avocați, atunci cînd dorea unul să facă o donațiune, forma juridică era de a adopta pe donatar ca frate și de a împărți starea cu dînsul,

Această adopțiune de frate, această înfrățire se făcea într'un mod solemn și autentic, ca toate actele importante, se făcea înaintea Domnului, care o constata prin un hrisov. Asemenea și testamentele să făceau înaintea Domnului, care regula cite odată chiar ordinea succesiunii de urmaț. Domnul, împreună cu marii demnitari, împreună cu boerii țării, îndeplineau aceste funcțiuni judiciare, așa că Domnul cu Divanul țării, pe atunci, întrunea în persoana Sa și puterea judecătorească și puterea legislativă.

Iată hrisovul: «Cu mila lui Dumnezeu, Eu Radu Voevoda și Domn a toată țara Ungro-Vlahiei, fiul prea bunului și Marelui Radu Voevoda, dă Domnia Mea lui Jupan Nan Pitaru și fiilor lui, cîți Dumnezău i va da, ca să fie lui în Berovoesti, a treia parte de peste tot hotarul și din toată siliștea, și din riur și din munte, care este muntele ce se chiamă Berivoescu a treia

1) *Impărații Constans, Michail, Basilius* aveau frații lor.

2) *Tomșa Domnului Moldovei, se prinse frate de cruce cu fiul adoptiv a lui Ioan Heraclide, precum spune Engel (Moldau) pag. 211).*

parte. Și în Drăgănești de la Slănic a treia parte, cât a ținut
repositul Jupan Harvat Logofătul și în Berevoești și în Drăgă-
nești, ce s'a chemat partea lui Berivoiu, pentru că a înfrățit Ju-
pan Harvat Logofătul pe sluga lui Nan Pitarul, pentru sufletul
său, pentru că au fost ale lui Harvat Logofătul bătrîn și drepte
moșii. Pentru aceasta a miluit și fiul jupanului Harvat Logofă-
tul, Barbu, la moartea lui pe Nan Pitarul cu a treia parte din
satele de mai sus din Berevoești și din Drăgănești a treia parte
și cu tot hotarul, a treia parte din ce i-a dat Jupan Harvat Lo-
gofătul și fiul său Barbu. Așijderea și înaintea Domniei Mele
și fiica lui, Jupanîța Neacșa, a dat lui Nan Pitarul ca să-i fie
neclintite, și iar a dat lui Nan Pitarul un om țigan anume Curchi
cu copiii săi, Vișa cu copiii săi, pentru că i-a cumpărat Nan Pi-
tarul de la Jupanîța Neacșa, fiica lui Harvat, drept 1300. asprii.

Drept aceia i-am dat și Domnia-Mea ca să-i fie moșie
ohavnice aceste sate și țiganii ce sunt mai sus scriși lui și fiilor
lui și nepoților și strănepoților lui.

Iar după aceea a venit Nan Pitarul înaintea Domniei-Mele,
de a întocmit moșiile și țiganii, ce sunt mai sus scriși, cum că
după moartea lui Nan Pitarul, de oare-ce nu se va afla nici fii
nici fete, dacă Dumnezeu nu-i va da; atunci pentru averile și
satele și țiganii ce sunt mai sus scriși nu se va face împărțeală,
ci să fie fraților lui neclintit, după zisa Domniei-Mele.

Iată și martori așează Domnia-Mea: Jupan Pârvu, Mare
Ban al Craiovei și Jupanul Drăghici, fost Mare-Vornic și Ju-
panul Manea, Mare Vornic și Jupanul Radu, fost Mare Logofăt
și Jupanul Tudor Mare Logofăt și Jupanul Neagoe Vistierul și
Dragomir Spatarul și Danciu Paharnicul și Draghici Comisul și
Șerban Stolnicul și Badea și Dragul, Mari Postelnici, Ispravni-
cul Neagoe Mare Vistier și cu Opriș am scris în frumoasa ce-
tate a Tîrgoviștei, în luna Iulie, 30 zile, în anul 7034 (1526).

«Io, Radu Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn».

Din acest hrisov rezultă:

- a) Că Harvat Logofătul a înfrățit pe Nan Pitarul;
- b) Că i-a dat a treia parte din Berevoești și din Drăgănești;
- c) Că l-a înfrățit pentru sufletul său;
- d) Că fiul Logofătului Harvat, anume Barbu, după moartea
părintelui său, întărește și recunoaște dania făcută de tatăl său
către Pitarul Nan; îl miluește și el cu acea danie.
- e) Că Domnul Țărei prin hrisov întărește proprietatea aces-
tor moșii pe seama Pitarului Nan (i-am dat Domnia-Mea ca să-i
fie ohatnice).
- f) Nan Pitarul, neavînd copii și descendenți, întrebă pe
Domn cîi să lase moștenirea și Domnul îi spune, că moștenirea
se cuvine fraților lui (după zisa Domniei-Mele).
- g) Nan Pitarul *face testamentul* în favoarea fraților săi,
înaintea Domnului, testament prevăzut chiar în hrisov.
- h) Vedem din hrisov că putea să înfrățescă și acela care
avea copii, care avea deci moștenitori direcți, și

i) Vedem că Logofătul Harvat a dat Pitarului Nan, numai a treia parte din moșii, iar nu jumătate, cum se obișnuia, probabil din cauză că logofătul Harvat mai avea doi moștenitori, pe fiul său Barbu și pe fiica sa Neacșa; și ast-fel nu a dispus de cît porțiunea disponibilă, care era a treia parte; — și a dispus pentru sufletul său, cum zice hrisovul, adică a dispus de partea sufletului.

Iată ce zice *Eliséc Reclus dans sa Nouvelle géographie Universelle* (La terre et les hommes), partie I, Paris 1875 (Librairie Hachette et C-nie), page 286 :

«Chez les Albanais, comme chez les Serbes et chez maints peuples anciens, *la fraternité du choix*, n'est pas moins solide que celle du sang : les jeunes gens qui veulent devenir frères se lient par des serments solennels en présence de leurs familles et, s'ouvrant un veine, boivent quelques gouttes du sang l'un de l'autre.

Si puissant est en Albanie ce besoin d'association familiale que très-souvent des enfants élevés ensemble restent unis pendant toute leur vie et constituent des sociétés régulières ayant des jours de réunion, des fêtes et un budget commun; et cette fraternité de coeur et encore plus sacrée que celle du sang».

II.

Indiviziunea între frați

Ăcesta era alt obicei al pămîntului, obiceiul ca frații să nu împartă în bucăți între dînșii pămîntul părintesc, ci să continue exploatarea întregii moșii împreună șezînd în aceiași curte, toate familiile fraților, și avînd direcțiunea întregii administrațiuni *fratele cel mai mare*, numit în Moldova și Bucovina «bădiță», «bădică», «leliță», «țîțac», «țîțae»; în Muntenia «nenea», prescurtat «nea», în Transilvania «bade».

La germani această frumoasă instituțiune se numea «*Die Hauscomunion*»¹⁾, la Romani «*frates indivisi*», și Romîni au practicat mult acest obicei, așa că și străinii aveau admirațiune pentru acest așezemînt romînesc.

Acest așezemînt a fost la noi temelia *proprietății imobiliare* la razeși în Moldova și moșneni în Muntenia, și care a întreținut de veacuri sentimentul solidarității naționale între Romîni față de străinii ce ne înconjoară și cei veniți în țară²⁾.

*

Caracterul proprietății pămîntului era : *comunitatea și indiviziunea*, pentru că pe atunci era mai mult pămînt liber ca acum, erau locuri întinse necultivate, care aparțineau gospodarului (șefului statului), fiind-că încă nu le ocupase nimeni.

1) *Die Sitte der ungetheil Brüder.*

2) *Această comunitate razeșească este o instituțiune excelentă și din punct de vedere politic, căci întreține sentimentul solidarității între romîni și e adînc înrădăcinată în popor.*

Astăzi pământurile sunt ocupate prin daniile ce domnii făceau vitejilor, ce au devenit boerii țării mai târziu; — și cu încetul proprietatea s'a întins cu drept sau nedrept; apoi micile moși s'au împărțit prin moștenirea moștenitorilor, și valoarea pământului s'a înzecit și vechiul obicei al pământului de a stăpîni în deavălmășie a dispărut încetul cu încetul, cu excepție la *răzeși* și *moșneni* cari au păstrat sporadic în devălmășie proprietățile lor.

Art. 728 C. Civ. favorizează partajul succesiunelor și nu recunoaște indiviziunea de cît pe termen de 5 ani. Totuși această dispozițiune legislativă n'a avut nici un efect asupra proprietăților moșnenilor și răzeșilor, și în acest interval de peste 40 ani, a rămas în țară, putem zice, aproape o literă moartă.

III.

Căminurile

În evul mediu, în Occident, sistemul dreptului roman de a împărți succesiunile egal între toți copiii — fii sau fiice, — a produs efecte negative, și multe familii puternice și bogate au perit.

În Germania încă din secolul al XIV-lea, pentru a se preveni asemenea lucru, s'a creat instituția *Stammgütter* și *Sadelhöfe*, obligîndu-se fetele să renunțe la succesiunea imobiliară, și deci reglementîndu-se neîmbucătățirea proprietății rurale imobiliare și inalienabilitatea lor.

În Orient din contra fidei-comisele nu au fost constituite, căci Biserica propovăduia ca virtute creștinească, iubirea egală pentru toți copiii și rude, și prin urmare împărțirea egală a moștenirii între toți copiii.

În Codul Calimah se permitea crearea de fidei-comise și regula ordinea succesiunelor atît între descendenți, cît și între celelalte rude în lipsă de descendenți. (Moldova, Condica Calimah art. 782).

În Muntenia, nici în dreptul scris sau nescris, fidei-comise nu au existat.

Singura dispozițiune ca un obicei vechiu, atît în legiuirea Calimah cît și în aceea a lui Caragea, era că la moștenirea căminului, se protomisea partea bărbătească, plătind cu banii din partea femească, prin *anologhion*.

Dar acest obicei a dispărut și el¹⁾.

Trebue să adaog că noi Romîni, pe lîngă multe și bune calități, avem un mare defect, de a fi *cheltuitori* și *risipitori*.

Acest defect a avut ca efect desmembrarea fidei-comise-

1) *Condica Ipsilante pag. 89 § 3 și Condica Caragea pag. 159, 2V, 3, 20.*

lor în familie, cum și înstrăinarea căminurilor și a căzut în uitare și majoritatea proprietăților, mai ales urbane, au trecut și trec în străinii de neamul nostru.

IV.

Casa părintească

Ca un obicei vechiu al pământului transmis din generație în generație, era și dispozițiunea: *casa părintească, la partajul moștenirii* să rămână în totul fratelui celui mai mic (mai tânăr).

Acest obicei exista și în Transilvania, încă acum cu 400 ani în urmă.

Pe la anul 1500, Adunarea Magnaților din Budă, a însărcinat pe un savant jurist, Verbseczy, să culegă toate legile și obiceiurile popoarelor din Regat, și dînsul în cartea sa numită *Tripartitum*, constată încă de pe atunci, sunt peste 400 ani, că acest obicei exista la Romîni. Asemenea Pike, un savant profesor ceh, în călătoria sa prin Bucovina, în timpurile moderne, constată acest obicei juridic ca existînd acolo chiar azi.

El era echitabil și drept, cred, căci fratele cel mai mic, este și cel mai neexperimentat și cel mai nevoiaș și lui îi venea ceilalți frați în ajutor, asigurîndu-i un adăpost — grija locuinței, — iar nu ca astăzi *cînd frații cei mai mari*, dispoaze și jefuesc pe ceilalți mai mici, ca în Codru Vlăsiei, profitînd de preponderența ce o au în societate *prin funcțiunile ce ocup în Stat* (justiție, armată, etc) și cari s'au putut face o carieră mai înainte de ceilalți frați mai mici.

Mai exista și în Bucovina acest frumos obicei dar a dispărut. Acest fost obicei e contrar ca principiu *primogeniturii din Anglia*, după care primul născut moștenește totul, urmînd a despăgubi cu timpul valoarea imobilelor fraților săi.

V.

Inzestrarea surorilor și colațiunea (raportul) dotelor

Ca obicei al pământului exista și dispozițiunea obligărei fraților de a înzestra pe surori și colațiunea (raportul) la masa succesiunii a fetelor măritate, căci cu obiceiul romînesc de a rămînea în indiviziune și de a continua în comun fondurile strămoșești, trebuie să considerăm că stau în corelațiune două alte instituțiuni juridice vechi, *obligățiunea* fraților de a înzestra pe surori și colațiunea dotei fetelor măritate (супругамъ).

Așa în codul Ipsilant (1780)¹⁾, se codifică obligațiu-

1) Pag. 39 § 5, pag. 81-83-87 *Condica Ipsilante 1780* și *Condica Caragea, III, 16, § 13* — IV, 3, § 17, lit. c. și IV, 3, § 32, al. 2. *Condica Calimah (Moldova)* în § 1-13.

nea fraților de a dota pe surori, și Condica Caragea idem, obligă pe frați să înzestreze pe surori, cu din propria lor stare.

Fata odată înzestrată și eșită din casa părinților, nu mai avea dreptul la moartea tatălui, să mai ceară o parte din succesiunea pământului, chiar dacă ar raporta (ar pune la mijloc), dota deja primită.

În Moldova Condica Calimah a adoptat acest vechiu obicei al țării, așa că fata înzestrată să nu aibă drept nici să raporte dota când succesiunea părintelui său e mare, nici să poată fi obligată de ceilalți moștenitori să raporte dota deja primită, când succesiunea părintelui său e mică.

La țară, fetele și băieții, și azi sunt înzestrați la căsătoria lor, la moartea părintelui, mama rămasă în viață chiar cu copii, stăpânește de drept (?) casa cu grădină și atîta pămînt cît i'ar ajunge pentru bătrînețele ei; ori după codul civil actual când bărbatul moare, și văduva e săracă, dînsa ia numai o porțiune virilă în uzufruct, din succesiunea bărbatului, dacă aceasta are copii. Care din aceste principii e mai echitabil și juridic? Cel vechiu sau cel nou?

VI.

Apoi ca obicei al pămîntului este :

Giurătorii

Acei martori care veneau să colaboreze prin jurămîntul lor — jurămîntul decisoriu sau supletoriu — prestat de o parte litigantă.

La Germani: *Eideshelfer*. Despre această materie a giurătorilor după cît îmi aduc aminte s'a ocupat, și chestiunea e tratată cu o pană de savant de istoriograful nostru Al. D. Xenopol, în Istoria Romînilor, opera sa. Tom IV, pag. 127.

*

În vechime pe lingă proba testimonială (marturi), ce se făcea prin martori ca și astăzi prin jurămînt, *mai exista și o altă instituțiune juridică*, de probă în justiție, cu totul specială numită **Giurătorii**.

Martorii depun ceea ce știu, și erau luați din ori-ce clasă socială, cari erau prezenți la săvîrșirea unui fapt, și aveau cunoștințe de acele fapte, pe cari le depuneau înaintea justiției, care putea să decidă pricina unuia sau altuia; chiar astăzi țărani noștri trimet *acte de mărturie*, pentru a dovedi proprietatea, ce nu au valoare juridică.

Dar mai exista un mijloc de *mărturie subiectivă* ca la Germani și anume: *Giurătorii*, cari erau *deosebiți de martori*, prin care nu se dovedeau fapte obiective, ci se întărea afirmarea unei persoane prin jurămîntul altuia; cu alte cuvinte se împuternicea

un jurământ a unui individ, și puterea jurătorilor era mai mare ca a martorilor, de oare-ce jurământul lor putea să răstoarne pe aceea a martorilor; așa din hrisovul din 1633 a lui Matei Basarab, e judecată între Vasile Spatarul și soția lui Maria, fiind-că el o făcuse «*muere ră și neînțeleaptă*».

Din document se vede că Vasile Spatarul umblase cu mită (auziți oameni buni! mită pe acea vreme? ori, astăzi e la ordinea zilei și sus și jos) și «*numai o împiedecase ca să-și ice legea*», cu toate că soția sa încă sub Leon Vodă ceruse: «*legea țarei cu să se derepteze*». Soțul ei scoase și «*cărți de dispărtenie*».

Mai tîrziu sub Matei-Voevod, Jupâneasa Maria, se adresează soborului întreg din capitală, și în ziua de Blagoveștenie, cere pentru a i se «*dea lege pentru a se îndrepta*»; și acest Domn spune în hrisovul său «*și nu am putut opri Domnia Mea, să nu-și ice jupâneasa Maria legea, giurători jupînesc pe ravașe domnești, ca să puē pe sufletul lor pe sfînta Evanghelie, înaintea părintelui nostru Kir Vlădica Grigore, cum nu este jupâneasa Maria, nimic vinovată de acele cuvinte cu năpastă și asupriciune*».

Jupâneasa Maria găsește 12 prietene ale sale pentru a apăra onoarea sa, atacată de soțul ei și: «*Ea jură împreună cu cele 12 jupînesc că este nevinovată*», și soțul e dat rămas.

Alt document e acel din 1641, din timpul marelui nostru voevod Ștefan cel Mare și cel Sfînt, unde se vede fraza: *jurînd el cu 12 boeri, că nu este fecior de domn*».

*

Acest obicei îl găsim și în Transilvania din o cronică săsească, unde se găsește că un popă fiind bănuît a fi avînd relații cu o femeie, Vlădica romîn cere ca popa Constantin «*să jure împreună cu alți 6 popi, că nu este întru nimic vinovat cu nimica*».

Giurătorii nu depuneau asupra unui fapt petrecut, ci erau sprijinitorii unuia din împricinați cu jurământul lor; martorii arătau adevărul obiectiv, giurătorii cel subiectiv.

Giurătorii trebuiau să fie de aceeași profesiune sau stare socială cu împricinatul ce jură, pe cînd martorii puteau fi ori și cine; apoi numărul giurătorilor era fixat sau determinat, pe cînd la martori da sau nu.

Numărul giurătorilor cel mai mic era 6, apoi 12, 24 și chiar 48, după cum reese din documente.

Dacă nu se aducea întocmai un număr de mai sus, condiția esențială a probei nu era îndeplinită și cauza cădea după cum zice un hrisov: «*și nu au putut nici unui să jure, și au ramas de lege și judecată*»; — deci trebuia să jure numărul deplin de giurători, dacă refuza chiar unul se pierdea procesul împricinatului.

Se lua jurători și prin «*ravașe domnești*», cînd Domnul îndica anume ce persoană trebuie pusă să jure.

Jurământul se făcea ca și acel al martorilor «*pe Sfînta*

Evangelic și pe Sfânta Cruce, în Sfânta Biserică; și dacă se prindeau giurători jurînd pe nedrept, erau pedepsiți ca și martorii mincinoși (sperjur), cu gloaba a 6 boi care înlocuia moneda, căci untr'un document a lui Constantin Șerban din 1654 găsim: «Am globit Domnia-Mea, pe acești 12 giurători, de le-am luat de la unul șase boi, precum este legea, pentru că au jurat strîmb».

La 1673 Ghenar 17, Duca Vodă judecă un proces pentru moșia Fătuleștii (Fălciu), între mai mulți răzăși, dar partea adversă negăsind giurători, pierde procesul.

*

Exista și la Germani, un așezămint juridic asemănător numit: *conjuratores*, în evul mediu, și după ce jură împricinatul, apoi jurau giurătorii săi; că jurămîntul său e curat și nu mincinos.

Erau ca și la noi conjurătorii liberi aleși — avocați — și cei numiți prin ravașele suveranilor — inominați.

Ceea ce denotă că *proba martorilor* am luat-o ca obiceiul al pămîntului de la *Romani*, iar aceea a *giurătorilor* de la Germani, căci dovada la Romani era pozitivă, iar la germani mai mult negativă; la cei dintâi cel ce afirma ceva era dator și trebuia să dovedească; la Germanii vechi din contra cel vinovat trebuia să se curețe, cu toate că nu se aducea contra lui nici o probă și această negativă absurdă, a întemeiat principiul *conjuratorilor*; acest sistem adoptat în moravurile și obiceiurile poporului român, a suferit modificări conform spiritului românesc, și pe atunci poporul nostru de și nu era așa de cult! (ca azi, cu pseudo-cultura și pseudo-civilizația), avea puterea de a asimila tot ceea-ce lua de la străini, și a le adapta nevoilor naționale (nu ca azi cînd totul și toate sunt străine și neadaptate); facultate ce nu o mai avem astăzi și așezămintele și elementele streine, rămîn neasimilate, ca și cuiul lui Pepelea, în vloga poporului nostru.

La germani conjurătorii serveau numai în afacerile codului penal, pe cînd la vechii Romani îl găsim și în afacerile civile, unde sînt două părți litigante, iar nu una ca în penal; găsim la noi, dîndu-se părții repuse, voia de a lua *lege peste lege*, adică de a răsturna prin jurămînt un număr de giurători îndoit de acel al protivnicului, cînd cineva cîștiga cu 12 giurători, partea adversă căpăta *lege peste lege* și putea jura el cu 24 giurători și nimicea judecata,

Legea peste lege, este o creațiune a poporului nostru, ce se deosebește de sistemul german; dar în acest caz la o nouă judecată, giurătorii erau boerii, iar nu din aceiași clasă socială cu împricinatul — giurătorii din nou se dădeau totdeauna reclamantului sau pîritului, după ce pîritul făcea lege peste lege, și devenea el la rîndul său reclamant și el se servea de proba giurătorilor; și fiind-că noi eram deprinși cu obiceiurile juridice romane, ca coloniștii romani, principiul că cel ce reclamă

trebuie să dovedească, a făcut ca să introducă această probă și în materie civilă, iar nu numai în penal cum era la germani.

Cu toate acestea la noi giurătorii au fost mai mult niște martori, în niște condițiuni anumite, cari se deosebeau de martorii ordinari.

Dar cu timpul în evoluțiunea tacită a acestor așezăminte juridice, martorii și giurătorii, duse la a treia formă juridică și anume: giurătorii încep a îmbrăca caracterul de *judecători*, fiind-că Domnul nu hotărește de cât cum jurau giurătorii, așa că hotărîrea era dată chiar de ei; ei judecau în definitiv părțile și Domnii începeau a delega pe giurători în loc de a se trimete unui dirigător judecătoresc domnesc, ca să judece pricina, spunînd Domnul să judece cu megieși și martori; aceasta e o inovație pură a poporului nostru, după cum rezultă din multe documente, așa unul din 1591, al vel banului din Craiova, *către 12 megieși giurători*, care nu sunt de cât o transformare a giurătorilor modificate.

*

Așa dar giurătorii din niște martori în afaceri penale spre a scăpa de învinuire, ajunsese a se aplica și la afacerile civile și rezolvea pricinile de veacuri, cari cu timpul sunt schimbate în o instituțiune ce judecau însuși pricina, aceasta era cum am zice o judecată prin popor, cam cum ar fi jurații englezi. Noi nu am împrumutat acest sistem de probă juridică direct de la germani, ci de la popoarele slavone ce ne înconjurau și care la rîndul lor îl împrumutase de la Germani; așa în Polonia găsim acest obicei: regina Sofia, soția regelui Vladislav, acuzată de adulter și curățită de această învinuire jurînd cu ea 7 nobile.

PARTEA II-a

Dreptul pămîntesc sau mai popular obiceiurile pămîntului, este susținut în toate țările, unde nu s'a imitat maimuțarea de a se introduce legi străine, ca la noi, și s'au codificat adevăratele obiceiuri, ce erau legile positive nescrise.

Unele țări au combinat noile principii de drept roman cu cele obișnuite, ca în Franța, care la codificarea legiuierei Napoleon I, a avut în vedere și deosebitele cutume — fie-care provincie franceză avea cutumele ei — și le-a combinat, așa că codul francez e minunat pentru ei, dar nu pentru noi care nu l'am înțeles și nu-l pricepem nici astăzi, așa că poporul nostru urmează în multe afaceri obiceiurile vechi pămîntești în legăturile lor sociale juridice, și care în conflict cu noul cod civil tradus și imitat aidoma, dă loc la perturbațiuni sociale.

Așa Rusia greșise și ea, introducînd legi străine, fără a consulta și a le combina cu obiceiurile slave ale pămîntului, și

încă înainte de războiul din 1877 cu Turcii, au numit comisiuni speciale, ca să adune toate obiceiurile lor pămîntești, pentru studiul unor noi legiuri naționale combinate, și care să se apropie cu spiritul și morăvurile poporului rus.

*

Pe cînd eram șeful Arhivei Ministerului de Justiție — Direcția Personalului și Statisticii, — am descoperit în vechea arhivă, niște cărțuții date din 1877, prin care Ministrul Culetelor și Instrucțiunii Publice de atunci, regretatul Gh. Chițu, a însărcinat pe eruditul—gloria noastră națională—și enciclopedistul B. P. Hișdău—vestit istoric, filolog și folklorist român, intitulată : «Obiceiurile juridice ale poporului român». Program. Întrebări și răspunsuri, 1878 ; ca să facă un studiu relativ la obiceiurile pămîntului, și a reușit a pune vre-o 300 întrebări prin o circulară a Ministerului de Justiție, la judecătorii de plăși, primarii și notarii rurali ; a cules un material prețios în această privință, regret că nu o posed, fiindcă mica mea bibliotecă rămasă la București, din cauza evenimentelor nenorocite prin care a trecut și trece această blagoslovită țară de Dumnezeu și murdărită de o bună parte de oameni.

Din ceea ce mi aduc aminte că am cetit în acea cărțuție a savantului profesor, din diferite crîmpee ce am cules rătăcite din diferite cărți, și din cele ce mi-au spus diferiți oameni de legi și bătrîni din sate ce i-am întreat ; am mai cules un mic material pe lîngă cel expus mai sus, din diferite documente relative, citații din diverse cărți istorice (Al. Xenopol și N. Iorga) ; — tot odată am consultat și lucrarea lui Gr. I. Alexandrescu, fost magistrat, decedat, din 1896 vol. I, (volumul al doilea nu a apărut, care conține mai mult teorie asupra acestei importante materii, autorul promițînd că în volumul II-lea, va completa materialul cules cu osîrdie de ei, dar împrejurările l'au împedicat.

Asemenea am consultat și teza de licență intitulată : «Condițiunea juridică a străinilor în România» de George G. Mirzescu (1897), în ce privește obiceiurile noastre pămîntești relativ la străinii ce locuiau vremelnice sau se așezaseră definitiv în țările dunărene.

I.

Cinstea căsătoriei

Erau obiceiuri ale pămîntului cari intrau în domeniul Medicinii legale de astăzi, cari au dăinuit secole în poporul nostru, așa în ce privește membrana *hymen* la fecioare, și astăzi cu tot progresul acelei științe e discuție, dacă există sau nu?... mai cu seamă în evul mediu. Buffon și alți savanți ai timpului afirmău că nu au putut găsi o asemenea membrană, și aceasta.

cred că o ziceau numai din galanteria epocii evului mediu, («Dieu et Madame») cavalerismul ce era în floare oprea asemenea cercetări, ori în caz contrar nu exista delictele de atențat la pudoare, prevăzut în toate legiuirile penale.

Dar ea există, cu mici excepțiuni sporadice cînd lipsește, învățații sunt și astăzi de multe ori în nedumerire, dar la noi poporul prin moravurile lui — desigur ca și aiurea — la diverse popoare, bună-oară în Italia exista *comiscia nuptialis* unde cămașa nupțială era păstrată cu petele de sînge virgin, ca semn al onoarei familiei, ca și la noi.

*

Era la noi obiceiul în vechime, azi există sporadic pe ici pe colea, că dacă se constata din acea cămașă vinovăția fetei, căci părinții fetei tocmai a treia zi mergea să vadă pe ginere și fiica lor, care vizită se chema *calea-pre-mare*, pentru că în acel drum ori se împărțășa părinții de ciuște, sau de mare rușine, dacă fiica lor se găsea păcătuită cu cineva înaintea cununiei. Aceasta de pe urmă întîmplare trebuia să o știe toată lumea, fiindcă mirele a doua zi după nuntă, chema pe toate rudele sale, și le arăta împrejurările cum au fost, apoi căuta o căruță care era mai sfărîmată, cu curăle rupte și înhăma pe socrii cînd venea să-i vază în locul cailor; apoi punînd mireasa într'însa săreau cu bătăi și batjocuri pe părinții ei să o ducă la casa lor, *oprind toată zestrea mirele*, spre despăgubirea nunței, sau în alte părți *soacra și soorul*, a doua zi erau înjugați la un car cu trei roate, și *mireasa pusă în car*, era trasă de ei — ca boii, — ba moravurile au mers și mai departe prevăzîndu-se prin lege; așa am găsit în vechea noastră condică civilă § 143, punctul 5 — Vasilie Lupu și Matei Basarab, unde se rostește: *dacă bărbatul nu va afla fecioară pe aceea care a primit-o ca fecioară, și va vedea aceasta fără să o mai cunoască*; adică era vorba de desfacerea căsătoriei, a legăturii familiare (despărțenie, divors).

Dacă se găsea fecioară i se dădea *teoretica*, darul pentru virginitatea fetelor (Morghinhaube la Germani).

Unde sunt timpurile de fericire ale poporului român — țărani și boeri, — cînd curățenia minții, curățenia corpului, și mai cu seamă a sufletului și a *onoarei*, domina în toate manifestațiunile libere ale tuturor instituțiunilor politice, sociale, familiare și particulare!?... S'au dus. . cu quasi și pseudo-civilizația noastră. Astăzi dacă am lucra după acea legiuire nu am mai avea aproape nici o căsătorie solid creată, ci mai pentru toate s'ar găsi motivul de divors arătat mai sus. O tempora! O mores! Obiceiul de mai sus urma numai între țărani, sau clasa de mijloc, iar între boeri întîmplîndu-se a nu fi mireasa fecioară, se învoiau părinții fetei, cum puteau mai pe ascuns cu rudele mirelui, *adăugîndu-i zestrea*, și cînd prin asemenea chipuire nu se putea învoi *își lua fata acasă*; și în timpul de față obiceiul cel vechiu de a-și alege *holteii soție* dintre fetele satului unde trăia,

s'au schimbat din potrivă cu înaintarea veacului al 19-lea, urmînd acum ca *fetele să-și aleagă soțul din grămada holteilor*, pețindu-se însuși pe sine către părinți, pierind instituția starostiei, căruți cu trei roate, hamuri rupte și strîcate pentru că însuși tinerii întîlnindu-se în toate zilele se tălmăcesc mai înainte și se învoesc foarte ușor, dar și iarăși fără multă greutate se dispart unii și la o lună (după luna așteptată de miere), rămînînd ambii în destrăbălare, în cît cu vremea are să fie ca o poveste monotomia nepilduită a bătrînilor ce vețuiau jumătăți de veacuri: *bărbatul cu o femeie nedespărțiți, desfătîndu-se în o familie patriarhală.*

II.

Adalmașul

Alt obicei al pămîntului ce a rămas ca caraghios, obișnuit astăzi numai între bețivi, și ne mai avînd nici un *rol juridic*, e *adalmașul*, după cum se obișnuia mai cu seamă în Moldova pînă prin timpul lui Mihail Sturza, și anume că nu se făcea nici o învoială între două părți: la vînzări, de mobile (lucruri) și vite etc., ba și la vînzări și arendări de imobile: case, păduri, moșii, și nu se făcea prin urmare acte prin care se trecea proprietatea de la unul la altul prin ori-ce formă — acte translativ de proprietate, — de cît încunjurați de cunoscuți și prietini — ce erau adevărații martori — care trebuiau să bea *adalmașul obligator*, — care ca martori — *trebuiau să bată palma*; — trebuiau cu toții — *ca aducere aminte*, — *să bea adalmașul obligator*, și deci ca martori țineau locul de autorități, cînd mai cu seamă nu se încheiau și se scriau acte, sau chiar cînd încheindu-se acte, să fie martori cînd s'ar fi ivit diferende între părți mai tîrziu; adalmașul cu martorii săi, *fiind deci o instituțiune juridică*, nu ca martorii noștri de azi, ce sunt o probă juridică, efectul final fiind același.

Prin analogie dar numai la beție, a rămas și azi obiceiul dînd adalmaș, (a le da de băut pe cînst), cînd cumperi o vacă, o pereche de ghețe sau haine noi...

*

Frumos obicei juridic și cinstit era!... Azi cu legi și paralogi scrise, cu hypoteți perzi paralele și averea căci sunt destui șarlatani cari pescuesc în apă tulbure averile altora, eludînd codul penal și chiar cel civil, lucrînd lateral în numele legilor civile copiate anapoda, încurcate și controversate la fie-care articol, de te scoate lefter cu hypotecă cu tot; *cît despre martorii de astăzi*, nici nu mai e vorbă, găsiți cu o piesă de 5 lei cîți poftiți, prin sălile tribunalelor, care să declare ori și ce voiți *chiar că ai ucis și pe tată-tău.*

Unde sunt timpurile de curăţenie sufletească şi morală a poporului nostru ?, când negustorul scria pe *uşorul uşei* cu creta datoriile muşteriiilor, şi care datorii se plăteau cu o exemplaritate matematică ; s'au dus... şi greu vor mai veni.

*

Acest obicei juridic al pământului *Adalmaşul*, există şi astăzi în poporul român, ce locuieşte în afară de Dacia Trayană aşa la Romîni ce locuiesc în Moravia, cam 15.000, căci iată ce zice d. Teodor T. Burada în cartea sa : «O călătorie la Romîni din Moravia» (Iaşi, 1894 Tip. Goldner) : «în spre seară s'a adunat la hanul unde poposau multă lume, parte din locuitori stăteau de vorbă, iar parte închinau paharele, bînd după obiceiul **adalmaş**, fiind-că în acea zi se făcuse mai multe vînzări de vite».

Tot aici D-sa spune, că acei Romîni din Moravia, ca şi răzeşii noştri, au *patima de judecată*, aşa că pentru un *petic de pământ*, sunt în stare să se judece ani întregi, pînă îşi pierd avutul lor.

III.

Arvona la birjari

Alt obicei frumos al pământului era *arvona la birjari* şi *cărăuşi* ; cînd cineva voia a arvoni o trăsură, pentru a pleca de ex. a doua zi din o localitate în alta, vorbea cu birjarul sau *cărăuşul*, şi acesta acceptînd trebuia ca birjarul să dea o *arvonă* oare care clientului spre siguranţa sa, nu clientul birjarului, ca în alte ţări ; obicei curat românesc (Moldova), aşa ca clientul să fie în siguranţă, în Muntenia (Bucureşti) din contra, muşterii dă arvonă birjarului.

Dacă birjarul sau *cărăuşul*, nu se ţinea de angajament, *perdea arvona în*, şi de drept, fără nici o şovăială, *ca un drept nescris*. În adevăr pe acele timpuri cînd nu erau trenuri cu drumuri la date fixe ca astăzi, ci existau numai vehicule, fie-care căuta să fie asigurat, cînd avea o necesitate urgentă la un timp determinat sau a aduce o marfă la timp.

Şi astăzi încă sunt localităţi provinciale unde nu a dispărut trăsurile şi şarabanile de transport de la o localitate la alta, mai cu seamă în Moldova de sus ; acest obicei se păstrează şi se practică de birjarii jidani, ce fac cursele de la o localitate de cale ferată (gări), la diferite minăstiri şi localităţi balneare, aşa de la Tîrgu-Ocna, la Slănic, Paşcani-Agapia-Minăstirea Neamţ, etc.

Arvona mai exista şi în mai toate rapoartele de schimb de proprietate cînd transacţia definitivă nu putea avea loc, se obişnuia arvona şi în caz de neexecutare, ea se restituia îndoită, sau se pierdea de cel care a dat-o în termen de 24 ore.

IV.

Cartea împrumutată, nu se restituia înapoi

Alt obicei al pământului, era ca o carte împrumutată, să nu se restituie îndărăt, ca un fel de pedeapsă, lucru ce se explică foarte ușor, din cauza rarității cărților pe acea vreme, dar care obicei în loc ca astăzi să dispară din moravuri, el se menține; — și să ferească Dumnezeu să împrumutați chiar la un prieten o carte, că nu o mai vedeți! ?...

Așa se zice că erau doi prieteni, unul din ei avea o bibliotecă frumoasă, cerîndu-i să-i împrumute o carte aleasă, rară, de care avea mare necesitate, s'a adresat amicului său, care cu nici un preț nu voia a-i satisface cererea, după multe rugăminți în mai multe rînduri.

Pînă cînd omul disperat, ș'a luat curajul ferm a-l întreba, că de ce nu voește a-i împrumuta cartea ?..

— Să-i spue categoric... pentru ce ?

— Pentru că mă tem, ca nu cumva cartea ce mi-o ceri, să nu mi-o restitui, căci uite, toate cărțile din biblioteca mea sînt de împrumutat, restul se subînțelege. De unde morala timpului și din proverbul vechi romînesc că: «pușca, calul și femeia nu se împrumută», ar trebui adăugat astăzi după mine și «cărțile», căci femeia se împrumută singură, curat vorba romînului «dacă împrumuți vițelul, moare vaca».

V.

Pocloanele la autorități și boerul proprietar

Alt obicei frumos al pământului era de a veni cu pocloane la autorități sau la boerul proprietar, în anumite timpuri cînd avea nevoie sau nu de ei și la anumite epoce, fără a avea interese, ci numai din sentimentele isvorite din obiceiurile curate ale timpurilor trecute de înaltă morală patriotică și civică a cetățeanului și sateanului, către autoritatea constituită sau către stăpîn (boer); așa de a veni la Sf. Gheorghă cu mielul în brațe ca dar stăpînului, obicei ce se păstrează și astăzi, dar nu în sensul curat al vechimii, ci ca mită, pentru a cîștiga încrederea autorităților sau vre-un folos preparat și combinat mai dinainte de la proprietar sau boer, cum îi zic ei; de oarece pe acea vreme cea mai mare parte din serviciile publice se efectuau gratuit de boeri, cari lucrau desinteresat pentru binele public, deși nu erau democrați, ci evgheniști; ori, astăzi prin democratism înțeleg guvernării noastre lefuri grase, sinecure, afaceri cointeresate, jetoane, diurne și pensii.

Dar acest obicei al pământului sub fanarioți, — cari și ei erau numiți și întăriți ca Domni în Principatele Dunărene, în

urma pocloanelor și mitei ce dădeau Sultanului și altor demnitari, în toată această epocă de 100 de ani, sub jugul cărora au stat țările noastre, s'a dezvoltat la apogeu cum nu există nici în țările de unde a venit și *habirub* (protecția de fuste), proprietatea națională și bacșișul (mita legală), la polițiști *șpaga*; — am împrumutat odată cu aceste instituțiuni amurale și numirile turcești; — sunt astăzi în adevăr rămase obiceiuri ca și *legale* între oameni, *deși nu erau scrise*; și nimic nu poți face, măcar scoate o copie, față de marii și micii funcționari ai tuturor autorităților — mai cu seamă în ministere — față de slugi, chelneri, etc., fără bacșișul cuvenit, fie oferit benevol, dar mai mult cerut, fie direct, fie prin șicanele ce se fac solicitatorilor.

Ai dat un bacșiș ușierului unui demnitar al statului, ușa ți se deschide cu curtuazie, ba te perie și pe haine, și-ți scoate și galoșii, și-ți ia cu mare politeță paltonul și bastonul !?...

Vai ! de cel ce nu ar da, sau care e dirz, își periclitează cele mai mari interese căci nu degeaba poporul român, în înțelepciunea sa zice, de unde a eșit proverbul național : «*unge roata, să nu scârție osia*», iar eu zic acum «*unge vagonul, ca să plece trenul*»; cred că m'ați înțeles...

Așa se zice că la o judecătorie — cam de mult de atunci — doi împričinați se judecau pentru o pricină, și amândoi se gândiră ca conform obicelului pământului de azi, să ungă pe judecător : reclamantul i-a dat un topor, iar pîritul o vacă cu lapte.

Atunci la judecată în focul desbaterilor fiecare din cei doi fiind cu frica în sîn de a pierde sau nu pricina, ș'au adus aminte de pocloane și reclamantul adresîndu-se judecătorului, îi zise :

— Domnule Judecător, vedeți că eu am dreptate, luați toporul și tăiați judecata în două...

Pîritul în replică, răspuse :

— Domnule Judecător să vedeți că eu am dreptate.

Iar Judecătorul, care voia și dădu dreptate aceleia a căruia poclon era mai mare, adresîndu-se reclamantului; — cel cu toporul, — zise :

— «Da ! Dar vaca a venit și a feșteit coada toporului, a cufărit-o, și nu-l pot apuca de coadă, a împărți judecata !»

Se știe de ieșeni că decedatul Ștefan Mandrea, fost președinte Trib. Iași Secția IV-a, astăzi desființată, s'a trezit într'o ședință publică, cu doi țarani, avînd fie-care cîte un cocoș, crezînd fie-care că avea dreptatea... Tablou...

Pe timpul domniei lui Mihalache Sturza — nu e așa mult de atunci, un jalbar s'a jeluît Măriei-Sale, că nu poate răsbate în divan și alte cinuri judecătorești — unde avea proces fără mită și pocloane.

Măria Sa, după ce l'a primit în audiență, a pus următorul apostil pe jalba sa, ce va rămînea clasic în analele psihologiei sociale din trecut a poporului nostru :

«*Silă s'ă nu se întrebuinteze, dar filotemia (? !...) să se urmeze*».

Cuvîntul poclon de origină slavonă, care la începutul său însemna în sens moral *închinăciune*, *plecăciune*, iar cu timpul s'a materializat sensul, pînă ce a ajuns la înțelesul de astăzi adică mită directă sau indirectă de a căpăta o favoare legală, sau ilegală de la autoritățile constituite fie juridice și mai cu seamă administrative.

Iată și o anecdotă în sens contrar, veritabilă de la o judecătorie din Piatra-Neamț nu de mult întimplată pe cînd eram șeful arhivei Ministerului de Justiție. S'a nimerit rara avis, — un judecător cinștit și integru.

Doi împričinați evrei: Ițic Grimberg și Naftule Nahman Beisveidăl, se judecau pentru o pricină.

Se știa în toț orașul onorabilitatea judecătorului și vai! de cel ce ar fi îndrăznit, nu a-i trimete pocloane, ci cel puțin a-i vorbi în cauză, pierdea la sigur procesul, chiar de avea dreptate...

Cel întăi era reclamant, al doilea pîrit. și pîritul nu avea dreptate; totuși cu cîteva zile mai înainte de proces Naftule Nahman Buzveidăl, trimese doi curcani judecătorului, care-i refuză.

La judecată, cîștigă acesta din urmă. Intîlnindu-l un prieten îl întrebă că cum a cîștigat procesul, ori oare a trimes poclon judecătorului și a cîștigat?!..

— Da! răspunse, am trimis poclon judecătorului care l'a refuzat, dar eram prost să-l trimet ca din partea niu, iu l-am trimis ca din partea lui Ițic Grimberg, reclamantul ce avea *dreptate*, și am *chiștigat procesul*, a zoi! zuctăr! Onoare lui!?... pentru a acest nou pișkirlie talmudic.

VI.

Dreptul de protimis

Alt obicei juridic al pămîntului, vechiu, era *dreptul de protimis*, adecă: cel ce cădea la datorii sau pentru altă trebuință va vrea să vîndă moșia sa, avea datoria întăi să întrebe *pe fiii săi*, însă de vor fi majori, și *pe neamuri*, și *pe răzeși vecini*, și cînd nu vor voi aceia să cumpere, *atunci poate să o vîndă și la străini*; iar cînd nu va înștiința pe fiii săi, pe neamuri și răzeși, atunci ei vor putea, după ce vor afla de vînzare, să tragă în judecată pe ori-cine va afla că a cumpărat și să o rescumpere (A. D. Xenopol, (Istoria Romînilor v, 4, pag. 96 etc. și Uricarul Codrescu, Tom. XI p. 257).

Acest obicei era atît în Moldova cît și în Muntenia și există sporadic și astăzi între răzeși și moșneni, cu toate că în legile noastre scrise nu există și sunt o mulțime de documente și hrisoave păstrate care învederează această dispozițiune juridică, d. Xenopol spune că e rămășiță a vieței romane,

Cînd Vodă C. Cantemir cumpără toată vama din Silișteni

de pe valea Elanului (Fâlcui) era om de 77 ani, deci toți răzeșii vînzătorii erau rude pe de o parte cu el, căci nici într'un zapis nu se arată că Vodă-Cantemir ar cumpăra ca strein, căci s'ar fi pomenit în zapise că și-au *întrebat rudele*, și răzeșii. Ridicat Domn prima grijă avu de a-și mări proprietățile în jurul satului de naștere, și cumpără de pe la 1686 pînă la 1689 tot satul (G. Ghibănescu, Cuzeștii, 1912 pag. XXII), pe cînd în zapisul de la 1690 Febr. 28, cumpără un *bătrîn din cele două* din satul Urlați cu 12 lei bătuți de la fetele Stefana, Antimia și Tudora lui Ion Morarul, și aci Cantemir Vodă nu era *răzeș* ci *strein* de oare ce în zapis vînzătoarele afirmă : «*că s'au întrebat răzeșii și n'au cumpărat nimene*».

VII.

Copiii naturali

La țară atît copiii legitimi cît și cei din flori (naturali) sunt la fel înzestrați la însurătoare, conform obiceiului pămîntului, azi copiii naturali vin numai la succesiunea mamei. — În ce privește dreptul de moștenire *ab intestat*, a copiilor la succesiunea tatălui — fie legitimi, fie naturali, — obiceiul pămîntului era a se admite egal și pe băeți și pe fete, conform dreptului roman; cu toate că la slavi, cu cari am fost în contact, fetele nu moștenesc egal cu băeții, dar poporul acesta a păstrat intact și sporadic obiceiul său.

VIII.

Depararea

Alt obicei vechi, frumos și bizar al pămîntului era *Depararea*. Iată în ce consta acest obicei :

Nevoia de a avea martori în viitor la pricinile ce s'ar isca între doi proprietari vecini, silea pe oameni de a-și creia mai dinainte probe (martori), *la hotărnicia moșiilor*.

Se luau de față la hotărnicii și copiii pînă la vîrsta de 12 ani, și la fiecare punct unde se așeza o piatră de hotar li se dădea cîte o zdravănă *păruială* (bataie) de unde s'a creiat și verbul a *depara* (adică se deparau și se trăgeau de pică, de chică), ca să ție minte semnele în viitor ; așa găsim într'un document, unde mai mulți oameni bătrîni mărtuirsc relativ la o moșie cum că : «*precum am apucat din stăriții și părinții noștri cei bătrîni cari ne-au și purtat pe acele vremi pe la semne, fiind noi copii, de ne-au deparat, ca să ținem minte semnul hotarelor*».

Exista și un alt sistem — dar mai puțin uzitat — *de a se*

călugări copiii mei în vîrstă, pentru a li se întipări în mintea lor semnele hotărniciei unei moșii; lucru ce pe atunci era o fericire (călugărirea), ori, astăzi ce s'ar întîmpla de s'ar urma, asemenea obiceiului?

IX.

Procedura veche

Procedura ce se urma la vechile noastre judecăți, era romană după cum se constată din documente așa: judecata nu putea începe decît dacă i se *lepăda hîrtie de zi dată pîrîtului*; și cel ce nu va veni la judecată, fiind chemat în regulă pierdea procesul; deci procedura nu urma în scris ca astăzi, pe cînd la Romani se urma prin martori, căci nu degeaba e proverbul românesc: «*cine fugă de judecată, dreptate nu are*».

Dovezile se făceau în fața Justiției cu *documente și martori* — (A. D. Xenopol, pag. 121): Așa la testamente și zapise vedem asistînd martori și înaintea judecăților a *judecîului sau șoltuzului*, tot martorii întăresc cu credința lor de oameni buni, deslegările pricinilor, căci pe acele vremuri nu existat mijloacele publice de asigurare a drepturilor, cum avem astăzi, registre, dosare, acte de stare civilă, etc.; și cînd întinderea moșilor se hotăra prin semne naturale: case, arbori, pietre, etc., nu puteau oamenii, în caz contrar, a-și valorifica drepturile lor, decît prin *proba martorilor*.

Numărul martorilor varia după însemnătatea pricinii.

X.

Femeia nemăritată (concupinaj)

Poporul nostru ce era onest și cast, ca nici unul din Europa, avea cele mai frumoase calități psihice, bazate pe eterna morală și religie, cum și a legilor omenești, ce nu erau scrise; ori astăzi cu pseudo-civilizația și pseudo-cultura, cu legi strîmte copiate mot-à-mot dela alte popoare ce nu se potriveau și chiar nu se potrivesc moravurilor noastre, e cum am îmbrăca un țaran și l'am aduce la nuntă în oraș cu frac, clac și ghete de lac. Ce rîs ar provoca în societate, asemenea specimen?

Acelaș lucru s'a petrecut și cu toate legile și regulamentele, cari fiind străine s'au tradus și adaptat corpului nostru social, ce nu era apt, de a primi asemenea așezămînt exotic; — așa poporul a considerat și consideră concupinajul (țitoare), nu numai imoral, contra legilor dumnezeiești și lumești, dar ca un *mare păcat*.

Femeia care era necununată nu era primită la joc în horă, popa nu o împărțășea la biserică, pomana ambilor concubini

era considerată, ca și cum nu ar fi fost dată ; nu erau primite la nici un sfat, petreceri sau solemnitate.

Dar oare de ce se practică, și astăzi a ajuns ca regulă generală ? țărani, majoritatea trăesc în concubinaj, de unde înainte erau cazuri sporadice, ici colea.

Din cauza multiplelor, variatelor și neînțelesele forme nepricepute de țărani, din cauza autorităților comunale-rurale inculte, cum și a enormelor cheltueli ce se cer la cununie, iată cauza deselor și nenumăratelor concubinaje la țară !... nu numai între tineri, dar chiar între bătrâni, căci vorba lor, « *ce o să facă omul dacă n'are cine'l spăia* » ; și o femeie nevoiașă, nu-i rușine că muncește, zice poporul nostru, așa că concubinajul a ajuns astăzi aproape un obicei la țară, din nenorocire.

Concubinajul există de fapt la mulți țigani, fie nomazi, fie chiar stabili, căci nu degeaba *țiganul și-a mâncat biserica* — *ce era zidită din caș*, căci așa poporul explică faptul că ei nu se cunună ; îmi amintesc cu drag sforțările făcute de defunctul și marele mitropolit Ghenadie, marele filantrop, și unul din cei mai severi și ascultați Mitropoliți din ultimul timp, căci delacaterisirea lui s'au schimbat Mitropoliții ca cămeșile ; el a botezat și cununat mii de țigani din județul Ilfov și alte județe ale Munteniei, cum a și cununat religios și civil mii de țărani tineri și bătrâni cari trăiau fără de lege, contrar moralei eterne și religiunii noastre creștină-ortodoxă de răsărit — autocefală.

Acel mitropolit s'a dus într'u Domnul, dar faptele lui creștinești, martirajul suferit la detronarea lui, filantropia lui faptele morale ce a făcut și ce a lăsat după moartea lui, îl va face veșnic veștitor și pe acest teren în fața oamenilor altruști și cinștiți ; — îmi amintesc cu drag vizita ce am făcut-o la Mănăstirea Căldurașani, acum câțiva ani, și nu mi-a părut rău că l'am vizitat ; căci nu-l cunoșteam decât din văzute și din cele ce scriau ziarele fie pentru, dar mai cu seamă contra sa, din invidie și răutate...

*

La țară acum cei ce trăesc nelegiuit, sunt priviți ca și cum ar fi cu cununie, și între dânșii se bucură de aceleași drepturi legale ; dar la cei vechi, mai cu seamă în legile bisericesti — canoane — moralitatea era întinsă numai la femeile ce trăesc regulat nelegiuit ca și la cele cu cununie ; ba chiar și prostituatele erau împărțite în două categorii : *curve* și *prea-curve*, de unde pedepse anumite pentru *curvie* și altele mai aspre pentru *prea-curvie*. Curvia era orice legătură nelegiuită, pasageră — ce se repeta — când cu unul, când cu altul a unei femei slobode, necununate, adică pentru interes (bani), și care profesa, fie din necesitate (nevoie), fie din alte motive imorale, această nobilă (?) profesiune (meserie) ; iar *prea-curvia*, era aceleași legături însă a unei *femei măritate* cu un altul, fie slobod sau însurat ; ba chiar barbatul însurat ce era prins cu alte femei, era numit

prea-currar ! ; de unde proverbul că «curva și birjarul nu au cînste» ; astăzi însă s'a întors moralitatea dela o extremitate la alta, și protecția lor, ce delicat se numește «*protecția fustelor*», ajungi unde nici nu ai fi gîndit, mai cu seamă la București, cocotele, demi-mondenele și mondenele au mare trecere în lumea oficială ; așa îmi amintesc pe cînd eram Comisar de Poliție la Prefectura Capitalei, fiecare inspector avea cîte o cocotă la mahală, pe care comisarii și mai seamă acel al secției unde ea locuia, trebuia să o servească.

Odată chemîndu-mă, un fel de leașcă, amanta inspectorului meu, pentru niște afaceri particulare, și refuzînd, mi-am atras ura și zavistia superiorului meu, care însă cu încetul i'a trecut ; și a însărcinat pe un alt subaltern al meu, să o servească și să-i cumpere alimente din piață, în fiecare zi, făcînd pe servitorul.

XI.

Dreptul țăranilor munteni de a tăia lemne, din pădurile învecinate

Țăranii dela munți *ab-antiquo*, au considerat ca un drept al lor sacru și inviolabil de a tăia lemne din pădurile și codrii învecinați, pentru trebuințele lor zilnice și pentru facerea locuințelor ; fiindcă ei nu erau atît de naivi să se ducă la șes după lemne, cînd codrii vecini ce aparțineau Domnului sau Statului, le oferea lemne fără nici o cheltuială, pe gratis, și ușor de transportat la domiciliul lor.

Și chiar astăzi muntenii, contrar legii silvice, ce e o lege excepțională foarte aspră și draconică, continuă a tăia și acum lemne, oricît ar fi de aspru pedepsiți, conduși mai mult de instinctul vechiului obicei, decît de interes precuniar.

XII.

Condica șireților

O altă instituțiune veche juridică era *condica șireților*, ca procedură penală, descoperită de renumitul cercetător al vechilor obiceiuri romînești și a țărilor locuite de Romîni, d. Teodor T. Burada, avocat, muzicant (vioară) și vechiu profesor de teorie și solfegiu la Conservatorul din Iași, (în cartea sa din 1895 despre această materie).

Iată ce pedepse erau prevăzute plastografilor, ce se înmulțiseră în Moldova, majoritatea fiind greci, în condica penală din 1826 :

- 1) Cel ce va preface act domnesc sau judecătoresc, cum

și cel ce va face mincinoase iscălituri sau peceti, unul ca acela după împrejurările faptei se va pedepsi, adică, de va fi vinovatul din cei proști, se va bate la poarta curții gospod cu toiage și se va osîndi la groapa ocnei pentru un an de zile, iar de va fi din cei mai de ispravă, îmbrăcîndu-se în straie țărănești (șuman), se va trimite la Monăstire pentru un an de zile.

2) Pentru toți aceștia de mai sus arătați pe lângă celelalte să se scrie și în **condica șireților**.

În toate legiuirile penale ale Moldovei, nu s'a dat de existența acestei condici, în care se scria numele vinovatului cu fapta comisă, pentru a lovi în moralul delinquentului.

Mai erau în vechime și alte pedepse moralizatoare, așa în pravila Vasile Lupu Vodă, tipărită la Monăstirea Trei-Sfetele (Trei-Erarhi) din Iași, 1466, pe lângă pedepsele corporale: tăierea capului, arderea de viu în foc, tăierea capului întâi, apoi arderea trupului în foc, înțeparea, spînzurarea, scoaterea ochilor, tăierea mîinilor, tăierea nasului, varsarea de plumb topit în gură, însemnarea la nas deoparte, pecetluirea în mîna, bătaia cu toiagul, bătaia prin tîrg, închisoarea în temniță (gros), închiderea în monăstire, băgarea în catargă (muncă silnică), globirea, mai găsim: *purtarea de cozile cailor, purtarea pe ulițe în piele și bătaie, purtarea făptuitorilor pe ulițele tîrgului pe picile de măgar, cu fața spre coada magarului, mînat de dîrlog de către muierea lui*; pedepse ce se aplicau atunci cînd erau mai mulți hoți de codru decît de orașe, ori astăzi avem a contrariu, mai mulți hoți de orașe decît de codru.

Pravila lui Andronachi Donici, (cel cu «dacă ai vreo judecată, du-te la Donici și te arată, căci el chiar în pilaf, va găsi un paragraf»), din 1814 titl. 41, pe lângă alte pedepse prevedea și *tăierea părului*.

Condica criminală din 1826, avea pedepsele: moartea vinovatului prin tăierea capului, după obiceiul pămîntului pentru boeri, iar cei de rînd erau spînzurați, închiderea vecinică în groapa ocnei sau temniței; iar pentru evgheniști pierderea cinului (rangului) și defăimarea în fața obștei prin îmbrăcarea cu șuman, bătaia cu toiage sau cu biciul, bătaia la respînteni, bătaia la poarta Curții Domnești, la Isprăvnicie, isgonirea din țară, pierderea drepturilor politicești, globirea la cutia milelor, cetirea faptului întru auzul obștei în trei rînduri, expunerea chipului osînditului de către gelat (călău) spre defăimare în patru locuri a orașului, la sinuciși; *tundera părului capului în public la femei, și trecerea numelui făptașului în „condica șireților”*.

*

Am avut ocazia de a vedea reînviată, un fel de pedeapsă a tunderii părului, în vara anului 1917, în cătunele și satele comunei Pleșești, jud. Suceava, de către jandarmii rurali, cari de ta sine putere, ca analfabeți, neînțelegînd ordinele, de-a ruga

populațiunea, fie masculină, fie feminină, să se tundă de frica boalei, — tifosul exantematic —; tundeau cu forța ca pe oi, tineri, bătrâni și chiar femei, cari împreună cu mine protestînd Prefecturii județului Suceava, au fost opriți dela această samavolnicie, cu delă sine putere.

Cite, oare, se petrec în satele noastre, din lipsa de morală, cultură socială și juridică, și lipsa de scrupule a acestor reprezentanți așa ziși, ai ordinii!... Ori, cînd vom avea jandarmii noștri, ca în alte țări. Așteptăm... Așa în una din zilele aceluia an 1917, dîndu-se ordine a se confisca obiectele de îmbrăcăminte militare ce se aflau pe la civili; jandarmii au confiscat niște bocanci buni, ce un țăran din cotuna Pitia numit Lupu, îi cumpărase delă un soldat rus, și cînd subsemnatul protestînd și împreună cu zisul sătean V. Lupu, prezentîndu-mă la postul de jandarmi, am găsit pe caporalul-jandarm, încălțat cu acei bocanci... scandal... proteste... *lupu' își schimbă părul, dar naravul ba*, ca în țara lui Hübsch.

*

Pedeapsa morții și bătaia cu biciul se executa de vestitul călău *Gavril Buzatu*, un țigan din banda lui Voicu, un hoț renumit, care bandă a făcut multe omoruri.

Voicu a fost executat, iar Gavril Buzatu iertat cu condițiunea de a deveni călău, dar a rămînea cu locuința în criminalul Iași.

Funcția lui de călău a încetat sub Gr. Ghica-Vodă.

Cea din urmă execuție făcută de Gavril Buzatu, a fost cea de la movila Sarandei, din mahalaua Frumoasa (Iași), cînd a spînzurat la 24 Oct. 1847 pe frații Iancu și Teodor Cuciuc, și apoi la Dorohoi a spînzurat în Noembrie pe soția Ecaterina a lui Gh. Cuciuc, pentru omor și tâlhărie.

Uniforma lui Gavril Buzatu era: pantalonii roșii cu lampas negru ca de un lat de mină, spențer (vestă) roș de postav cu guler negru și cu nasturi de metal; pe cap avea un fel de chivără căzăcească-rusească, de blană neagră de miel, cu fundul de postav negru, plecat în partea dreaptă cu un canaf (ciuruc) iarăș negru. Pe după gît avea atîrnat biciul cu care bătea.

Cînd mergea să spînzure avea cu el ștreangurile de frînghie (sfoară groasă).

Imi aduc aminte că am cetit pe cînd eram șeful Arhivei Ministerului Justiției (Direcția Personalului și Statisticei) în un dosar, corespondența avută de acel Minister cu autoritățile din Iași pe la 1850, după desființarea pedepsei cu moartea, relativ la starea călăului Gavril Buzatu; în adevăr el își avea locuința la Penitenciarul Iași, cum și întreținerea ca accesorii funcției ce îndeplinea; ori pedeapsa cu moartea fiind abolită și serviciul său desființat, el a mai continuat a rămînea în Penitenciarul Iași, vreo cîțiva ani, deoarece nimeni nu-l primea în

vreo slujbă sau în gazdă; și Direcția Generală a Penitenciarelor se afla în greua dilemă de a-l menține sau alunga, căci el nu era condamnat și avînd dreptul de întreținere, era cuiul lui Pepelea acolo; — după multă trăgănare i s'a făcut o mică pensie, și a părăsit penitenciarul lași.

*

Mai existau în vechime și alte pedepse, morale ca: *înbourarea în frunte și spinare*, așa boerii ce aveau robi înfierau cu inițialele lor în frunte sau spate pe țiganii fugari, ca să-i poată regăsi.

Modul acestă de înfierat fie pe frunte, fie pe spate, prin mijlocul unui fier înroșit în foc, se găsea la noi ca pedeapsă contra condamnaților recidiviști numîndu-se *înbourare* — fiind că pe fierul ce însemna era un *bour* și se numea, *înbourarea nepărăsiților de rele*.

Aceste pedepse le găsim mai la toate popoarele antice cum și la alte popoare. La Romani Legea Aelia Sentia.

Apoi ca pedepse morale mai era: pecetluirea hainelor pe pe condamnați; așa pe la 1806, sub ocupațiunea rusească în Moldova, s'a pecetluit hainele unei condamnate, fără a le putea scoate de pe ea, un an și jumătate, la mănăstirea Agapia; apoi era pedeapsa: *bătaia cu urechea la stîlp*, care se aplica măcelarilor (casapilor) și brutarilor cari dădeau lipsă la cîntar. Așa sub Alex. Mavrocordat-Vodă (1782), iată ce zice istoricul Postelnicul Manolache Drăghici în opera sa: «*Istoria Moldovei*»: iar cari din casapi și pitari îndrăznea să vîndă lipsă, pedeapsa era să-l bată cu urechea la stîlp, un le sta cîte o zi întreagă în ochii publicului, și cei mai mulți rămîneau smintiți sau zăluși toată viața.

*

Ar fi trebuit, și trebuia ca măcelarii, brutarii și ceilalți negustori de astăzi, ejusdem farinae, să trăească pe acele vremuri cînd își luau pe sfînta dreptate pedepsele, pentru nelegiuirile lor; iar nu cum fac acum, nu numai că dau lipsă la cîntar, dar jefuesc lumea cu prețurile exorbitante, cu toate legile și paralegile maximale și nemaximale, în fața autorităților nepăsătoare și fără a avea rușinea de a scoate ultimul ban din punga sărăcimei înflămnzite, de efectele războiului nostru și cel mondial.

Doamne! se vor sfîrși aceste nelegiuiri? Cine va fi adevăratul părinte al poporului, care-l va scăpa de aceste grele cumpene, ce au venit pe capul său, și pe bîafa noastră țară?!

*

Apoi robii boerilor erau pedepsiți cu *punerea coarnelor* care se întrebuița la țiganii robi, de către stăpîinii lor, punînd în vîrfurile coarnelor cîteodată și *clopoței*.

Condica șireților a existat cu siguranță la noi, dar urmele ei s'au pierdut, ea exista la Divanul Domnesc din Iași, și apoi a căzut în desuetudine; se ținea conform art. 253 din Condica criminală din 1826, pentru cei ce plăsmuiesc *plastografiile*, ce începură a se înmulți.

În Teodor Codrescu, tomul al IV-lea al Uricarului său, se găsește o carte domnească a lui Al. Mavrocordat-Vodă din 1786 Mai 1, prin care se înființează condica șireților.

Până când s'a trecut numele osîndiților în acea condică, nu a putut afia neobositul cercetător al vechilor noastre așezăminte, d. T. T. Burada, atât în Arhiva Statului, cit și în scriptele vechi sau în memoria bătrînilor noștri

Posibil că acea condică a șireților ce se păstra la Divanul Domnesc din Iași, să fi fost depusă la adăpost de siguranță, împreună cu alte arhive ale țării la Monăstirea Secu, și că s'au pierdut împreună cu alte documente însemnate ale țării, la devastările ce le-a făcut de mai multe ori lanicerii Turci, cînd urmăreau volintirii greci, cari după ce au pradat multe odoare mutate acolo spre pază, au trecut sub sabie tot ce era suflare de om, dînd foc monăstirii.

Monăstirea e zidită de Nestor Ureche la 1595.

Revoluțiunea din 1821, a atras bejănia și venirea Turcilor în Moldova, cari au asediat Monăstirea Secu, unde se refugiase volintirii.

Fără îndoială zice savantul T. T. Burada, în opera sa de mai sus, din care am adnotat, extras și completat multe date; că unele instituțiuni vechi, pe care timpurile noastre pretinse mai înțelepte și mai luminate le-au părăsit, deși ele aveau părțile lor cele bune.

Am văzut, zice D-sa, că pe lîngă pedepsele barbare din timpurile vechi, pe lîngă ele erau și de acele, care tindeau la represiune prin lovirea în sentimentele de onoare, precum: *tăierea părului în public la femei*, (cum am arătat mai sus, că am văzut cam această pedeapsă executată de Jandarmii Comunei Pleșești, Județul Suceava, în vara anului 1917, aplicată femeilor și țăranilor moldoveni din acea localitate ce poartă păr lung; fără nici un ordin, sub pretext de a fi apărați contra tifosului exantematic). Scandalurile se țineau lanț și prin autoritatea mea de coproprietar al moșiei Hreasca-Maxim din acea comună, s'a curmat nelegiuirea săvîrșită, fără a se ști de autoritățile centrale asemenea barbarii; *apoi plimbarea gol călare pe măgar pe stradă, expunerea chipului osînditului în public spre defăimare* și altele, dar cea mai importantă, care ne interesează este scrierea numelui și a faptei osînditului într'o condică anume: **condica șireților**.

*

Aceasta nu ar atinge pretențiunile noastre nici astăzi, de cultură sau civilizație, și față cu multele potlogării ce s'au făcut și se fac astăzi — ca consecință a războiului național și mon-

dial — ar trebui înființată, așa ca toate *pedepsele infamante*, să fie trecute în condica care să poarte numele ce l'a avut din vechime: *condica șireților*, pentru civili și militari mai cu seamă, ce ar trebui să se prevadă și în Codul penal militar.

Căci iată ce zice d. Burada: să presupunem că omenirea a făcut progres și în simțimentul de onoare, o asemenea pedeapsă ar fi viu simțită de toți aceia în care i-ar lovi; de sigur că un avocat, care ar fi vândut pe clientul său, un medic ce ar fi dat medicamente spre lepădare, un cămatar ce ar fi înșelat în socoteala dobânzilor, un marlor mîncinos, un *plastograf*, un expert ce s'ar fi înțeles cu una din părți, și cîte alte meserii de felul acesta, ar fi mult mai bine reprimare, dacă autorii unor asemenea delicte, s'ar vedea trecuți și în *condica șireților*, căruia ar trebui să i se dea o publicitate periodică, și publicîndu-se în fiecare an odată în «Monitorul Oficial!»; așa că fiind neconținut publicați, ei nu vor putea, după o trecere de timp să se furișeze iar în societate, ca oameni cum se cade, căci Doamne! mulți mai sunt astăzi oameni de felul acesta! ?..

*

Ce minunat mijloc de represiune ar fi din contra cînd în fiecare an, cel osîndit, ar trebui să se aștepte să-și vadă numele iarăși reprodus oficial, după condica șireților? !...

Cred ca atare pedeapsa ar fi așa de grozavă, încît Tribunalul ar fi silit să determine, anume, în curs de cîți ani, ar trebui ca o persoană să figureze în acea condică.

Cu sistemul nostru de astăzi, nimic mai ușor de cită vedea pe un om, osîndit pentru cele mai mirșave fapte, pus iarăși în funcțiune după citva timp, dacă a servit de instrument oamenilor zilei, dacă a sprijinit bine la alegeri, întrebuițind ori și ce fel de înșelăciuni, excrocherii și alte fapte cari degradează omenirea, numai ca să-și ajungă scopul, numai fiind-că are rude la Ierusalim! Ce decădere morală?

În cazul cînd ar exista o asemenea *condică publică a șireților*, ori-cine s'ar putea însărcina să aducă îndată în public la caz de trebuință, un extract de pe acea condică, și atunci, nu se știe cum s'ar putea încredința o funcțiune publică celui înscris în ea.

*

La revizuirea codului penal ar fi de dorit, să se facă și să prevadă *înființarea condiciei șireților*, pe care bătrîni noștri o găsiu de folos.; și astăzi cu lipsa totală de morală socială și particulară, cu lipsa de caractere, mulți s'ar găsi locul în-ea.

Chiar în legislațiunile noastre moderne, găsim o asemenea dispozițiune salutară, o lege provenită în urma răscoalelor țărănești din 1907 și anume în legea băuturilor spirituoase, prin restrîngerea numărului debiteilor, s'a căutat a se aduce un remediu legal contra beției; legiferîndu-se un articol pentru cei

căzuți în recidivă de beție, pe lângă pedeapsa prevăzută, să fie publicată o listă la ușa primăriei rurale; iar bețivii urbani, să-și urmeze meseria sugativă înainte, căci corb la corb nu scoate ochii.

Suicizii (sinuciziții)

Un alt obicei al pământului, ce avea mai mult sancțiune practică-religioasă, era ca suicizii (sinuciziții), să fie înmormîntați fără serviciu religios, și nu în rînd cu oamenii la cimitir, ci la un loc mai deoparte, sub un gard; aceasta ca un fel de pedeapsă morală, chiar pentru cei veștitori, de a nu cădea în păcatul sinuciderei, condamnat de morală și religiunea noastră ortodoxă.

Aceasta era o regulă generală și pentru popor și pentru cei de sus, și s'a conservat pînă pe la unirea principatelor, cînd au început a se da dispense de I. P. S. S. Mitropoliei și Episcopii eparhiilor respective; se admiteau și se admit a se îngropa și încă reii și în locul oamenilor, la cimitir.

Nu știu dacă asemenea măsură e bună sau nu?

Conformă cu morala sau religiunea? Las această aridă chestiune, de a fi desbătută de teologii noștri?

*

Suicidul, se înțelege de la sine, că se pedepsește pe sine însuși, însă numai dacă reușește pe deplin; în caz contrar se pedepsește pe sine și mai grav, căci rămîne în viață schilod, cu un ochiu scos, sau infirm toată viața, suferind consecințele faptei sale necugetate.

E întrebarea tentativa de suicid, ar trebui să fie pedepsită și considerată ca delict? Nici o legislațiune din lume afară de cea Engleză, nu pedepsește o asemenea tentativă de suicid.

În Anglia unde moralitatea publică e ajunsă la cel mai mare grad; doctrina și practica, adevărată legea, pedepsește pe acel ce a cercat a se sinucide și după ce s'a transfigurat, e judecat și condamnat; aceasta cred, e o pedeapsă exemplară pentru el, ca să nu mai cerce a doua oară o sinucidere și pentru alții ca să știe consecințele celor două pedepse la care se poate aștepta date prin sine însuși și prin societate.

Dar fiind-că e vorba de sinucidere, nu e rău să povestesc o întâmplare hazlie, fiind chemat ca martor la un cabinet de instrucție militară prin luna Iunie 1917, am auzit pe șef-maiorul — discutînd cu secretarul — plutonierul — că în adevăr, soldatul X nu a furat, din cele constatate, dar fiind-că el în închisoare — ca nevinovat — în conștiința sa a cercat să se sinucidă, apoi comițînd această crimă! (auziți, suicidul, tentativa mai cu seamă, crimă?!!) apoi trebuie trimes înaintea Curței Marțiale. Să ne mai mirăm de starea morală, socială, comercială și mai ales culturală, la care am ajuns! Totul e sterp.

fals, pseudo-civilizație și pseudo-cultură, în toate instituțiunile noastre fie de stat, fie particulare; școală, justiție, administrație, dar chiar și Universitățile noastre sunt înpanate cu nedemni, ajunși la acea demnitate prin protecția de alcoovuri, fuste și politică, cum și prin diplome false.

Politica! Politica! ne-a amărit zilele și ne-a nenorocit în toate direcțiile și a adus țara la dezastru și desfriu.

Oare se va mai îndrepta vre-odată? Nu sunt cu totul pesimist dar cu greu vom veni la timpurile de odinioară, când această țară îmbelșugată și blagoslovită de Dumnezeu, hrănia la sinul ei, nu numai pe autohtoni, dar încă pe atâtea lifte străine, ce se oploșiseră și părăsira locurile lor natale, pentru a-și crea viitorul lor și a familiilor lor la noi.

Cuș s'au reîntors lucrurii de la o extremitate la alta, Din vina, culpa și mai cu seamă din *nepăsarea* noastră. Am fost și suntem prea ușori în toate, am maimușărit totul, *am introdus obiceiuri și legiuri străine copiate*, cuvint cu cuvint, fără nici un rost; am neglijat cea ce era creat de spiritul și geniul neamului românesc de veacuri — cu multă abnegațiune și suferințe morale și politice; — și așa slabi cum eram — putregai — în toate instituțiunile Statului și sociale — (particulare și familiare) ne-a surprins marele eveniment mondial — războiul universal — nepregătiți sufletește și materialicește, fără armată bine pregătită și bine nutrită, cu funcționari venali, cu străinii ce s'au îmbogățit (Jidanii), ce ne urau și sapău; în sfârșit cu pseudo-civilizația orientală, — iată cauza dezastrului nostru social și politic!... și după războiul fericit — România Mare — în loc să se vadă puțin progres, din nenorocire mergem din rău în mai rău.

Alte obiceiuri religioase, datine, moravuri

Sunt și multe datine și moravuri curioase cari există și astăzi în poporul nostru, rezultate fie din trebuința religioasă sau din cea sufletească; așa și astăzi există la țară: *cultul șerpilor de casă*, care după eminentul proefesor G. D. Teodorescu, (Credințe, datine, moravuri 1874), nu sunt de cît vechiul cult al *geniilor tutelar*.

Colindețele care sunt sacrificiile aduse acestor genii.

Rapatinele și *Paparudele* cari nu sunt de cît vechile serbări *Cropotinae* și *Robigatae*, remășiți din vechea religie păgînă (mitologie) romană, păstrată cu sfințenie pînă astăzi de poporul nostru și care nu au putut fi spulberate de noua credință creștină.

PARTEA III-a

Țăranul nostru trăește și astăzi mai tot sub stăpînirea obiceiurilor juridice. Popoarele au fost multă vreme stăpînite de legi nescrise, obiceiuri, potrivite desvoltărei lor.

Toate popoarele au avut ca bază la confecționarea legilor lor, legile nescrise — obiceiurile juridice — și chiar dreptul roman scris își avea izvoarele din «*jus quod dicitur moribus constitutum*».

Legile nu sunt opera unui om sau savant, ci rezultatul celor arătate mai sus, sunt trebuințele poporului sub formă de de regule. D. Cantemir, vorbește în «*Descriptio Moldaviae*», de obiceiurile pământului. Apoi chiar Petru cel Mare, întemeetorul și organizatorul Rusiei, a cerut copie după *dreptul nostru pământesc* al Moldovei, și *legile pe care le-a împrumutat au primit numele de înțelepte și creștine*; așa dar obiceiurile pământului a avut totdeauna *putere ac lege*.

D. A. D. Xenopol zice în Istoria sa că: normele juridice nu erau scrise, ci se transmiteau din neam în neam, și erau create după *ideia dreptului firesc*, la fie-care nouă împrejurare.

Tot ce a păstrat poporul, a păstrat prin grai.

Popoarele barbare care au trecut peste noi, slavii cu care am fost în contact direct, legați sufletește prin religie, căci sunt și obiceiuri juridice împrumutate de la Slavi, și chiar Bulgari, cu care am fost în mai bune relațiuni, dovadă Imperiul romano-bulgar sub Ioanițiu și frații Asan și după cum arată cum arată eminentul slavist d. Ilie Bărbulescu, profesor de slavistică și Directorul Seminarului de slavistică la Universitatea Iași, Facultatea de litere, pe S. S. Bobčev, profesor de Istoria dreptului slav (ca și Kadlec la Praga); că necunoașterea de către noi a activității lui Bobčev, constituie o lipsă în metoda de lucru a științei istorice române a dreptului vechiu. Bobčev a scris opere complete asupra institutelor și *obiceiurilor juridice* ale Slavilor în general și a Bulgarilor în special; și se bănuiește și la noi, cum am arătat și eu, la multe obiceiuri juridice de ale noastre asemănare cu instituțiile juridice — obiceiuri — slave.

Bobčev a tipărit «*Sbornik na bălgarski juridižeski obiçai*» sau Codex al obiceiurilor juridice bulgare; — apoi a scris «*Istoriija na starobălgarskoto pravo*» sau Istoria vechiului drept bulgăresc, apoi «*Bălgarsko sābedno obiçayno pravo*» sau Dreptul consuetudinar judiciar a Bulgarilor și altele, regret că nu am avut și aceste opere atât de necesare studiului de față pentru a le consulta; — (vezi Arhiva, organul societății istorico-filologice, Director Ilie Bărbulescu, anul XXVIII No. 2, pag. 268 și 269); apoi au trecut peste noi Fanarioții, toți aceștia au încercat pe pe vremuri să ne desnaționalizeze, dar nu au reușit. Mai toate obiceiurile juridice ale pământului au în parte asemănare cu dreptul scris roman, cari au fost conservate de legiurile și coloniile romane, ce au fost așezate aci.

Sunt cum am spus și obiceiuri împrumutate de la străini și mai cu seamă de la Slavi, dar le-au prefăcut după spiritul național pur românesc creind și altele noi sui-generis.

*

Geniul nostru Național a creat o literatură proprie națională, una din cele mai frumoase din Europa, literatura populară, culeasă de marele nostru poet Alexandri, de neuitatul povestitor popular Ispirescu și alții ; care literatură e proprie națională și care s'a conservat aproape neatinsă în poporul nostru, în cursul veacurilor pînă astăzi, tot așa a păstrat poporul nostru o comoară neprețuită în altă direcție, în cea juridică ; ce am zice dacă astăzi țirgoveții, ar înlocui acea literatură populară ideală națională — adică literatura populară prin poezii, balade, poeme sau povești străine, și le-ar introduce în cărțile școlare din școlile rurale ?

Poporul nu le va primi și va continua a cînta văile și natura în dulcea lui limbă și cu simțul lui estetic literar conservat de veacuri.

*

Ori, la noi, în practica lucrurilor, s'au întîmplat lucruri neghioabe din partea guvernăntilor și legiuitorilor, în toate direcțiunile și mai cu seamă în cea juridică, s'a introdus de-a dreptul cu toptanul legiuiri străine : franceze, genoveze, belgiane și italiene, nebăgîndu-se în seamă și eliminîndu-se vechile obiceiuri juridice, ale poporului nostru nescrise, care sunt oglinda vie a strădănuirei de veacuri a acestui asuprit popor ; și prin cari obiceiuri își conducea viața de toate zilele, în raporturile lor juridice cu cumințenie și curățenie de suflet.

De aceste obiceiuri a ascultat și ascultă și astăzi în cea mai mare parte poporul român ; și deși legea scrisă nu le-a luat în seamă ; dar cu toate aceste judecătorii ar fi bine să le cunoască și chiar a le aplica la caz de nevoie, după cum se obișnuște în alfe țări civilizate, unde s'a îmbrățișat și doctrina dreptului pămîntesc ; căci legile noastre civile nu corespund în parte trebuințelor celor din țirguri, dar mai cu seamă celor din sate, și multe dispozițiuni ale codului civil actual, mai ales din capitolul succesiunelor rămîn necunoscute masei poporului.

Așa găsim la noi proverbul *«ț-iai trăit trairul, ț-ai mîncat malaiul»*, care are explicație, cînd pe timpul năvălirilor și rezmerițelor, cei tineri trimiteau în păduri pe cei bătrîni cu un malai, căci nu puteau lua loc la război și restriște, mai mult, și cînd malaiul se sfîrșea mureau de foamă.

*

În adevăr, iată ce zice marele B. P. Hajdeu : aceste «arătate se vede că străbunii noștri erau printre cei dintâi în calea civilizațiunei, au întrecut chiar națiunile vecine, progresul nu a fost deloc împrumutat dela străini, și mai puțin încă dela cei puternici.

Este spiritul de instrucțiune născut la romîni, care la cea întăi privire întrevece lumina.

*

Dar în practica vieții de vreo 50 de ani, s'a urmat contrarul și iată rezultatul, mai cu seamă în urma războiului care ne-a găsit nepregătiți militaricește, economicește și sufletește, cu spiritul de iubire de țară pe buze, iar în suflet răutatea goală și egoistă, mai cu seamă a guvernanților noștri, cari au profitat de turburările interne și externe a războiului nostru și celui mondial, pentru a se îmbogăți ei și ai lor pînă la al noulea neam, cu bani, slujbe gras plătite, diurne, mită, sinecure, comerț clandestin en gros etc. și formarea unei țări mari, dar mai săracă și mai sărăcită ca cea veche mică, militarizată mai rău ca în Germania și absolutistă ca Rusia imperialistă veche, cu decrete-legi, fără parlament și fără controlul macar al presei (cenzură), căreia au știut să-i pue botniță ca la caii și cîinii nervoși, ca să nu muște din partea cîrnoasă; — să dea D-zeu ca viitorul să desmintă ticăloșiile prezentului.

Hingherii (höherii) presei au loc să stea la pușcărie față de matrapazlicurile comise în timpurile războiului și după, pînă acum și acum, ei domnesc; dar le va veni pedeapsa, căci nici o faptă nu e fără răsplată.

*

Așa că față cu cele arătate în această carte, cred că a sosit timpul, a se modifica legislațiunile civile și penale, conform trebuințelor zilnice ale timpului și progresului social, ascultîndu-se și obiceiurile pămîntului, cari sunt isvorite din nevoia și înțelepciunea poporului nostru, înlocuind deci multe dispozițiuni străine, cu ale noastre naționale pure, căci s'a săturat lumea cu copia Codului Napoleon.

PARTEA IV-a

Obiceiurile juridico-politice

Condițiunea streinilor în trecutul Țărilor Romîne, pînă la Convențiunea din 1858.

În trecutul Țărilor Romîne cei isbiți de incapacități juridico-politice au fost *Armenii, Grecii, Jidanii și Turcii*.

Țiganii erau robi. Cu timpul prohibițiunile tradiționale au diminuat și pentru unii ele au încetat cu desăvîrșire. Sclavajul a fost abolit și Țiganii eliberați, așa că devenind liberi din încătușați cum erau, mulți au devenit pungăși, alții s'au pierdut, căci nu erau deprinși să lucreze liberi și mulți ziceau s'au săturat de «*libertana țigănească*»

Armenii au fost emancipații; *Grecii* veniți din mahalalele Constantinopolului (mai cu seamă Fanar), și din Grecia propriu zisă, după ce au constituit o epocă neagră în Istoria Țării Romînești, au invocat după citeva generațiuni, față cu comunitatea de religie, *posesiunea de Stat romînă*, și astăzi mulți pin descendenții acestora pătrunzînd în Parlament, au fost și sunt co-

laboratorii cel mai aprigi a legilor exclusiviste contra «streinilor»; și lucrează în numele interesului economico-social personal (colectiviști).

Turcii au locuit foarte puțini la număr în țară din cauza restricțiunilor seculare statornice prin capitalățiuni și legi, sau pierdut prin mulțimea celeilalte populațiuni; Jidanii, deși cam vechi în țară, erau în situație anormală — și cu drept cuvânt; care acum a dispărut în urma războiului mondial, spre nenorocirea țării.

Condițiunea juridică a streinilor în România-Mare, cu obiceiurile pământului relative, m'a inspirat teza de licență a tinărului George G. Mîrzescu, tipărită în București la 1897, care este o lucrare complectă și bine scrisă; documentată, cu un stil limpede și culant, ceea ce face onoare autorului; — nu o spun aceasta spre al măguli — căci nici nu'l cunosc personal, și nici politică militantă ca el nu fac; teza de licență și o lucrare studiată, iar nu copieturi ca alte tese de licență și maculature juridice; am compilat din ea ceea ce am găsit necesar, relativ la materia ce tratez.

*

Pină la Vasile Lypu, (Moldova) și Matei Basarab (Muntenia), după cum spun istoricii noștri, nu am avut o legislațiune scrisă, și regulile juridice se transmiteau din generație în generație, regule isvorite din dreptul firesc (natural), a geniului poporului nostru artist.

Aceste reguli după cum am arătat și în alte capitole, sunt numite în documente și pină astăzi, *obiceiuri a le pământului*, ce aveau putere de lege scrisă, și cu tot proverbul latin: *verba volant, scripta manent*, aceste reguli au rămas și se aplică și astăzi sporadic de poporul nostru din toată Dacia-Traiană.

Multe din aceste obiceiuri juridice — vechi au trecut — puțin în legile scrise posterioare. În ce privește obiceiurile pământului relativ la străini, cît aceste aveau putere de lege scrisă, streinii, — zice d. Mîrzescu — se bucurau de cea mai mare toleranță, și numai mai în urmă Domnii în interes de conservare națională, luară măsuri restrictive.

Iată ce zice destinsul istoriograf A. D. Xenopol, fost profesor de Istoria Patriei, la Universitatea Iași:

«Derigătoriile Principatelor Romine erau accesibile streinelor. — Prin voința Domnului streinii puteau intra în boeriile Țării Romine, și găsim ridicați la aceste boerii mai cu seamă, pe Grecii ortodoxi».

Vreo formalitate pentru înpămîntenire nu exista; cel mult streinul să căsătorea cu o pămînteancă, căpătînd prin asemenea legătură în stăpînire și moșile pe care boeroaica i le aducea ca zestre.

De îndată ce streinul era boerit, el putea cumpăra moșii.

laboratorii cei mai aprigi a legilor exclusiviste contra «streinilor»; și lucrează în numele interesului economico-social personal (colectiviști).

Turcii au locuit foarte puțini la număr în țară din cauza restricțiilor seculare statornicite prin capitalațiuni și legi, sau pierdut prin mulțimea celeilalte populațiuni; Jidanii, deși cam vechi în țară, erau în situație anormală — și cu drept cuvânt; care acum a dispărut în urma războiului mondial, spre nenorocirea țării.

Condițiunea juridică a streinilor în România-Mare, cu obiceiurile pământului relative, m'a inspirat teza de licență a tînărului George G. Mîrzescu, tipărită în București la 1897, care este o lucrare complectă și bine scrisă; documentată, cu un stil limpede și culant, ceea ce face onoare autorului; — nu o spun aceasta spre al măguli — căci nici nu'l cunosc personal, și nici politică militantă ca el nu fac; teza de licență e o lucrare studiată, iar nu copieturi ca alte tесе de licență și maculature juridice; am compilat din ea ceea ce am găsit necesar, relativ la materia ce tratez.

*

Pînă la Vasile Lupu, (Moldova) și Mătei Basarab (Muntenia), după cum spun istoricii noștri, nu am avut o legislațiune scrisă, și regulile juridice se transmiteau din generație în generație, regule isvorite din dreptul firesc (natural), a geniului poporului nostru artist.

Aceste regule după cum am arătat și în alte capitole, sunt numite în documente și pînă astăzi, *obiceiuri a le pământului*, ce aveau putere de lege scrisă, și cu tot proverbul latin: *verba volant, scripta manent*, aceste regule au rămas și se aplică și astăzi sporadic de poporul nostru din toată Dacia-Traiană.

Multe din aceste obiceiuri juridice — vechi au trecut — puțin în legile scrise posteroare. În ce privește obiceiurile pământului relativ la străini, cît aceste aveau putere de lege scrisă, streinii, — zice d. Mîrzescu — se bucurau de cea mai mare toleranță, și numai mai în urmă Domnii în interes de conservare națională, luară măsuri restrictive.

Iată ce zice destinsul istoriograf A. D. Xenopol, fost profesor de Istoria Patriei, la Universitatea Iași:

«Derigătoriile Principatelor Romîne erau accesibile streinelor. — Prin voința Domnului streinii puteau intra în boeriile Țărilor Romîne, și găsim ridicăți la aceste boerii mai cu seamă, pe Grecii ortodoxi».

Vreo formalitate pentru împămîntenire nu exista; cel mult streinul să căsătorea cu o pămînteancă, căpătînd prin asemenea legătură în stăpînire și moșiile pe care boeroaica i le aducea ca zestre.

De îndată ce streinul era boerit, el putea cumpăra moșii

în virtutea titlului său, și fără chiar nici o legătură de sînge cu pămîntenii.

Așa pe timpul lui Brîncoveanu întîlnim pe unul *Proca Camarașul*, a cărui soție se numea *Chireo* și care ambii sunt arătați ca streini, *originari din Rumelia*, cumpărînd o moște a *visternicului Hrizea*, și după aceea retregîndu-se ambii din Muntenia în țara lor, trimit pe ginerile lor *Gheorghe Saulea*, să vîndă moșia lui Constantin Brîncoveanu-Vodă. Deasemenea găsim în un document din 1725, pe unul *Dracea Armașul*, *om strein de această țară*, cumpărînd o moșie pe apa Bîcului, lîngă tîrgul Kișinăului.

*

S'ar părea însă că numai streinii boeriți aveau dreptul de a cumpăra imobile și chiar rurale, ci și acei ce nu se aflau în boerii, și nu numai streini creștini, ci chiar și Turcii. Așa un document curios din 1560, conține întărirea făcută de Petru-Voevod fiului lui Mircea, ce dăruiește bisericei din Tîrgoviștea satul Aninoasa și Vlădica Efrem de la acest sfînt locaș, avînd judecată înaintea Domniei-Mele, cu *Hamza Turcul*, și cu neamul lui pentru acel sat, zicînd *Hamza că acel sat ar fi proprietatea lui*, iar Domnia-Mea, am judecat și am pus pe Hamza, să aducă 24 boeri să jure (vezi capitolul cu obiceiul juridic al giurătorilor), că satul Aninoasa este într'adevăr al său. Apoi împreună cu cei 24 boeri pus-am Domnia-Mea, a căuta din nou cauza celui sat, și am cetit hrisoavele tuturor domnilor precedenți, și am adevărit cum că încă moșul lui Hamza perduse satul Aninoasa pentru tradare în zilele *repositului Voevod Călugărul*, care dete acel sat jupînului Milco».

Dacă însă aceasta poate rămînea îndoelnic, anume dacă streinii neboeriți puteau cumpăra moșii, este adevărat că ei puteau dobîndi *vii și case în orașe*. Așa un document din 1669 arată cum «*Chiriță Șoltuzul armenesc*, din Suceava și feciorul său *Drăghici*, scriu și mărturisesc cu zapisul lor, *că de nimic siliți, nici asupriți*, au vîndut de bună-voie, *ocină și moșie, o falce de vie la tîrg la Cotnari*, în dealu Mîndru, între via lui *Ioan protopopol armenesc*, din jos, și lui *Marcu Armeanul*, din sus».

Prin un act din 1671, Iorga fiul repositului Isafa Jitnice-rul, vinde lui *Gaspar Caillé Franțuzul*, casele sale din Iași, de pe Ulița-Mare.

În 1775 găsim pe Androni fata Mariei Ghirgicăi din Iași. că vinde o casă lui *Zaharia Grecul*, om strein din Țarigrad.

După cum rezultă din aceste documente și după credința lui Xenopol, exista garanția contra înstreinării proprietății, și anume dreptul de albinaj, (*d'aubaine*), că moștenirea chiar a averii cîștigate în țară de streini era învoită numai copiilor lui, iar celelalte rude ale sale erau excluse dela moștenire, prin dreptul Domnului care și însușea acea moștenire, așa în documentul (hrisov) a lui Mihail Racoviță 1725, se spune «*Dracea om străin în această țară*, în viața lui a fost trăit, și a fost

cumpărat o moșie pe Bic, și ș-au făcut o moară pe apa Bîcului, lângă târgul Kișinăului. și împlindu-se moarte, și neavînd pe nimeni aci în țară, și fiind obiceiul, pentru cei streini cînd li se împlîie moarte, și nu au copii, ce ar avea să ia pe samă gospod; care după moartea lui rămînînd acea moșie și cu moara în apa Bîcului, am socotit Domnia Mea, macară că este obiceiul acesta, n'am vrut, nici n'am primit să se iee pe sama gospod, ci m'am milostivit și am dat această moșie și moară la Monăstirea Neamțului».

Și la noi, în vechime, ca și la alte popoare, dreptul de a dobîndi imobile pentru streini, era supus unor anumite restricțiuni; chiar la Romani streinii nu puteau cîștiga proprietatea imobiliară nici prin *mancipatio*, nici prin *cessio in jure*, ori *bonorum sectio*. În Franța, streinul nu putea nici primi, nici transmite prin succesiune, dar putea să facă aceasta prin acte între, vii, donațiuni, etc.; acest drept după cum am arătat se numea; «*le droit d'aubaine*», care drept sub Ludovic al XVI-lea s'a transformat prin *tratate* în un drept numit *de detracțiune*, în puterea căreia Statul nu lua decît o zecime din succesiunea streinului. După revoluție a căzut.

D. N. Basilescu, profesor la facultatea juridică din București, vrea să dovedească contrarul, cum că *dreptul de albinaj*, n'a existat nici odată în țara romînească, și că în documentul de mai sus, fiindcă Dracea murise fără moștenitori cunoscuți, *moștenirea lui devenise vacantă*, și ca atare conform obiceiului pămîntului aparținea gospodului; precum și astăzi asemenea moșteniri trec Statului; ori Xenopol susține, că o singură garanție există după obiceiul pămîntului, contra înstreinării proprietății și în deobște a averii cîștigate de streini; moștenirea străinului era învoită numai copiilor lui, iar toate celelalte rude ale sale, erau excluse prin drepturile Domnului. (dreptul de albinaj).

Dar această formulă a d-lui Xenopol, moștenirea a fost luată de Domn din cauză că Dracea nu avea copii, nici rude cunoscute în țară; așa că moștenirea devenind vacantă, după obiceiul pămîntului, se cuvenea de drept Domnului ca și în legea actuală, moștenirile vacante sunt ale Statului.

Dar d. Mirzescu, are opinie separată, față cu cuprinsul hrisovului, nu se poate concepe cazul unei moșteniri vacante, căci în acest caz, același obicei al pămîntului există și pentru pămînteni și pentru streini; ca în legiuirea de azi, ori, din Hrisov se vede Dracea era *om strein* de această țară și că Domnul de drept i-a luat moștenirea, fiindcă era obiceiul «*numai pentru streini*», cînd deceda fără copii, și atunci se lua *pe sama gospod*».

*

Așa dar streinii din cele văzute, se constată că se bucurau în vechime, după obiceiul pămîntului, de cea mai mare tole-

ranță; slujbele (dirigătorile) le erau accesibile, și se puteau căsători cu pămîntence: puteau cumpăra, vinde, moșii, vii și case.

Dar nu toți streinii s-au bucurat de aceste ospitaliere drepturi, așa *Turcii și Muscalii, Iidanii și Armenii*, nu au avut drepturile arătate mai sus decât în mod sporadic, unde și unde; și aceasta se explică ușor, căci cei vechi căutau a-și păstra cu sfințenie credința ortodoxă, strămoșească contra acelor streini, deoarece în caz contrar ar fi devenit neapărători ai religiei și țării.

Pentru conservarea națională în toate tratatele cu Turcii, — *Capitulațiuni* — sunt dispoziții contrarii Turcilor; ei nu aveau dreptul de a se așeza în țară, de a face comerț stabil, de a cumpăra imobile, de a clădi geamii; puteau face comerț însă numai cu știrea Domnului și numai pasager de a cumpăra sau vinde; însă nu ambulant cutreerînd țara, ci a cumpăra și vinde în anume locuri; iar cînd se isca un diferend între un musulman și un indigen, *procesul se trăta în Divanul Domnesc după obiceiul țării*.

*

În Moldova mai mult ca în Muntenia, așezarea Turcilor era prohibită, și acei de altă religie decât cea creștină, erau tolerați în marginele unor restricțiuni — isbiți de mai multe incapacități civile. În capitulațiunea cu sublima Poarta găsim restricțiuni riguroase contra Turcilor încă de pe la finele veacului al XIV-lea, Ei nu se puteau stabili în țările romîne, nu puteau exercita cultul mahometan, nu aveau dreptul de a dobîndi proprietăți funciare pe teritorul Țării Romînești, și în afaceri de negoț nu puteau să vie «*decît cu știrea și cu voința Domnului, înzestrați cu certificate dela locul unde sunt*»; cu condiția însă să plece din țară îndată ce și-au făcut tîrguelile ori și-au vîndut mărfurile. Timp de cîteva veacuri aceste restricțiuni au ramas statornice în capitulațiunile Domnilor din Muntenia și Moldova. Cităm capitulațiunea lui Mircea-Vodă cu Sultanul Baiazet-Ildeberim din anul 1393, cea a lui Vlad V Vodă, Domnul Munteniei, cu sultanul Mahomet II, din 1468 (art. 3, 7 și 8); cea a lui Bogdan, Domnul Moldovei cu Baiazet II din anul 1511 (art. 7 și 8) și un veac și ceva mai tîrziu cea a lui Vasile Lupu, Domnul Moldovei, cu sultanul Mahomet IV (art. 6—10).

È de remarcat că Romîniile din ambele principate nu erau isbiți de măsuri identice în Imperiul Turcesc. Aci toți creștinii puteau să-și exercite cultul lor

Acest fapt se explică: Islamul era pe atunci temut de Creștini ca o religie agresivă și cuceritoare și Sultanul avînd la dispozițiune armele cuceritorilor mahomedani nu avea a se teme de așezarea creștinilor în Turcia; principii vasali aveau a se teme că regimul militar mahomedan îi va amenința și pe dinșii, cînd s'ar stabili o populațiune mahomedană în țară. Ei

nu puteau să-și mențină guvernul, administrația și autonomia — decît numai asigurînd masa populației în contra Islamului, așa în cît să rămînă creștină ; — știm din Istorie că noi am luptat contra lor pînă ce elementul grecesc a pus stăpînire pe țările romîne, cu concursul stăpînirii turcești lacome și corupte, și că această durată de sclăvie a noastră a durat 100 de ani — *epoca nefastă a Fanarioșilor*, — aduce totalmente căderea principatelor sub domnia turcească, scăpînd de această stăpînire turco-greacă tocmai la 1821, cînd Tudor Vladimirescu în Muntenia și partida moldovenească în Moldova, a adusca rezultat cel puțin dacă nu a scăpa definitiv de suzeranitatea Turciei cel puțin alungarea Grecilor, care aduseră corupția și alte urîte obiceiuri orientale la noi ; eșînd de aci ideia idealului național, care ci timpul ne-a adus la emanciparea de Turci (războiul dela 1877) și ca rezultat final *triumful idealului național*, astăzi, cînd fiecare Romîn, trebuie să fie fericit, că a trăit aceste timpuri mari, și trebuie negreșit ca fiecare să pue umărul la regenerarea scumpei noastre patrie mărite a tuturor Romînilor — România-Mare.

*

Dar Romîni în vechime nu aveau frică numai de cotropirea Turcilor, ci și de acea a Muscalilor, căci aceștia din urmă nu aveau voie a se amesteca în boeriile țării, și nici să se însoare în țară, nici moșii să cumpere. (Tratatul lui Dimitrie Cantemir Domnul Moldovei cu Petru cel Mare) ; căci Xenopol explică foarte bine aceste prohibițiuni politice, cînd forma religioasă a gîndirii absorbea celelalte manifestări de viață ; — și pentru apărarea acestei sfinte credințe religioase strămoșești, pămîntenii au oprit căsătoria dintre creștini și necreștini ; considerînd o asemenea căsătorie «*o amestecare rea și un lucru rușinat*».

Asemenea Domnii opreau infierea, luarea de suflet între creștini și necreștini ; iar prin alte măsuri și dispoziții era oprit streinilor necreștini de a obține imobile. De pe la începutul secolului al XVII-lea se statornicise prin legi restricțiuni contra Jidanilor și Armenilor, arareori și contra Grecilor, cînd spiritele erau imbinat de credința strămoșească, și pînă și contactul imediat al drept credincioșilor cu Jidovii era prohibit, și cu drept cuvînt.

Jidanii mai de mult erau considerați «*ca ființe necurate*», pe cari numai botezul, îi putea spăla, deși poporul a contrariu zice : că și botează numai pielicica, rămînînd tot jidan ; căci iată ce găsim din vechime, în răspunsurile Domnului Moldovei către guvernul Bucovinei (1782) : «*Jidovii și Armenii n'au avut dreptate a cumpăra moșii la țară de veci nici au, iar casă și dugheni la tîrguri au putut și pot cumpăra ; însă Armenii, nu pot cumpăra și vii*».

Cam acesta a fost condițiunea streinilor în principatele dunărene, cînd obiceiul pămîntului ținea loc de lege scrisă.

*

Pravilele din secolul XVII-lea conțin glave, cari prohibă Jidanilor și ereticilor de a fi martori contra creștinilor și a depune jurământ. *Pravila dela Govora*, tipărită la 1640, în zilele prea luminatului Domn Io Mathei Basarabă Voevodă a toată țara Ungrovlahiei; *Pravilele Impărătești* ale lui Vasile Lupu din 1646 și *Indireptarea Legiei*, a lui Mathei-Vodă din Tîrgoviște, conțin diverse restricțiuni; acesta din urmă a prohibii chiar drept-credincioșilor de a se folosi de serviciile medicilor jidani, ce nu există în codicele Vasile Lupu. *Jidanul botezat* era identificat cu creștinii și se bucura de oare-cafe privilegii chiar, iertîndu-i-se greșelile comise înainte de botez: «Pentru darul botezului, ziceau Pravilele Impărătești, toate se vor curăți, și va rămîne cum ar fi născut a doua oară...»

Dar în primele legiuiri scrise — Matei Basarab și Vasile Lupu — nu se găsește nici o dispozițiune politică relativă la streini, așa că condițiunea streinilor continuă a fi guvernată de obiceicul pămîntului pînă sub Regulamentul organic. cînd în legiuirile scrise, posterioare celor de sus și anume: *Pravilniceasca Condică a lui Alex. Ipsilante* (1780) și «*Colecția legilor Impărătești*» (1814) tipărită de Andronachi Donici se găsesc cite-va dispozițiuni relativ la streini; și condițiunea juridică a streinilor nu rămase aceeași în cursul timpurilor, drepturile lor aci se lărgeau, aci se restrîngeau, după placul cîrmuirii prin legiuiri și ordonanțe domnești; — trebuie să adaug că condica lui Alex. I. Ipsilant de mai sus, care a durat pînă la legiuirea lui Caragea nu spune nimic în privința streinilor, dar ea cuprinde totuși date importante relative la organizarea judecătorească și la obiceiurile pămîntului și care se aseamănă la multe orîndueli cu condica Caragea, așa că se poate zice ca ele să tîlmăcesc și se deslușesc una pe alta; după cum spune clucerul Brăiloiu, în *Înștiințarea*, cu care precede traducerea acestei condici din limba grecească; desigur că dispozițiunile restrictive contra streinilor din legiuirile anterioare, au rămas în ființă și sub această condică; — un deosebit interes presintă Condica Caragea în Muntenia publicată la 1817 și în Moldova Codul Calimah — care urmase colecțiunii de legi a Logofătului Donici — promulgat în anul 1816. Ambele conțin derogări la principiul egalității de drept, derogări din care unele au bază diferența de religie.

În Muntenia după *condica Caragea*, Jidanii nu puteau cumpăra moșii (partea III cap 2, art. 1), erau opriți a se căsători cu creștinii (cap. XVI, art. 2), proprii de a propune jurământ valabil etc. De asemenea nu puteau fi adoptați de pămînteni, prohibițiune ce se găsește și în pravilele Matei Basarab, cu două secole înainte.

În Moldova, codicele Calimah, conținea cîteva dispozițiuni contra streinilor. La «*veșnica cumpărare de moșii, la cîștigare de cinuri*» ei trebuiau să fie în «*rîndul pămîntenilor*», ori de o credință cu Romîni, cum glăsuște partea finală art. 45 a aceluși codice. *Căsătoria* era prohibită între creștini și necreștini, pre-

cum și între pravoslavnici și cei de altă dogmă (art. 91). Streinii în genere nu puteau figura ca martori în testamentul unui creștin (art. 252), și nu puteau fi epitropi (art. 260). După §. 1430 și 1431, Evreii și Armenii nu puteau cumpăra moșii de veci, dar permitea evreilor să cumpere: *case și dughene*, iar Armenilor *vii și podgorii*. Din cuprinderea art. 45 și 46, reese că străinii puteau cu toate aceste contracta obligațiuni cu terții, fără a li se opune calitatea de străin, și erau supuși legilor țării întocmai ca și pămîntenii.

*

Reglementul Organic (1832), deschide streinilor porțile cetățeniei, prin calea *împămîntenirii cu stagiul, însă numai celor de rit creștin*. Acest reglement, votat de adunările obștești sub înrîurirea streină, era oare-cum legea constituțională a țărilor române. Împămîntenirea cu stagiul, numită *marea împropietărire* confera drepturile politice, după un stagiul de zece ani socotit din ziua arătării sale către stăpînire și arătîndu-se totdeauna prin purtări cinstite, i se va da documente de naturalizație după toate formele cerute, și atunci se va înscrie între pămîntenii Statului, și va dobîndi toate acele drepturi politice cîte au și cei adevărați pămîtteni, întrebuițîndu-se de Domn și în slujbe de ale țării pentru care va fi destoinic.

Pentru cel care, pe lîngă îndeplinirea acestor condițiuni, se însura cu o nobilă pămînteană, stagiul se reducea dela zece la șapte ani.

Alătura de *împămîntenirea mare*, ori cu stagiul, coexistă *împămîntenirea mică*, ori fără stagiul — și fără intervenția obșteștii adunări — care acorda numai *drepturile civile și de negoț*. Dispozițiunile acestei împămînteniri priveau pe toți străinii fără deosebire de credință. Străinii de rit creștin, ce nu îndeplineau condițiunile pentru marea împămîntenire, dobîndeau naturalizația mică.

Deci sub legiuirea Reglementului Organic existau pămîtteni cu *drepturi politicești*, adică cei ce dobîndeau marea împămîntenire și pămîtteni numai cu *drepturi civile, comunale*, adică cei ce dobîndeau împămîntenirea mică. Cei dintăi trebuiau să fie creștini, iar între cei din urmă figurară și Jidanii care erau pămîtteni *vacle*, de nu erau supuși unei protecțiuni streine.

La 7 | 19 August 1858, *Convențiunea din Paris*, regulează pozițiunea principatelor Moldovei și Munteniei și prin art. 46 al. 5 că: «Moldovenii și Valahii de ori-ce rit creștin, se vor bucura deopotrivă de drepturile politice».

Pentru prima oară această Convențiune stabilește egalitatea drepturilor politice și pentru necreștini, ca o cerință a viitorului: «Exercitarea acestor drepturi zice convențiunea, se va putea întinde și la celelalte culturi prin dispozițiuni legislative; de aci intrăm în dobîndirea calității de Român sub regimul Codului Civil».

*

Aşa dar în rezumat, zicem că pare că coloniile romane aduse de Traian în Dacia aveau rînduelile romane, cum zice Dionisie Fotino, şi deci urmau să aibă legile şi uzurile patriei-mume; uzuri ce trecură la noua individualitate naţională a Romînilor, alcătuită din încrucişarea şi amestecarea acestor colonişti romani cu poporul autohton şi diferite rase ilirice, grece, germane şi slave.

La fundarea principatelor pare că vechile tradiţiuni şi obiceiuri continuară a alcătui bazele organizării *politice* şi *civile* a poporului romîn.

Complexul de împrejurări în care se găseau ţările Romîne a contribuit, ca în această epocă de confuzie — pînă în veacul al XV, — să nu avem dovezi scrise privitoare la starea lor socială şi politică; singurele isvoare ale vechiului nostru drept public şi privat continuau timp de un veac-două încă în tradiţii Codicele lui Alexandru cel Bun după Basilicalele greceşti, relativ la obiceiurile pămîntului şi la oare-care principii de drept bizantin ce apăruse pe la începutul secolului al XV-lea. ne lipseşte şi nu'l cunoaştem de cît din menţiunea făcută de istoricul Cantemir. De altmîntrelea nici că se putea altfel într'o epocă de nelinişte şi lupte continue, cînd Romîni trebuiau să-şi apere neamul şi moşia cu arma în mînă în contra deselor invazii, cari însă nu au putut altera uzurile şi legile locale în-fiinţă, şi care cele mai multe îşi avea obîrşia în Dreptul roman,

*

Nu putem preciza care era condiţiunea juridică a străinilor în principatele romîne în vechime, de oare-ce tot dreptul public şi privat romîn se găsea în tradiţii şi mai cu seamă în *obiceiul pămîntului*. Mai tîrziu se găsesc crîmpeie în hrisoave şi cronici.

În privinţa organizării politice şi sociale a trecutului nostru existînd, ca şi la Englezi, un fel de «*common law*», o lege nescrisă întemeiată pe obiceiul pămîntului, se înţelege uşor că condiţiunea streinilor în principatele romîne, pînă la sfîrşitul evului mediu, *era şi e regulată de obiceiurile pămîntului*. Adevărata distincţie între cetăţeni şi streini se baza mai mult pe deosebirea de credinţi religioase, care alcătuiau elementul *constitativ al naţionalităţii*. Toate statele Europei erau pe acea vreme state confesionale. Drept credincioşii se bucurau de libertăţile cetăţeneşti conform organizării sociale de pe atunci, iar cei de altă credinţă erau prigo niţi. Dar nu numai cei de altă religie, orî de altă naţionalitate, erau prigo niţi. Timp de veacuri au predominat în alcătuirea societăţilor, absolutismul ori aristocraţiile privilegiate, barierele între clase, între indivizii aceleiaşi naţiuni. Nu se putea vorbi de libertăţi publice în privinţa celor ce aparţineau unei alte naţiuni, ori altă credinţă!.. Abia în timpul revoluţiunelor engleze se formează *constituţiunile* (*magna charta libertatum*) cari să garanteze drepturile şi datoriile fie-căruia.

Revoluțiunea cea mare franceză care a pus capăt *feudalității*, a șters privilegiile și a dărâmat învechitele abuzuri, a ameliorat — în Franța — și situațiunea streinilor. Streinii nu se mai temeau de aci înainte că li se vor confisca averile în folosul Regelui, în virtuțea dreptului numit: «*d'aubine*»; ceva mai târziu s'a abolit și dreptul de «*detracțiune*», care apăsa numai puțin pe streini.

Această mare revoluțiune care a proclamat libertatea civilă pentru toți: *liberté, fraternité, égalité*, a avut o înfrurare asupra întregii lumi civilizate, cari cu încetul a restrîns privilegiile, și a ameliorat condițiunea juridică a streinilor.

PARTEA V-a

Jurămîntul more-judaico

Istoricul și imoralitatea lui

Fîndcă Talmudul sfătuește pe jidani să jure, cînd sunt forțați, dar cu restricțiune mintală — *reservatio mentalis* — care anulează acest jurămînt, căci: «Rabi Akiba a jurat, dar s'a gîndit în sufletul său, că acest jurămînt nu era valabil. (vezi Talmud Babil, Trat. Kalla f. 18 c. 2; apoi alt Rabi zice; «Dacă un rege cere unui ovreu să mărturisească, — cu jurămînt — că un alt ovreu a dezonorat o *goia* 1), crimă, ce merită pedeapsa cu moarte, — acest jurămînt, fiind silit, trebuie să fie nimic în gînd (vezi Karo, Șulhan — Aruk, Jore, Dear, 232, 12, 14).

«Totuși e indispensabil ca jurămîntul să fie anulat, fără ca goi-ul să bage de seamă, — căci altfel religia talmudică ar fi desconsiderată».

*

Jidovii pot fi ușor deslegați prin Talmud de rabinii lor, chiar de jurămintele cele mai sfinte, așa mai găsim în Talmud (Talmud Babil, Trat. Hagica f. 10, c. 1) că: «de cîte-ori luați *trei oameni* și-i constituiți în Tribunal asupra lui Israel, ei au aceiaș autoritate ca Tribunalul lui Moise»; apoi *Drach* 2), rabin convertit zice: «trei jidani, oarecare, — pe care alt jidan îi ridică la rangul de judecători, — au deplină putere, în ochii sinagogei, ca să-i *deslege de jurăminte* și să-i anuleze făgăduelile și angajamentele, atît pentru trecut cît și pentru viitor...

1) *Șulhâm—Aruhul* numește pe ori-ce creștin *goim*; pe copilul de creștin *seighit*, — vierme tîrîtor; pe preotul creștin. *galah* — jertfitor de idoli; biserica creștină: *molnsav*, — privată și zic despre ea: „sacăf tesașine vâsaefu tasavenich hamirii”; adecă; spurcata spurcatelor și necurata necuratelor — afurisită este.

2) *Drach*: De l'harmonie entre l'Eglise et la Synagogue, 1827, Paris, p. 82.

Acest tribunal declară, fără altă formă de proces, *orice promisie și orice jurământ, ca nule, de nul efect și neavenite.*

*

Dar ceace e mai grav e că la sărbătoarea lor a Reconcilierii (Iom Kipur), *jidanii recită, solemn, la sinagogă, rugăciunea Kol Nidre* : «Toate *promisiunile și toate jurămintele* ce le vom face, și le vom jura, și ne vom lega și vom împovora cu ele sufletul nostru, — din această zi a *Împăcării și pîna la cea următoare, care va veni spre binele nostru, — le regretăm pe toate* ; ele să fie deslegate, iertate, desființate, anulate, nimicite, fără putere și fără valoare *Păgăduințele noastre să nu fie păgăduințe și jurămintele noastre să nu fie jurăminte*» (vezi **Karo, Șulhan-Aruk**, 1, 619).

*

Din momentul ce jidovii se consideră numai pe ei de oameni iar pe celelalte popoare de animale conform Talmudului, și averea noastră proprietatea lor, ori-ce jurământ le-i impune, ar fi nul, căci între om și animal nu poate exista nici o judecată.

Deacea jidovul jură dacă îl silești, dar își anulează jurământul, prin restricții mintale, convins că pentru el, nu are nici o valoare. Rabinii prin Talmud, au stabilit că un jurământ forțat ori-cînd și de orice jidov *poa e fi anulat în gînd.*

Așa un rabin zice : «Cînd un prinț face jidovul să jure, de pildă, că el nu va părăsi țara, jidovul trebuie să gîndească în mintea sa : *astăzi*, (adică : eu jur să n'o părăsesc *astăzi*, iar dacă prințul precizează și-l face să jure, că nu va părăsi *nici-odată* țara, jidovul trebuie să adauge în gînd : *în cutare sau cutare condiție* ; căci după doctrina rabinică, un jidov mai bine poate presta 20 de jurăminte false, decît să depună contra altui jidov, un jurământ adevărat.

*

Un jidov, care cunoaște un fapt favorabil unui ne-jidov și defavorabil jidovului, și *spune adevărul*, așa cum este în fața justiției este supus *marei excomunicățiunii*, cum s'a întîmplat o asemenea excomunicare (afurisenie mare) contra jidovului Weinștein din Botoșani, care la 1869, a spus adevărul între jidovii din Darabanii (Dorohei) și proprietarul Cimara. Iată cuprinsul afuriseniei : «De aceia ne-am adunat noi comunitatea din Botoșani, 500 de bărbați, ca să afurisim și să gonim dinsînul nostru, pe mizerabilul Moise Bacal Weinștein — să piară numele lui — și să'l osîndim la tot răul ; cu toată anatema care e scrisă în cartea legei lui Moisi, asupra omului, care-și întoarce inima de la Dumnezeuul său».

Să știți fraților că *V'am afurisit*, în sunetul trîmbițelor (!)

și după toate riturile prescrise de legile noastre. De aceia vă este oprit de a vorbi un cuvânt cu el sau de a sta împreună cu dînsul. Să nu mai intre în sinagogă, *căci el nu este decît carne spurcată pentru cel Etern și pentru Israel.*

Urîți-l cu ură, și se fie pentru voi un obiect de spaimă, — *căci este afurisit.* Iată cum cahalul jidovesc, prin ce mijloace stupide și selbatice terorizează pe jidovi să jure falș, contra goilor; — adecă contra ori-cui ce nu e din Israel.

*

Așa dar pe lîngă că jidovului Talmudul îi ordonă a fi sperjur, apoi chiar formalitățile jurămîntului more-judaico, cînd se practica — astăzi nu mai există — fiind abolit diu nenorocire de instanțele noastre judecătorești — că orice măsuri se luau, era cu neputință să nu scape vre-o condiție, care anula jurămîntul; totuși acest jurămînt avea oare-care început de adevăr, prin frica și spaima jidovilor jurători, căci cum depun astăzi jurămîntul conform procedurii civile, în instanță cu mîna dreaptă în sus, stînga pe Biblie, și cu pîlăria în cap, nu inspiră nici cea mai mică licărire de adevăr și în cazuri de jurăminte decisorii sau supletorii, totdeauna cîștigă jidovul, conform moralității — imorale a Talmudului — Constituția civilă, religioasă și politică — a lor; nu mai vorbesc de mărturia lor ca probă, fie în materie civilă, fie penală, e egală cu zero.

Așa dar jurămîntul jidovesc în drept și fapt după prescripțiunile legilor lor laterale — imorale — talmudice, nu are nici o valoare, deoarece e anulat de ei în gînd, sistem a lor suis generis, legal după prescripțiunile Talmudului.

Formularile jurămîntului more-judaico

Ponturile ce s'au dat de către Divan, în ce chip să giure, jidovii cei cari nu vor să arăte adevărul

1786 Noembrie 18

Mergînd *jidocul* la jurămînt, întăi să *margă* la apă să se scalde, fiind și femeia lui față, și jidovului să i se taie unghiile, și la mîini și de la picioare; apoi să vie la școală curat, și să-l îmbrace cu cămeșă de moarte care se chiamă jidovește *Kettle*, și să-i pue *tamas* în cap (adică *filonul*) și *legăturile*, care se chiamă jidovește *tefelam*, să pue pe mîna stîngă și pe frunte legăturile, și carte *10 poronci*, să o ție în mîna, și dulapul unde stau acele: 10 poronci să stee deschis.

Acest jurămînt să-l facă *Lunii*, și să *aprină lumînare de ceară neagră*, atît pentru dînsul, cît și pentru cîți copii va ave; și să se cuice acel jurător pe năsălia care se chiamă pe jidovește, *mite*, cu fața în sus, desdimineață *pe nemîncate*, și unul din jidovi să trîmbițeze în trîmbiță lor pe deasupra jurătorului de trei

ori : întâi, odată ; al doilea de trei ori : al treilea de 7 ori, și din trâmbiță să iasă de 7 ori glas ; și lumînarea să ție în mină, școlnichel deasupra jurătorului, și hahamul să zică aceste cuvinte ce sînt scrise jidovește ; și acel jurător să zică după haham aceste cuvinte și să pue : 2 degete acel giurător pe ace carte ce scrie aceste cuvinte jidovești :

— Șiiman — Istroil — Iohan — Adănoi — Ihod — Burah.

— Șimu—Chivoitu—Mamfin— Luiulum—Vochet— Unuhiu.

— Adănoi — H'in — Elinhini,

— Hai. Chaim. Ioirum. Murim. Vecudis. Aceste cinci cuvinte să le zică de trei ori.

— Hailichir — Asărei — Aștiitei — Meracu — Mittraim. — Luitețih — Luișinoh — Periiahu — Perih— Viiăștu— Sicher— Luisahmet — Beiză — Raihau — Sarvatemur — Vihol— Aser— Rizăiahu — Avram — Isac—Iacov—Moisă—Aron—David—Solomon,

Acum de nu ești drept, să rămîi ca Choiroh, și să te duci în pămînt ca Core ; — femeia, cu copiii și tot rodul tău, care jidovește să cheamă aceste : *Jin, Chinder, Tester, Sfișter, Mamul*. Tatăl lui Ghimbirtu Mitzana.

Acest jurămînt jidovesc găsindu-l eu, și fiind în zilele Domnului Mavrocordat Wd. l'am trecut aici la anii 1823 Martie 5. În zilele prea Înălțatului nostru Domn Ioan Sandul Sturza Voevoda. În orașul Iașii.

Feodor Gașpar, sardar și condicar la divanul Gospod.

*

Cuvintele ebraice și germano-ovreești cuprinse în acest jurămînt sunt scrise cu o ortografie cu totul stricată, fiind unele din ele fără nici un sens, Noi, dăm traducerea lor aci care e următoarea :

«Ascultă Israile, Domnul Dumnezeu (e) unul, Bine-cuvîntat
*(fie) numele cinstei Măririi Sale în vecii-vecilor. Eu (sînt) Adonai Dumnezeu, viul, înfricoșatul, înaltul și sfîntul care te-am scos din țara Egiptului. Nu ucide, nu curvi, nu da împotriva aproapelui tău (mărturii) mincinoase, nu rîvni casa aproapelui tău ; boul și măgarul său, și tot ce este a vecinului tău, Avraam, Isac, Iacob, Moisă, Aron, David, Solomon, Core, fiii, fiice, copiii, surori, mama, tatăl

**Anaforaua Ministerului Dreptății din 1844, Iunie 13,
No. 4013, pentru formarea jurămîntului ce se
cuvine a se depune în judecăți
de israeliți**

Pentru jidovi, se descoperă că la anul 1832, după introducerea regulamentului organic, cerînd tribunalele povățuire de la Logofeție în ce chip să se supue jurămîntul la prilej de asemenea trebuință, și ea Logofeția, cerînd-o asemenea de la

(atuncea) vremelnica ruseana-cîrmuire, vice-prezidentul acelei vremi, au cerut dela cîrmuirea Besarabiei, *forma jurămîntului evreesc*, pe care și primindu-l l'au împărțășit Logofeteții, și ea asemenea tribunalelor, prin circulara din 1833 April 12; care formă de jurămînt au și avut lucrare; iar la anul 1838, urmînd la judecătoria ținutului Putnei, pricină de judecată între un Vasile Obreja cu jidovii Leiba Fatel și Zalman pentru socotele isvorite din tovărășie, și hotărînd judecătoria să jure jidovii, cînd au urmat a se supune ei jurămîntului, după formularul ce avea judecătoria, împărțășit ei de Logofeteție; înpricinatul Vasile Obreja au împotrivit a se da jidanilor acel jurămînt, sub cuvînt că acela nu ar fi adevărat, și tot odată a dat el forma jurămîntului, ce trebuie să primească jidovii; după care zisa judecătorie raportînd Logofeteții, cu alăturarea și a formei jurămîntului, dat de numitul Obreja; și cerînd deslegare, Logofeteția i-a răspuns că spre curmarea prigonirei, să supue pe jidov însuși aceluiaș jurămînt; și cînd vre-un tribunal a cerut povătuire cum se judece jidovii, Logofeteția a respuns să se folosească de formularul dat de Obreja, ca fiind cel adevărat, și ca aceste să rămîie în viitor, în lucrare.

Din comparația făcută acestui jurămînt, cu acel a lui Vasile Obreja, s'ar părea că acesta avea cunoștință despre copia jurămîntului lui Gaspar. Așa în jurămîntul de la 1786, se prevede că: *evreul mai întîi trebuie să meargă la școală, și să jure Iunea, să se scalde, să-l îmbrace cu cămașa de moarte, să-i pune filonul și legăturile, să ție 10 poronci în mîna, să aprinda lumînarea, să trîmbițeze de trei ori cu trîmbița, puncte cari să gîsesc și în jurămîntul lui Obreja.*

Cum era formularul jurămîntului more-judaico

Pentru e respunde jurămîntului scopului dorit și a nu întruiebuința jidovii vre-un vicleșug la depunerea lui, spre jignirea aceluia pentru care se face jurămîntul, trebuie a se păzi următoarele:

1. Tribunalul ce socoate de trebuință a sevîrși vre-un jidov jurămînt, spre descoperirea adevărului, în folosul unui creștin mai cu seamă, trebuie să scrie rabinului, ca înainte de ziua hotărîită spre depunerea jurămîntului care zi se cere a fi din cele însemnate mai jos; să trimeată pe ceauș ca să scoată copie după jurămînt, care copie să fie revidată și întocmai cu aceea păstrată în Tribunal, spre a nu fi schîmbat ceaușul vre-o literă, sau alt-ceva, care ar îpușina puterea jurămîntului, înaintea jidovilor jurători, și ar jigni dreptul creștinului înpricinat.

2. Atît rînduiții din partea Tribunalului cît și înpricinatul creștin, trebuie să aibă deasemenea copie de pe regulile cum să se săvîrșească jurămîntul, și de pe jurămînt și aceasta numai pentru acea, spre a fi mai mare privighere, ca să nu se facă vre-o viclenie.

3. Lunea și Joia ce's zile de post la jidovi, și în care se citesc pe la hayrele lor zece poronci (toira), adecă un exemplar din biblia scrisă pe pergament, cuprinzătoriu de toate întâmplările de la facerea lumii pină la moartea lui Moisi, sunt cele mai bune pentru a depune jidovii jurămînt, cu excepția numai atunci cînd în aceste zile vor cădea sărbători.

4. Rînduiții de către Tribunal dimpreună cu impricinatul creștin, trebuie să meargă la *jidovul ce are să jure cît se va putea de dimineață*, spre a-l apuca, de se poate, și în așternut, și înainte de a-și face rugăciunea dimineței, și aceasta numai pentru acea, ca jidovul ce are să jure, să nu se apuce a mînca sau a se *înbăta*; căci în această împrejurare jurămîntul va fi zădărnice și numai spre dauna creștinului impricinat; de vreme ce *jidovul caută a se înbata*, pentru că atuncea crede, că fiind mintea preocupată, nici una din cîte sunt înșirate în jurămînt, nu se prinde de dânsul.

5. Rînduiții să nu îngădue pe jidov a întîrzia acasă, ci îndată ce-l va găsi, precum s'au arătat, să-l iee cu toate cele trebuincioase, adecă cu o cămașă curată, legătura cu filonul, (tales), cu carele se închină și pe care trebuie să-l aibă tot jidovul ce este sau a fost însurat, și *cămașa cea de moarte* (kitel), ce se poate găsi și la școală, neavînd jurătorul; filonul însă trebuie să aibă la patru colțuri cîte o legătură de ață de lînă, și în fie-care legătură să fie cîte opt, sau șapte ațe, și nici cum mai puțin, căci atunci falonul este fals (pusel), și netrebnic a se întrebuița la depunerea jurămîntului.

6. Înainte de a se aduce la școală, vor merge mai întăi la feredeu, unde jidovul jurătoriu scaldîndu-se în scaldătoare (mikve), ce este înlăuntru feredelui ca o fîntină, să se acufunde în ea de trei ori, după care îmbrăcîndu-se cu cămașa cea curată, luată de acasă și celelalte haine; să se ducă la școala cea mare (șil), ce trebuie să fie nesmintit în fie-care tîrg în care sunt jidovi, căci numai într'o asemenea școală se cuvîne a se săvîrși jurămîntul.

7. Toate aceste însă trebuie să se facă cu grăbire, ca mergînd la școala însemnată, să se poată apuca pe jidovi închinîndu-se și înainte de a se pune la locul lor cele zece poronci ce ei citesc; precum s'au zis, Lunea și Joia, pe un anvon din mijlocul școalei, scoțîndu-le dintr'un sicriu așezat în peretele răsărit. Pe acele zece poronci să le oprească de a nu le pune îndărăt în sicriul însemnat, căci se pot amesteca cu altele false (pusel), anume pregătite pentru jurămînt, cari nu pot fi atît de favorabile ca acele poronci oprite de a se pune în sicriu.

8. După ce se va face aceasta, apoi jidovul jurătoriu (se înțelege după ce ceilalți vor isprăvi rugăciunile lor) să se desculțe, rămînînd numai în colțuni (ciorapi) și spălîndu-se pe mîini să se îmbrace peste hainele sale cu cămașa de moarte, să-și încingă mijlocul cu brîul ei și scoțîndu-și căciula, să-și pue filonul în cap ca la rugăciuni, să iee în mînă poroncile însemnate,

și sărutându-le, să le ție perpendicular pe mîna dreaptă și reze-
mate de umăr; și așa cu două lumînări aprinse împreună cu
ceaușul să se sue pînă la sicriul pomenit, și trăgîndu-se per-
delele de către ceauș, să se deschidă ușele, și să se puie în-
lăuntru sfeșnicele cu lumînări.

9. Jurătorul apropiindu-se de sicriu, să se puie în poziție
cu fața înlăuntru lui, și ceaușul, carele să steie lîngă dînsul,
să scoată *trîmbița de corn*, (soifor), din saltarul sicriului, și să
trîmbețe de trei ori din ea, după care să se înceapă jurămîntul.

10. Ceaușul să citească jurămîntul, curat și lămurit, și după
comile însemnate spre rosufare (pauze), iar jurătorul să-i ur-
meze deasemenea cu o rostire curată fără îngăimele, mai cu
seamă cînd va ajunge la cuvintele: *auf mir* (asupra me), *ex*
(eu), *mex* (pe mine); să nu zică, precum de multe ori s'a în-
tîmplat a zice *auf im* (asupra lui), *er* (el), *men* (neștine); căci
prin această schimbare de litere, toate blestemurile ce sunt în-
șirate în jurămînt, se fac a veni asupra creștinului ce este de
față. Trebuie însă de luat aminte ca jurătorul să nu rostească
și cuvîntul «*zug*» («zi»), ce este pîs înaintea cuvintelor: *auf*
mir (asupra mea), *ex* (eu), *mex* (pe mine); căci acel cuvînt este
a se rosti de către ceauș, carele cetînd jurămîntul făcut, în per-
soana întăi, ar putea lua asupra-și blestemurile cuprinse în-
trînsul, dacă nu ar zice jurătorului: «*zug*» («zi»), *auf mir* (asu-
pra mea) și celelalte. Tot aceasta trebuie să se iee în seamă și
înaintea cuvîntului *Umen* (Amin).

Dacă din întîmplare nu s'a putut apuca de dimineață rugă-
ciunile în școală (care adese-ori poate urma, cînd jidovii vor
afla de cele prescrise aici) și împrejurările nu vor ierta de a
strămuta termenul jurămîntului pe o altă zi, apoi pentru a că-
păta cele zece poronci bune, se vor păzi următoarele: deschi-
zîndu-se sicriul pomenit mai sus, înlăuntru lui sunt o mulțime
de exemplare de zece poronci, scrise de mîna su slove de tipar
pe o bucată lungă de pergament; bucată la un loc din bucăți
mai mici și rolite, apoi pe niște lemne rotunde și îmbrăcate pe
deasupra cu cămăși de felurite materii, și cite-odată împodobite
cu felurite podoabe de argint; din acestea să se aleagă un
exemplar, ce ar fi mai înlăuntru sicriului și între celelalte pre-
cum și carele va fi mai gros, ferindu-se de a lua pe vre-unul
din acele de pe margine, sau din acelea ce vor fi bine îmbră-
cate și împodobite cu argint, sau din acele subțiri, *căci acestea*
sunt inadins pregătite întru aceeași zi, dintre acele falșe pentru
jurămînt.

Cuvintele ce au a se rosti de jurători, înaintea săvîrșirei jurămîntului

Evreește cu litere romîne :

Ma noiru, hasnukoim, haze, en ze, ki im ves eloihim, veze
șaar hamusaim, litfilu eeni.

Al daas hamukoim, veal daas havesdin şelu malu, vin, eh gikâmen şvem în der helighe şil.

Eh şver, vai dem levindighen Got, vus, hemel în erd veşafen hot; vai Got fin Avruum, fin Iþhok, în fin lankoiv; azoi vl Got iz emes, în die helighe şiliez emes, în azoi vi die helighe toiră iz emes, azoi şver eh veemes.

Tălmăcirea lor :

«Cît de înfricoşat este locul acesta, şi nu este alta, fără numai casa lui Dumnezeu, şi aceasta este partea cerului pentru rugăciunile noastre.

Cu ştirea celui Prea-Înalt, şi cu ştirea înfricoşatului judeţ de sus, am venit să jur pe sfînta şcoală,

Eu jur pe Dumnezeul cel Viu, carele a făcut cerul şi pămîntul, pe Dumnezeul lui Avraam, a lui Isac şi a lui Iacob; precum este adevărat şi sfînta şcoală este adevărată, şi precum sfînta Toiră (zece porunci) este adevărată, aşa jur eu, cu adevărat».

Jurămîntul

În oiv eh şver anderş falk; oder hov eh aþînd anonderă mahşuvă, în şver nit mit dem ganţem harţ; în mit man ganţer neşumă, oder hov eh anderş aþînd, a şlehten zîn auf dem irist H. H., în şver nit veemes: «*zug*», zol kîmen *auf mir* alle klu-lers vus în der toihili ştet «*zug*» *umen*. «*Zug*» în eh zol en ge-zincken vern, azoi vi koirah mit zan ganţer edă zi an ghizinken ghivoren «*zug*», *umen*; «*zug*» în alle veze haloimois zolen kîncen *auf mir umen*; «*zug*» în Got zol gheven, az în aghiher ţat, zol man vaă în kinder în mane frand huven *nox mir*, a şvarţ iur, «*zug*», *umen*; «*zug*» adîner zol *mex* der şlughen, *umen*; «*zug*» man numen zol aus ghimeht vern fână ţvişen die iden «*zug*», *umen*; — «*zug*» în *nox man toit* zol *mex* die erd nit ţinemen; «*zug*» azoi vi der iam hot die miţriim arans ghivorfen, azoi zol *mea* die erd araus barfen «*zug*» *umen* în *ex zol* şi Keder Israel nit konen kîmen «*zug*» *umen*; «*zug*» die ganţe ţures în ţuraas vus liov hot ghihat, zol kîmen *auf mir umen*; în azoi vi meriamu Moişî ravenis şvester iz meţoiră ghivoren, dorch dem vuz zi hot ghizugt lighem, «*zug*», *azoi zol ex auli* meţoiră vern oiv oh şver falk, «*zug*» *umen*; — «*zug*» în eh zol ghiş-lughen vern fin Got Burih hi mit eser makois, azoi vi pară,— mit die miţriim zenen ghişlughen ghivoren «*zug*» *umen*; «*zug*» în eh zol navenad zan, în zol nit huvenken pas lehem, dort vi *ex* vel zan «*zug*», *umen*.

«*Zug*» în eh zol noh dus iur, înghen în die hazer, cap-ţînîn «*zug*» *umen*; — «*zug*» în a şvarţă hasimă, zol eh huven dus iur «*zug*» *umen*; «*zug*» în oiv eh hov falk geşvoiren, zol eh farfliht vern, azoi vi humen; «*zug*» farfliht zol eh vern, ven eh vel aran ghen în ştia, în farfliht zol eh vern; ven eh vel

aus ghen, aus der ştiă. «Zug» Got zol mir şiken, haiser în hingher, «zug» Got zol meh şlughen mit alerle şlehte kranksten, în mit vilde creţ, în mit vlutern fân cop vis fis ; «zug» în eh, zol meh ken mul, nit konenz aus heilen ; «zug» în eh zol mişigă în blind feren, azoi eh zol înghen. În helîn tug vi a blinder în der fânţterniş ; «zug» în eh zol ken glik nit huben, vi eh vel meh kern, în venden ; «zug» eh zol auf mir huben alerle băllilim, men zol meh berasen, fin alle zaten, în kener zol mir nit helfen Kemînă «zug» în eh zol mit zoihă zan ți zeen vias hamuşiah ; «zug» în man sof sol zan, ah eh zel amisă meşină an nemen ; «zug» umen, umen, umen.

Azoi vi Got iz emes, în vi die Toiră zak daişă is emes, azoi hoă eh veemes ghişvoiren, umen, umen, umen, sel.

Tălmăcire :

Şi de jur eu strîmb, sau de am acum un alt gînd, şi nu jur cu toată inima, şi cu tot sufletul meu, sau de am acum o cugetare ră asupra acestui creştin H. H. şi nu jur eu adevărat : «zi», să vie *asupra mea*, toate blestemurile ce scrie în biblie ; «zi» amin ; — «zi» şi să mă acufund precum s'a acufundat Koirah cu toată adunarea sa ; — «zi» amin ; «zi», şi toate visurile cele rele să vie *asupra mea*, amin ; — «zi», Dumnezeu să dee ca în curînd vreme să aibă femeea, copiii şi rudeniile mele *după mine* un an de cernire «zi» amin ; — «zi» *trăsnetul* să mă lovească, amin ; numele *meu* să fie şters dintre jidovi «zi», amin ; «zi» şi după *moartea mea*, să nu mă primească pămîntul, şi precum marea a aruncat afară pe Egiptieni, *aşa să mă* arunce pe mine afară pămîntul ; «zi», amin ; şi să nu ajung a mă înmormînta Israilit «zi», amin ; — «zi», şi toate scîrbele şi bubele lui Iov să vie asupra mea, amin ; şi precum Mariea sora învăţătorului nostru Moisi, s'au făcut rîioasă pentru c'au cîrţit, «zi», *aşa să mă* fac şi eu rîios de jur strîmb, «zi» amin ; — şi să fiu bătut de Dumnezeu cu zece băţai, precum au fost bătuţi Faraonienii şi Egiptenii «zi», amin ; — «zi», şi să fiu nemernic, şă să n'am o bucăţică de pîine, acolo unde voi fi «zi», amin.

«Zi», şi să cerşetăresc pe la case, chiar în anul acesta «zi», amin ; — «zi», să fiu însemnat cu pecetea neagră în anul acesta, «zi», amin ; — «zi», şi de am jurat strîmb să fiu blestemat ca Hamen, «zi», să fiu blestemat cînd voi intra în casă, şi blestemat cînd voi eşi din casă.

«Zi», Dumnezeu să-mi trimită lipsă şi foamete ; «zi», Dumnezeu să mă bată cu toate boalele cele rele, şi cu rie sălbatică şi cu bube din cap pînă în picioare ; «zi», şi să nu mă pot vîndea nici odată ; «zi» să fiu nebun şi orb încît să apîpăi la amiază-zi ca orbul în întuneric ; «zi», să nu am noroc încotro mă voi întoarce ; «zi», să vie asupra mea din toate părţile tot felul de năpăsti şi jăfuiri, şi nimenea să nu mă poată ajuta ; «zi», şi să nu ajung a vedea venirea Mesiei ; «zi», şi sfîrşitul meu cu moarte din naprasnă ; «zi», amin, amin, amin.

Așa precum Dumnezeu este adevărat, și precum sfânta Toiră este adevărată, așa am jurat cu adevărat; Amin, Amin, Amin, în veci.

PARTEA VI-a

Crestăturile plutașilor pe cherestele, răbușe și alte semne doveditoare de proprietate la vechii români

Semnele de proprietate la Români, din vechile scrieri, memoria bătrânilor și din obiceiurile pământului ¹⁾, nu s'a putut afla originea lor; semnele de proprietate se compun din linii drepte formînd figuri, care se întrebuintează de plutași, pe lemnișii de brad, ce servesc la facerea plutelor, încrestîndu-le cu toporul sau barda: aceste semne, nu arată la noi, drept vorbind proprietatea, ci ele servesc numai de dovadă pentru munca celui ce le-au produs. Aceste semne ale plutașilor nu se poate zice, cum e la alte popoare, ce au fost altă dată a unei stirpi, neam sau familie, devenind apoi personale; ele nu au trecut prin moștenire de la neam la neam, sau de la tată la fiu; ci fiecare familie fie-care membru, își avea semnul său propriu, și cînd murea capul familiei, nici un fiu nu-și apropria semnul părintelui său, ci 'și făcea un altul.

Dar d. Burada, totuși, a observat în unele familii, că semnul care și'l ia fiul în asemenea caz nu se deosebește mult de acel pe care l'a avut părintele; prefăcîndu-l, sau adăugîndu-i o linie sau două, rămîinînd însă urme de la cel vechi cu schimbări.

Afară de aceste *semne ale plutașilor*, mai sunt și *semnele pe vite*, prin mijlocul unui fier înroșit în foc, numit *danga*, a cărui origină e slavonul *tamga*, cari la Tunguși și alte popoare din Siberia, semnul de proprietate (*tamga*), din secolul XVIII-lea, începe a avea caracterul unui semn particular, și se pune la ei pe oi, cai, arbori din păduri, știubee și lemne trebuitoare pentru gospodărie, însemnarea se face la ei tot printr'un fer înroșit în foc, obicei ce a existat totdeauna la toate popoarele, pînă și la cele mai sălbatece.

Tanga și alte semne, au mare însemnătate practică, căci în caz de furt sau lipsa animalelor, prin mijlocul lor se descoperă mai cu ușurință.

La boeri, *semnele dangalei*, conține literele inițiale a numelui și pronumelui, iar la săteni, un semi-cerc, un cerc, sau și alte figuri. Dangaua se pune sau pe coapsă sau pe spatele vitelor și pe coarne, cu scop, ca în caz cînd s'ar rătăci sau fura să le găsească.

Totuși acest obicei s'a păstrat mai mult la boeri; locui-

1) Vezi broșura d-lui Teodor T. Burada, cu titlul de mai sus din 1880, Iași, tip. Goldner.

torii rar își înfierează vitele lor, ei în caz de rătăcire sau furare, le cunosc mai mult după semnele exterioare sau alte metehne ¹⁾.

Oile se înseamnă la urechi, făcându-le mai multe găuri rotunde sau triunghiulare.

În timpurile de mai de mult, a fost obiceiul la noi, că boerii înfierau în frunte sau pe spate pe țigani, cu inițialele lor, ca să-i poată găsi mai ușor, în caz de fugă. Apoi în vechiul drept penal, era obiceiul înfierării cu un fier înroșit, pe frunte sau pe spate, ca *pedeapsă contra condamnaților recidiviști*, numindu-se *înbourare*, fiind-că pe ferul cu care se însemnau, era săpat capul unui *bour*, stema Moldovei ²⁾). Semnul bourului se mai punea de geometrii statului la copaci, *ca semne de hotare*.

Și la popoarele antice există înfierarea; la Romani se înfierau sclavii fugari cu litera F. (legea Aelia Sentia, Gayus I. 13 și 15).

Aceste sunt singurele semne de proprietate ce se găsesc de obicei la poporul român, și dacă unele familii boerești au peceți cu arme de familie, care în scriptele vechi se numea: *gherbul familiei*, de la cuvîntul slavon gerbă; nu sunt de origine română, ci produsul imaginațiunii.

Peceți existau în vechime numai la stăpînire și Domnii Țării, care se puneau pe ceară roșă sau galbenă și le atîrnau la urice cu o sfoară roșă de matasă, sau le înegreau la lumînare și apoi le aplicau.

Răbușul, care se găsește la noi și la alte popoare este un băț de lemn cioplit în patru muchi, pe care se fac mai multe semne crestate de cei ce nu știu carte, ca dovadă de cantitatea obiectelor sau mărfurilor date ori primite.

Răbușurile sunt sau din o bucată, sau din două bucăți, cari apropiate una de alta, după semnele făcute pe ele cînd erau din o singură bucată, și servesc de dovadă, dacă semnele crestate pe ele, corespund la ambele bucăți la apropiere.

Obiceiul acesta e foarte vechiu la noi, îl găsim și la Germani și la Slavi. Germanii îl numesc: *Buchstaben*, adică «*bețe de fag*». Semnele crestate la noi pe răbușe pentru cantitate, corespund cu cifrele romane; I, II, III, IIII, V, VI, VII, VIII, VIII, X, XI etc. Pentru sută semnul X .

Cifra V de unii se scrie și ca unul dar pieziș: I.

Toate aceste crestături pe răbușe, au fost niște semne ce

1) Boii sunt recunoscuți de țărani ca: plevani, porumbi, lupani, balțați, murgoci, mohorăi, cudalbi, cu carnele țapoșe, latișe, butăce sau greblișe.

Caii sunt: rotați, brezi, mohorțiți, pântănogi, roibi, murgi, pagi, șargi, deriși, cu strug la copită, cu stărnut în bot, țințați, berbecați, spețiți, șoldiți. Oile sunt: lăi, bălăi, bucalăi, stogoase, birșane, cornute, ciute, țigăi, negre.

2) *Vezi Opisuri și deslegări ale Banului Dimitrie Hasnaș, Iași, 1844 pag. 239 (Anaforaua Divanului Domnesc 1840 No. 727, relativă la înbourarea nepărăsiților făcători de rele).*

dată aveau o valoare precisă, și care s'au pierdut ca multe în vîltoarea timpurilor, prefăcîndu-se semnele în niște forme lipsite de ori și ce înțeles.

PARTEA VII-a

Alte obiceiuri ale pămîntului

Diverse

Despre danii (donațiuni), schimburi și vinzări de moșii și țigani

Obiceiurile juridice cele vechi și bune au fost întărite, prin codificațiunile scrise începînd de la Alexandru cel Bun și Matei Basarab, pînă la Calimah și Caragea, iar cele pricinuitoare de neodihnă și strîmbătate au fost înlocuite.

Obiceiul pămîntului vechiu la unele danii și anume: la danii de moșii, de vii, de case, și de locuri de casă, livezi, țigani și alte averi, se obișnuiau a se face de starea cea de jos și săraci, la cei mai puternici și chivernisiți, nefiind măcar pontul rudeniei la mijloc, și deci cel neputincios ajuta pe cel puternic, și dăruia saracul celui mai bogat. Ele erau o lăcomie și strîmbătate, atît pentru acei ce le da, dar mai cu seamă pentru cei ce le luau; și acei ce voiau a lua danii povățuiți de nesațiul interesului, silniceau sub diferite chipuri și făgăduinți, *prin care sileau pe cei mai săraci a li închina danie*; alții obișnuiau a face asemenea danii, ca să isbîndească pizma asupra neamurilor răzeșilor, ori asuprind pe aproapele lui; mergeau de dau danie la cei mai puternici; unii donau chiar lucrul ce nu erau al lor, și cele mai multe danii numai numele le era de danie, pentru ca să nu aibă cuvînt de răspuns neamurilor și răzășilor; ci era *o adevărată vinzare (deghizată)* și cu preț cu mult mai mare de cît aceia ce plătește lucrul, căci ce preț nu dădea un bogat interesat de moșii ca să găsească chip a se face răzeși pe moșia altora? Asemenea danii către cei bogați, de cei săraci, se urzeau cu rea credință și fără temei de dreptate — după obiceiul vechiu al pămîntului — și au dat naștere la neconținute pricini și judecăți și se pricinneau celor saraci dăruitori și neamurilor lor.

Așa au mers lucrurile din vechime, cu donațiunile—aceste liberalități între vii — în loc să se facă normal de cei mai bogați către cei mai săraci, sau cel puțin între neamuri; au urmat așa pînă la 1785, cînd Alexandru Mavrocordat Voevod, prin Sobornicescul hrisov pentru danii, schimburi și vinzări și pentru țigani, s'a oprit cu hotărîre de istov, și să nu mai fie slobod a se mai face danii *de către cei saraci și de starea de jos, la cei mai bogați și puternici*, fiind oprită aceasta și cu hotărîrea pravilelor, cari asigura fiește-căruia stăpînirea pe averea sa, și deci fapta aceasta era și contra pravilelor; căci scopul la care privesc și razimă pravilele e de a asigura fiește-căruia pe averea

sa, iar cu obișnuința acelor feluri de danii se ridică acest *defendevsis* a stăpînirii, ce dă dreptate fiește-căruia pe lucrul său, așa dar fapta aceasta e și în potriua pravilelor; pentru aceea ca să conțineasca acest *catahrisis* de acum înainte, daniile să fie slobode a se face numai *între rubedenii*, și între cei de o stare deopotrivă, sau de cei puternici ce vor vrea la cei săraci, și de către toată starea la Sfintele Monăstiri și Biserici, unde se dau pentru pomenire și pentru folosul sufletesc, iar altmîntrelea, să fie oprit tuturor cu *hotărîre de obște*; și de vor mai îndrăsnii vre unii după hotărîrea aceasta a da, sau a lua niscaiva danii de acest fel, să nu se ție în seamă, ci să se socotească ca și cum nu s'ar fi făcut ori ce tocmeală sau învoială: se va face asupra acestui pont.

*

Și cînd cei ce cutezau a metaharisi viclesug, dînd și luînd în potriua hotărîrei aceștia danii prin zapise viclene cu *beleturi* mai dinainte, dovedindu-se, erau supuși la *pedeapsa* a păgubi amîndouă părțile atît lucru ce se făcea danie, cît și prețul lui, cu care să se folosească neamurile, sau răzășii acelora ce vor da acele danii.

*

Apoi gîlcevi se iscau în *moșiași*, și aducea supărare Divanului, din pricina vînzărilor de moșii și de *zalogirile* ce să zălogesc pentru datorii, cum și din schimburile ce se făceau, așa că se decise, cînd va fi să se vîndă vre-o moșie între cei ce nu sunt razeși sau rudenii, să fie dator atît vînzătorul, cît și cumpărătorul a se înfățișa la Divan, arătînd zapisul tocmelii cu prețul cel adevărat; care după ce se va cerceta apoi de la Divan, să se scrie către dregătorii *Îmîntului*, la care va fi moșia aceea, ca să facă publicație *în șase luni la toate zilele de țîrg*, spre înștiințarea acelor ce rudenia și răzășia le dă protimisis a rescumpăra, și pînă la arătata acea de șasă luni *vade*, neeșind nimeni din neamuri sau din razeși, ce vor fi de față, să vor scula să răscumpere, după ce va trece vadeaua acea de șasă luni; cum și acei răzăși și neamuri ce vor fi înstreinați pe la alte țări, de nu vor veni pînă în cinci ani ca să răscumpere, și vor lăsa să treacă mai multă vreme, atuncea să nu li se ție în seamă cererile, nici a celor de față, nici a celor înstreinați, trecînd arătatele *vădele*, după cum a hotărît înainte și hrisovul Domnii-Sale Grigore Ghica-Voevod Bătrînul.

*

Așijderea îndatoritorul ce va avea *moșii*, *vii* sau *țigani*, *amanet pentru datorie*, și venind ziua vadelii la cel îndatorit prin zapisul său, îl face stăpîn asupra amanetului, neplătînd datoria, să nu fie volnic a stăpîni acel amanet pînă nu va înștiința Divanul, care va face publicație și dacă pînă la șase luni neeșind

zimeni dintre acei ce au *protimis* ca să plătească datoria, să răscumpere amanetul, apoi acel amanet să se scoată la mezat, să se protonisească a lua îndatoritorul și să-l întărească în stăpînire prin hrisov ; că de se va scula cineva din neamuri sau răzășii acelor ce au zălogit, pentru ca să răscumpere, să nu i se fie în seamă.

*

Pentru schimburi de moșii ; s'a hotărît, să fie datori a înștiința Diyanul, ca să cerceteze lucrurile ce s'au dat în schimb, și de la o parte și dela alta, și pricina sau interesul, ce au îndemnat să facă acel schimb ; și găsindu-se cu cale să se întărească de Divan, și schimbul să rămîie statornic, iar almintredea să nu se fie în seamă.

*

Răzășul, care vrea să schimbe sau să vînză partea sa de moșie, să fie dator *întăi a-și alege și a-și hotărî partea lui dintr-altor răzăși*, și așa să fie volnic a o schimba sau a o vinde ; almintrelea să n'aibă voie, *cu acest chip să lipsescă multele pri-cini și gîlcevi.*

*

Asemenea fiind-că cele mai multe Monăstiri, au pierdut din vreme în vreme multe moșii ce au avut de la Ktettori lor, să fie oprîți Egumenii Monăstirilor cu hotărîre, ca nici cu un chip să nu vîndă moșii monăstirești ; căci înstrăinarea *moșiilor ktitoricești* de pe la monăstiri, osebit că este oprîtă, dar pricinuește și cea de sevîrșit sdruncinare lor ; cum și schimburile de moșii monăstiricești, să nu fie siobod a se face ; și în caz de va fi de trebuință, să nu se facă alta de cît iar cu moșii, după cercelarea întăi de către Mitropolitul țării și de către Divan ; și așa să se urmeze de acum înainte ; iar pentru cele trecute, danii și schimbări, ce s'au făcut pînă acum a se desface este cu neputința și s'a hotărît să rămîie statornice, după orînduiala făcută.

*

Împărțala țiganilor, ce se obișnuia aicea în țară, cît și pentru partea Moldovenească, ce prin însurări și măritări s'au amestecat cu neamul țigănesc, s'au hotărît întăi de Grigore Ghica Bătrînul prin Domnesc hrisov ; apoi prin zece ponturi de Gr. Alex. Ghica-Voevod în întăia sa domnie în Moldova, făcute cu adunare de sobor a Arhierilor țarei și a Veliților boerii și s'a hotărît prin ponturile cele zece toate împărțelile de țigani.

Așa dar pentru împărțelile de țigani, după obiceiul ce s'au urmat din veci, cum și pentru partea moldovenească ce s'au însoțit prin cununie din partea țigănească, că un moldovan de va primi să ia o țigancă, sau moldovancă țigan, să rămîie robi ca niște țigani, la care de vreme că pînă acum așa s'a urmat, iar de acum înainte să se urmeze conform hrisovului nou.

*

Impărțală de jumătate de țigan; de oare-ce țiganii erau considerați ca robi și lucruri, se vindeau și se împărțeau la deschideri de moșteniri, așa că dacă un țigan rămânea stingher la o moștenire în doi sau mai mulți, se împărțea acel țigan în două; dar se rescumpără prețul jumătății de altul și cădea întreg în lotul celui ce'l rescumpără; așa în un document din 1767 lunie 15 (Acad. Rom. CV—207) găsim: «Adică eu Constandin Cuza și eu Vasile Cuza și eu Safta ficiorii răpăosatului Toader Cuza biv vel spatar dătam adevărat scrisoarea noastră la mîna dmsale vărului nostru dmsale badelui Ioniță Cuza biv nel stolnic, precum să se și știe că fiind un țigan al dmsale Dumitrachi pe o țigancă a noastră Luța, au făcut trei feciori; Gheorghe, Ștefan și Iordachi, care țigani împărțindu-i cu dmlui bade Ioniță au luat dmlui pe Ștefan și mi-am luat pe Gheorghe, iar Iordachi țigan au remas jumătate dmsale badelui Ioniță și jumătate în partea noastră și pentru ace jumătate de țigan din partea lui Iordachi ce am să luăm am dăruit-o dmsale noi de a noastră bună voie de nime siliți, nici asupriți și să fie dmlui țigan în vecie și pentru credință am iscălit.»—1767 Iuni 15 dni. Costachi Cuza postelnic, Vasile Cuza, Safta fiica lui T, Cuza, Serafim m'am timplat.

Hlisă sau delniță. — Schimbarea stăpînului unei moșii. — Priseci

După obiceiul vechi și chiar al celui de astăzi a țeranilor noștri, așezarea de casă și livadă se făceau pe *hlisa* sau *delnița*, ce o aveau în proprietate, și cum moșiile vechi veneau din zare în zare, *erau mai mult lungi de cit late*, și așezările de sate în slavonește, cum se numeau în vechile hrisoave «*selo, selište*», puteau veni dese, chiar pe cursul îngust al unei văi de ape; si-leștea veche netrebuind să cuprindă de cit o casă, două, atît cit avea nevoie primul descălicător.

Cînd se schimba stăpînul unei moșii, fostul stăpîn dădea de știre sătenilor prin vornicul sau vatmanul (urednicul) satului că de acum înainte au a asculta de noul stăpîn, (scrisoarea lui Antion Cantemir Comisul ce o scrie Vornicului Băisan din Urlați în 1723, Mart (7240), cum și aceea a lui Gh. Ștefan-Vodă, către Vornicul din Popricani, care are a asculta de adevăratul stăpîn Iordache Cantacuzino, (Ghibănescu, Cuzeștii, 1912, pag. XXXII). — Fie-care răzeș din un sat, sau divizat în moșii mai tîrziu, aveau acte vechi multe, cu care se judecau ei și descendenții lor mai tîrziu la Marele Divan Domnesc, căci mai fie-care ajunsese a avea *un sac de hîrtie, și un petie de moșie*, căci spițele răzășești nu sunt spițe genealogice în adevăratul înțeles, ci spițe cari dovedesc dreptul de moștenire la pămînt.

Mai fie-care sat vechiu avea loc de moară, grădini fructifere și mai cu seamă *priseci*, *cu pomel împrejur*; și după obiceiul vechiu, *să descăleca priseca cît se cade unei prisăci*, și se făcea atît de mare cit ar putea arunca omul, cu măciuca în toate

părțile ; sau un loc în lături din mijlocul prisecei cît svîrlește cu măciuca în toate părțile. (Ghibănescu, idem).

*

- Cînd vecinii satelor, fie autohtoni sau străini fugiau de pe moșie, o șterpeleau din sat, părăsindu-și vatra veche sau cîsla satului, *dînd bir cu fugiții*, se capata carte de la Domnul Țării, ca să-și cerce și să-și aducă, de pe unde-i va găsi, pe ai *sei drepți vecini*, ce au fugit din sat din Hurdugi, și s-au lăsat cîsla în Hurdugi (Ispisocul lui Vasile-Vodă, 1642, din Iași, leat 7150);

*

Hotarele satelor și moșilor în vechime se însemnau și pe arborii limitrofi «la un semn într'un stejar care este în gura văii, ce vine din susul drumului, ce este însemnat cu un *bow*, și de aici în jos, pe sub pădure, la o piatră în sus de fîntîna împuțită, etc.» (Ghibănescu, idem); și aceste semne de hotare chiar cu pietre așezate erau ținute chiar 300 ani de razeșii din loc.

*

Moarte de om nedescoperită

Cînd se întîmpla o moarte de om pe locurile păduroase dintre sate, așa sub Duca-Vodă «s'au făcut o moarte de om în ținutul Fălciului», și nu se putea descoperi autorul crimei, după legile vechi nescrise, se făcea mare strînsoare satelor din șapte hotare să plătească *moartea acea de om*; și se alipea la venitul «deșugubinelor», care forma venitul vorniciei; și vornic de Berlad fiind atunci Gavrilică Costache, și a luat cîte nouă galbeni de fiecare sat, adică 63 pentru el, iar vornicia 2 galbeni de sat, total 14 galbeni. Iar razeșii neputînd împlini gloaba, pădurea unde s'a întîmplat moarte de om, fiind a tuturor în obște și a nimărui în parte, nehlizită; razeșul Ion Ghiban de pe valea Elanului a dat pentru toți razeșii un bou și două vaci cu viței și și 2 *ughi*; și C. Cantemir-Vodă scrie o carte domnească, ca să se sequestreze moșiile pentru Ion Ghibanul dînd naștere la moșia poreclită Ghibeni (Surete I, 137, Ghibănescu, idem).

*

Slujba miedarului

În vechime exista slujba de *miedar*, adică un boer care strîngea *miedul*, așa că în vremurile vechi cînd vița de vie, nu era așa de răspîndită ca astăzi, și vinul era mai rar; țara avînd mai mult păduri; deci un articol producător de mare venit, și de pe care domnia strîngea zeciuiala, era *miedul*, făcut de la *hostopina* de la fagurii de miere.

Mai tîrziu sub Fanarioți a eșit *vădrăritul*. Se plătea zeciu-

iala la ceară și miere de fiecare stup anual *o para*; și la 50 de stupi se lua unul pentru Domnie, cea ce arată că un stup de albine prețuia prin sec. XVIII-lea cam *50 parale*.

*

Ca procedură, Domnia nu era ținută să verifice titlurile celui ce cerea *o carte gospod de stăpînit*; era însă în procedură veche, că dacă cei isbiți în drepturile lor prin aceste cărți veneau cu jalba la Domn, acesta rînduia cercetare la fața locului, aceasta reesă din toate zapisele, uricile și hrisoavele vechi.

*

Bătrînii satului

În zapisele vechi, în toate găsim cuvîntul *juridic bătrîn*. Ce era un *bătrîn*? În zapisele muntenești *moș mare, moș mic*.

Știm că proprietatea veche răzășească-moldovenească nu era devizată pe teren, decît cel mult în vatra satului și în jîrebiile ce veneau în dosul caselor; răzeșii își știau drepturile lor la pămînt după spiță.

Primul descălicător a unui sat, a cărui nume de multe ori, se prinde în arătările uricilor vechi, sau se găsește în denumirea satelor, stăpînea la început toată moșia.

El își făcea așezare și casă pentru copiii lui, pe cari îi însura ori își mărita fetele. Iar dacă urmașii primilor stăpîni, ori cumpărătorii acelei moșii erau mai mulți frați, veri ori alte rude, *aceștia toți formau bătrînii satului*. Stabilitatea bătrînilor nu era fixată. Se suprapun mai multe rînduri de bătrîni, dacă în viața economică a aceluia sat mijloceau fapte de-acele, cari tulburau pașnica stăpînire.

În ori-ce caz, în mintea răzeșilor, s'a făcut adesea confuzie cu numărul și vechimea bătrînilor, amestecînd bătrînii mai noi cu bătrînii mai vechi, și uitîndu-le chiar numărul cîți erau. Iar în procesele de pămînt după 1780, li se cereau imperios prezentarea la Înaltul Divan a *spițelor de răzăși*, aceste spițe, nu au valoare istorică decît pentru 3 — 4 generațiuni anterioare, nu însă și pentru începutul lor.

Nu împiedica ca asemenea spițe schiloade pe atunci să cîștige dreptate, Divanul judecînd și el, după dovezile aduse înaintea sa, în instanță. (Ghibănescu op. citat).

*

Zapise de danie

Un străin numai prin danie putea intra în căutarea și stăpînirea unei moșii, și se făcea *zapis de danie*, așa unul reesă din un zapis că «N. Jora cercetînd moșia Băsești (Fălciu) pentru sine a ridicat pînă la răzăși, că pe nedrept căuta el moșia, nefiînd răzăș cu ei, și că dar ei, au să întorcă ceea ce au dat

lui V. Ursache și Jora a făcut acestuia zapis de danie». (Surete mans. XIX, Ghibănescu). — Așa la 1773 Noembrie 10 un Gh. Costachi prin scrisoare dă danie nepotului său Iordachi, dumbrava și cu vad de moară pe yalea Idricului (Fălciu) «precum eu de a mea bună voie și mare bucurie cu care Dumnezeu ne-a învrednicit cu ușurarea cu care au ușurat Dumnezeu pe dumneai sora noastră Ileana cu un *cucor* «și primind dumnealor ca să botez pe iubitul fiul dumilorsale».

*

Hotarele sau hotărnicia moșilor cu brazda în cap. După un alt obicei vechiu al pământului din vechime se alegeau, după ce doi oameni buni și bătrâni cari jurau pe sufletele lor și umblau cu **brazda în cap**, pe unde fusese hotarele vechi, ce trebuiau restatornicite; după cum rezultă din uricul slavon din 7131 Mart 28, când un Ionașca Vrabie mai cumpără cu 100 taleri bătuți de la surorile lui Dumitru a Toporoaiei, și la 1623 își scoate uric de întăritură la Cărbunești de la Tomșa-Vodă. — Forma sacrală, mimica de a merge cu brazda în cap pe urma vechiului răzor, stabilise o jurisprudență, ce devenise o ficțiune juridică curată, așa că acel ce călca formele stabilite de obicei, era supus să-și piardă procesul, cu toate că fondul de dreptate, ca la Romani, — Lex sacramentalia.

*

Streinul însurat cu o pămînteană, devenea pămîntean

Obiceiul vechiu politic era ca prin însurătoare un strein, care lua o fată de romîn, devenea romîn barbatul, dacă el se așeza în țară, neintrînd în mintea celor de pe atunci, că ar fi alt chip mai puternic de a face pe un strein romîn decît însurătoarea cu o romîncă. Dacă prin încrucișare intra în trupul neamului romînesc ceva sînge strein, prin puterea înrudirii de sînge, sufletul se romaniza în urmași, mai ales dacă împrejurările vieții făceau pe noul însurățel să se poarte ca *romîn* la trebile din lăuntru ale Țării noastre. Așa despre Dumitrașcu Cuza boer, nu se vorbește nimic de el, în actele sec. XVII-lea, ci numai de înrudirile sale după femei. El a căpătat boerie: comisul și postelnicul să dădeau deocamdată la acești noi boeri din străini. Mai cu seamă li să dădea boeria: *postelnicul*, acesta fiind un fel de ministru al trebilor din afară, care și pe atunci trebuia să știe multe limbi streine ca: turcește, grecește, latinește, italienește, etc., iar mai tîrziu și franțuzește.

Boerii noștri din țară cam nu erau *cîrturari*, și erau buni de alte slujbe ca: vîsternici, spătari, vornici, dar nu se pricepeau a fi, cum sunt azi, miniștri de externe.

Comisul, era mai mare peste grajdurile domnești, rînduia *alaturile* domnești și de curte, primea fețele mari străine, de aceea se explică de ce această slujbă se dădea la străini, mai cu

seamă greci, care erau deprinși de mici a vedea asemenea *Ceremoniale* în fiecare lună la Țarigrad. (Ghibănescu, idem).

*

Boerii haini, confiscarea averii lor de Domn

De multe ori, după obiceiul pământului, Domnul suveran confisca averea și moșiile boerilor haini, ce lucrau contra lui, fie înăuntru, fie cu o putere streină; așa Domnul Racoviță confiscă averile lui Vaise Ceaur Stolnicul și la 1717 Iulie 25, dă lui Apostol Leca serdarul moșia Racovățul de la Soroca, pentru paguba ce i-a făcut Tatarii, ce au venit în țară contra Nemților (catalnelor) și zice «deci Domnia me am socotit împreună cu tot sfatul nostru, *ca și în vremile domnilor celor bătrâni de demult, cari s'au ridicat din boerii țării haini cu sabia asupra Domnului și a Țării, lipsind și din țară își pierde toate moșiile și bucatele ce le rămâne în țară, în viclenie de se lua de la domnie.* (Surete ms. VIII, 253; Ghibănescu). Ce zici Averescule! ?..

După obiceiul vechiu, oamenii după dovedire să socoteau la nianuri «*adică să se scoată de la dajdie și să se puie la rîndul boerilor*», așa în condica lui C. N. Mavrocordat-Vodă, se găsește un ordin de la hotarnici către Velicico Cuza biv postelnic în acest sens (Iorga Doc. VI, 239).

Darea stupăritului (Desetina)

Boerii vechi se ocupau mult cu stupăritul, avînd multe priseci atît în Moldova, mai cu seamă în județul Vaslui, cum și în Muntenia, marca județului Mehedinți fiind un stup de albine; făceau dese danii de priseci și locuri de priseci și Domnia putea scuti pe boeri de o seamă de stupi, căci era *darea către Domn*, stupăritul cum am văzut în alt capitol de mai sus. După obiceiul țării un stăpîn de moșie, cînd avea a-și trage dijma din veniturile moșiei, avea drept să ia din 50 stupi unul sau altfel o *para de stup*. Isovoadele în care erau trecuți boerii cu numărul de stupi scutiți de dajdia *desetinei* (stupăritului), se chema *isvod de ridicătură*, adică a se ridica de pe spatele boerului darea; adică desetina era pentru stupi cam 4 bani la sfert de stup, sau 24 bani pe an. (Auzi Titulescule, ce dări erau în vechime!). (Apud. Iorga, Doc. Calimachi II, 82).

⋆

Încă din vechime multe moșii se arendau la streini, așa pe la 1771, «*cîntălăria*» a vîndut oranzile la jidovi și armeni, așa dar iată jidovi intrați orîndari în circulațiunea economică a țării în 1771 prin cancelaria Hotinului, pentru moșiile *scoase din raia, dar în proces de desbatere*.

*

Practica unor leginiri vechi, pe lîngu obiceiurile pământului era cunoscută Dicănului, chiar înainte de a se publica condica

lui Andronachi Donici (1814) și a lui Calimah-Vodă (1817), și încă din 1781, găsim în hîrtii vechi întrebuintîndu-se termenul juridic «Senisforă», punere la mijloc a zestrelor la masa succesiunii. (Vezi Cod. Andr. Donici cap. 39 și Cod. Calimah cap. XV, art. 1017).

*

Schimbarea numelui în vechime

Schimbarea numelui, în vechime era oprit a se face, și primul caz îl găsim tocmai la 1833, că spătarul Bondrea avînd un băiat Toader; moșii săi după mamă Grig. Cuza spatar și Ion-Cuza Postelnic, fiind deputați în Adunarea Obștească, fac pe nepotul lor de soră Toader D. Bondrea să-și ia numele de Cuza. Generalul Kiselef, plenipotentul aflat în Iași la 1833, a pus dis-cutia la Obșteasca Adunare, și Mitropolitul Veniamin, pre- zidentul ei, văzînd că însuși Teodor Bondrea o cere, încuviințează această schimbare de nume; după desființarea Obșteștei Adunări și a Regulamentului Organic; chiar sub Constituția actuală, fiecare de isbeliște putea a-și schimba numele prin o simplă pu- blicare în Monitorul Oficial, cu o cheltuială de 5 lei, așa că o mulțime de streini și mai cu seamă jidovi pungăși și faliți s'au schimbat numele chiar cu nume de familii ilustre romînești-is- torice; noroc că legea schimbării numelui a pus curmei acestor erezii juridice și talmudice.

Logodna și cununia religioasă obligatoare în vechime

În vechime, după vechile datine și obiceiul pămîntului, dacă mirii erau fii de boeri, atunci fără învoirea Domniei și fără mărturia Arhierelui Eparhiot, nu putea să facă nici logodna, nici cununia, căci cu pecetluirea sau marturia Arhierelui se încre- dința a putea face o însoțire împotriva canoanelor bisericeii, și cu învoirea și știrea Domniei pentru ca să nu se unească mai de aproape prin legătura familiei, neamurile boerești acele ce nu plăcea Domnitorilor să aibă lătită împărechere; și după ce se hotăra ziua întru care era să fie nunta, atunci în Lunea cea- dinaintea zilei mergea rudeniile toate la casa mirelui și a mi- resei, și în popor, aducea cei mai buni lăutari (țigani), și ospă- tau; după ridicarea mesei fetele și alte femei *cerneau fîință aceea pentru nuntă*, care se chema *ziua cernutului*, și se începea petre- cerea de Joi și ținea pînă Duminică, *zi legînită pentru cununie după obiceiul pămîntului*.

*

Influența religioasă asupra culturii și poporului

În vechime numai biserica influența asupra vieții culturale. De aceea se clădiau o mulțime de locașuri sfînte, înzestrîndu-se cu nenumărate odoare, care de care mai meșteșugit lucrute. Tot

ce se scria atunci erau manuscrise private slavone și bisericești, iar sinuurele școale erau cele de *slavonic* de pe lângă biserici și mănăstiri. Spiritul românesc și limba românească se dezvoltau doară numai prin producțiuni literare populare.

Viața socială era aceeași de la Domn pînă la țaran, la început fără urme de influențe streine. Era o viață țărănească, simplă, atît în legăturile de familie, cît și în petreceri, moravuri, virtuți și îndeletniciri. În ce privește traiul și portul, erau și existau înrîuriri streine. Numai țărănimea își păstra datinele de îmbrăcăminte și de locuință de la strămoși; ceilalți: Domnul, boerii (de la slavonul *bolyar* = magnat) și neguțitorii bogați, se luau în toate privințele după streini, mai ales după Turci, Poloni și Bizantini.

Așa chiar *legi scrise* nu aveau țările romîne, ci după cum am arătat numai niște principii juridice moștenite prin tradiție, multe de la Romani, altele împrumutate și unele proprii, numite *obiceiurile pămîntului*.

*

(Vezi capitolul, moarte de om nedescoperită)

Criminalul putea să-și *răscumpe* pedeapsa prin bani către victimă sau către ai victimei. Stăpînul moșiei, unde se găsea vre *un om ucis*, și ai cărui *omoritori nu se dovedeau*, pierdea moșia, (*deșegubina* — *plata sufletului*). Singura pedeapsă și pentru tâlhari și pentru ucigași era: *moartea*. Averile streinelor se moșteneau de Domn, în lipsă de fii ai decedatului. Streinii se împămînteneau, fie prin boerie, fie prin căsătorie cu o pămînteană.

*

Rînduiala și puterea Domnilor Moldovei și Munteniei este netăgăduită, că a fost dela început neatîrnată, și de sine lucrătoare, asupra pămîntului țării, cu sfatul boerilor și cu legile țării, *cari legi și obiceiuri*, tot Divanul, cu boerii împreună, le statornicea după împrejurări și după desvălirile ce se arătau cu vremea, a fi mai priincioase pentru binele public. Această măsură însă de a conlucra Domnul cu boerii la toate pricinele atingătoare pe stat, nu că avea în sine un înțeles privitor către îngrădirea puterii Domnești, pentru că voința *Domnului era absolută*; de cît el însuși chema *sfatul boerilor*, acelor ispitiți, și cu priință către Patrie, ca să se aproprie printrînșii mai mult de cele ce dorea și țara în scopul ce avea de lucrat pentru îmbunătățirea pămîntului țării.

Pentru domnirea lor însă, de la Bogdan I, pînă la Ștefan cel Mare, s-au păzit regulat în toate privirele, *succesiunea la tron*; această vrednicie mergînd după moștenire, — *decî dreptul la Scaun*, — *fiul după părinte*, — și în lipsa acestora, *cele mai aproape rude*, a mortului domn, — *parte bărbătească*, — ca și la alte monarhii streine.

*

Moldova păstra din vechime dreptul de a avea agenți diplomatici, nu numai la Constantinopole, ci și în Polonia și Ungaria; era în epoca din urmă reprezentată la Poartă de un Capu-Kihae și un agent diplomatic la Vienna.

*

Eretocrasie era un fel de arbitraj al părților în vechime; așa găsim fraza: «fiind și noi urșiți de d-lor prin eretocrasie spre săvârșirea frățeștii împărțiri a dumlorsale alcătuiră și învoială cu bună socotință și *primire*, se adiverează și de către noi de statornică și sîntem marturi: Arghire Cuza, Iordachi Zorj». (Vezi Cuzeștii pag. 75, op. citat).

*

În lipsa Domnului din țară, cine-l reprezenta? Cel mai cu autoritate și în fruntea vechilor boeri, din cea mai întunecată vechime, era Mitropolitul Țării, în Înaltul Divan Domnesc, care reprezintă toate pūterile Statului de atunci: judiciară, administrativă și legiuitoare. Totuși cînd lipsea Domnul din țară, și aceasta se întîmpla foarte arare-ori, din cauza competițiunilor la Domnie, căci pretendenții profitau de această ocaziune pentru a ocupa tronul Domnului absent din țară; nu Mitropolitul reprezenta, în lipsa Domnului din țară, puterea Statului, ci Domnița, care ședea pe tronul Domnesc în Înaltul Divan Domnesc, cu insignele Domnești, și care nu avea nici vot, fie consultativ sau deliberativ; desigur că toți boerii, chiar acei pretendenți la domnie, nu aveau încotro și trebuiau să respecteze pe femeia celui absent din țară, ca curtuazie și delicateță față de ea; nu au fost decît două cazuri de lipsă de Domni din țară, în timpurile trecute ale principatelor, după cum mi-a comunicat d. T. T. Burada, spunînd că posedă isvoare sau documente în această chestiune destul de importantă, dar nu mi le-a arătat.

Șanțul și gardul comun

După obiceiul vechiu al pămîntului șanțul ce despărțea două proprietăți era comun, însă cu condițiunea ca în cazul cînd un proprietar voia a despărți răzășia sau grădina sa de a vecinului, trebuia ca pămîntul tras din facerea șanțului să-l aștearnă în partea sa; dacă îl așternea pe partea vecinului atunci devenea proprietar și pe acea porțiune acoperită cu pămînt, și vice-versa dacă vecinul făcea la fel cu pămîntul scos din șanț, și-l așeza pe partea sa, șanțul era comun, iar dacă el așeza pe a vecinului, devenea proprietar și pe acea porțiune; acest drept pămîntesc a fost legiferat și de codul Caragea, și a ramas și azi în practica judecătorească și consacrat chiar în codul civil actual, prin art. 602 și 603 și mai cu seamă art. 604 care glăsuște: »Șanțul se socotește a fi exclusiv a aceluia în partea căruia pămîntul e aruncat».

Asemenea în ce privește gardul comun, gardul e a ace-

fiu în partea căruiu vin parii și leațurile, după obiceiul vechiu al pământului, și se păstrează și astăzi acest obicei, așa că vecinul ce făcea un atare gard cu cheltuiala sa, contrar celor arătate, în loc să devie el proprietar devenea celalt; și acesta câștiga afacerea atunci și chiar acum, căci art. 600 din Cod. Civ. actual zice: că judecata va hotărî după reglementele particulare, sau după obiceiul obștesc, apoi art. 607 C. Civ. iarăș vorbește de obiceiul pământului în ce privește sădirea de arbori și anume: «nu este ertat a sădi arbori cari cresc înalți de cît în depărtarea hotărîită de reglementele particulare, sau de obiceiurile constante și recunoscute; și în lipsă de reglemente și de obiceiuri».

PARTEA VIII-a

Obiceiurile pământului în Basarabia

În Basarabia legiurile scrise ale cărților lui Armenopol și Donici, au o aplicare mai frecventă și mai uzuală în practica judecătorească, cu diferențierea radicală a dreptului basarabean de cel rusesc, și analogia mare între el și dreptul civil din vechiul regat, mai cu seamă la moșteniri, regimul dotal, obligații; această asemănare se explică, că ambele sisteme legislative au ca bază juridică dreptul romano-bizantin, de care dreptul rusesc este cu totul strein, ca origină, căci el este bazat pe obiceiurile juridice vechi slave, care cea mai mare parte au fost codificate de ei. — Apoi mai tîrziu, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea (1785), Dămnuț Moldovei Alex. Mavrocordat, prin hrisovul său Sobornicesc, a legiferat multe chestiuni juridice, ca vînzări de moșii, și țigani, executarea dreptului de protimis, și alte transmisiuni de drepturi imobiliare rurale între razeși mai cu samă, *bazate aproape pe obiceiul pământului*, cari trăesc și astăzi încă în uzanțele și raporturile populațiunei de la tară, și se mai agită în practica judecătorească basarabeană; căci după cum zice integrul și savantui Prim-Președinte al Curței de Apel din Basarabia și membru în Comisiunea arhivelor Statului, d. Vespasian Erbiceanu în cartea sa: «Legiuri locale basarabene. Istoric, texte și jurisprudențe. (Chișinău, Imprimeria Statului, 1921): «examinînd diversele faze prin care e evoluat viața juridică a poporului moldovenesc, stăpînită la început de *rînduclile dreptului cutumier băștinaș*, cunoscut sub numele de *obiceiul pământului*, iar în urmă influențată și transformată treptat de infiltrațiunea dreptului romano-bizantin, care apoi a devenit încetul cu încetul pravilă locală scrisă».

Așa dar rînduclile uzuale după care se împarte justiția astăzi în Basarabia, sunt departe de a fi fixate și codificate; ele sunt sub aceeași stare nebuloasă, cum erau la epoca acestei surori răpîte de la trupul Moldovei, și chiar aceste obiceiuri ale pământului sunt schimbătoare de la o localitate la alta.

*

Deși d. Erbiceanu nu arată care sunt acele obiceiuri juridice ce au guvernat și guvernează astăzi Basarabia, totuși D-sa în aprecierile filosofice și istorice asupra acelor obiceiuri, conchide la aceleași principii ca și mine; — deci obiceiurile juridice preconizate în această carte au fost și sunt și acelei ale Basarabiei, cu mici deosebiri locale.

Iată cam care sunt ideile D-sale asupra celor arătate mai sus. Obiceiurile juridice ca și datinele și moravurile unui popor, sunt isvorite din însuși nevoile sale sufletești și materiale, constituind cele dintâi norme călăuzitoare ale vieții sociale. Cunoașterea de aproape a acestor norme este de o mare importanță, căci în ele se resfrîng nenumăratele trebuinți zilnice ale poporului, care în puterea instinctului său de conservare, exprimă acele trebuinți sub forma simplistă de regule arhaice a *obiceiurilor pămîntului*; ce sunt cele dintâi norme juridice, după care se satisfac nevoile sociale. Ele statornicesc dreptatea între oameni și alcătuiesc primul ferment al vieții de Stat.

Ele nu există sub formă scrisă, și le găsim sub forma de principii, transmise verbal din generație în generație.

Dar pe măsură ce relațiile și daraverurile între indivizi se complică și multiplică, obiceiurile pămîntului devin din ce în ce mai neîndestulătoare și urmează *dreptul scris, legea*, care trebuie să le completeze; dar nu înlocuite cu desăvîrșire, cum din nenorocire a urmat la noi, cu introducerea pe deantregul a legiurei Codului Napoleon. Prin urmare la Romîni, găsim obiceiul pămîntului ca normă juridică principală din cele mai vechi timpuri isvorite din nevoile vieții, din bunul simț, și înțelepciune proprie, parte împrumutate de alte neamuri vecine sau cu cari au venit în contact, dar totuși unele din ele transformate de spiritul juridic a poporului romîn în așezăminte naționale; dar poporul romîn totuși în obiceiurile sale juridice în mare parte fondul și forma obiceiurilor sunt moștenite de la străbunii noștrii: Romanii.

Chiar după ce codificările scrise pe baza dreptului roman (Basilicalele) sub Alexandru cel Bun, Matei Basarab și Vasile Lupu, aceste legiuri au căzut în desuetudine; așa de adînc obiceiurile juridice intrase în viața socială a poporului romîn. (Al. D. Xenopol Ist. Romînilor, vol. IV).

Dar obiceiurile pămîntului n'au perit din conștiința poporului, și trăesc și astăzi în practica maselor populare rurale. Ele se mai găsesc răspîndite în scris în hrisoave, anaforale, pravilnicești orîndueli, date de Domnii Moldovei; referitoare cum le-am descris în celelalte capitole, relativ la procese, danii, vînzări, și alte daraveri, în care găsim obiceiuri pămîntești.

*

Dar d. Erbiceanu zice că nu urmărește în ce anume constă sistemul de drept preconizat de obiceiul pămîntului, căci aceasta, și prin lucrarea sa se încearcă a pune în evidență marea im-

portanță pe care a avut-o obiceiul pământului în viața juridică trecută a poporului român; importanță care începînd din timpurile cele mai vechi, a mers crescînd mereu, așa că la începutul secolului XIX-lea, în Moldova, dreptul pămîntesc, avea mai mare putere ca legea scrisă. Și D-sa se ocupă, pe baze documentare, din timpurile cele mai vechi și pînă în zilele noastre, de diferitele faze prin care a evoluat în Moldova obiceiul pământului în practica judecătorească.

*

În Basarabia, viața juridică a poporului moldovenesc s'a păstrat formele arhaice primitive, împrejurării că guvernul rusesc, pentru a atașa mai mult această provincie la Imperiu, chiar de la 1812, anexarea ei, la Rusia s'a menținut în vigoare, în materie civilă, obiceiurile și legiuirile vechi modificate în unele părți prin ucaturile imperiale din 5 August 1812, 31 Mai și 20 August 1813; — apoi a urmat organizarea și funcționarea justiției Basarabene, sub regimul Regulamentului provizoriu de ocîrmuirea oblaștiei Basarabiei din 29 Aprilie 1818; și în fine rusificarea aproape complectă a justiției moldovenești din Basarabia prin «Așezămîntul ocîrmuirei oblaștiei Basarabiei», din 29 Februarie 1828 și subordonarea instanțelor basarabene Departamentului al II-lea al Senatului din Petrograd. S'a tradus și imprimat în limba rusă a *Hexabliblosului lui Armenopol*, cum și a colecției lui *Andronachi Donici* și a Hrisovului sobornicesc a lui Alexandru Mavrocordat din 1785.

Cu toate că colecțiile Armenopol și Donici alcătuiesc adevăratele legiuri civile ale Basarabiei, totuși lipsește un act de legiferare din partea guvernului rus, care să le confere puterea legală; și în jurisprudența rusă exista controversă asupra acestei chestiuni.

Colecțiile lui Armenopol și Donici, erau deci ca simple manuale îndrumătoare pentru cunoașterea dreptului bizantin, influențînd și codul rus asupra acestor legiuri locale¹⁾.

A urmat ucazul imperial din 1 Iunie 1839, foarte important, din care se dovedește existența obiceiului pământului ca normă legală în Basarabia; ucazul din 15 Decembrie 1847 și cererea formulată de autoritățile basarabene pentru a se procede la elaborarea unei lucrări de coordonare, sistematizare și codificare a normelor de drept civil cuprinse în Armenopol și Donici.

Legiuitorul rus a recunoscut ca normă legală de interpre-

1) Dar dovadă că Senatul Ocîrmuitor, n'a avut intențiunea de a schimba ceva din caracterul și însemnătatea cărților lui Armenopol și Donici, este că din textul ucazului din 1847, care glăsuiește: „ele rămîn în lucrarea lor de mai înainte“. Adică confirmarea păstrării vechilor legiuri, așa că colecțiunile dreptului bizantin rămîn cum erau în vechea Moldovă, adevăc ca călăuză pentru practica judecătorească și cu rolul de isvoare pentru dreptul cutumier (Vezi L. Casso, op. citat pag. 41).

tare judecătorească în Basarabia a obiceiurilor pământului; cu toate acestea în Basarabia de la 1812 încoace a domnit o stare de primitivitate în ce privește normele actualului drept civil, ce a avut și are și astăzi o influență dezastruoasă asupra vieții civile locale. Trei sisteme de drept civil sunt în vigoare actualmente în Basarabia. În județele Ismail, Bolgrad și Cahul, retrocedate României, în urma tratatului din Paris 1857, unde se aplică și legile civile românești; și guvernul rusesc păstrase menținerea legiuirilor civile românești în acea parte a Basarabiei, în urma alipirei ei din nou la Rusia, prin tratatul de la Berlin 1878.

Dar guvernul rusesc a încercat a codifica dreptul moldovenesc din Basarabia, și a înlocui rînduelile și așezămintele vechi moldovenesc prin legiuri rusești, dar boerii și poporul moldovenesc s'a opus; iară o comisiune s'a înflințat din boeri basarabeni de guvernatorul Bachmetiev, pentru colecționarea și sistematizarea normului de drept civil, și s'a făcut un proiect, care s'a respins și însărcinînd pe jurisconsultul *Petru Manega*, de a elabora un alt proiect de cod civil al Basarabiei, pe alte baze.

PARTEA IX-a

Privilegiul masculinității

Este o inovație a legiurii Ipsilanti și Caragea sau o conservare a unui obicei juridic preexistent ?

Iată o întrebare ce și-o pune d. D. D. Mototolescu în cartea sa din 1915, București;—regret că această carte prețioasă mi-a intrat în mînă tocmai cînd tipăream ultima coală din lucrarea de față; totuși mă voi încerca a arăta dacă teoria sa este temeinică sau nu. D-sa s'a aprofundat prin studiile făcute în străinătate, asupra *Istoriei Dreptului vechiu românesc*, puțin cercetat.

În vechime moștenirea *ab intestato*; a fost regula, și numai mai tîrziu prin sec. XVII începe și moștenirea *testamentară cu diată*; căci moștenirea *ab intestato* este rezultatul proprietății familiare a poporului nostru, care aparținea tuturor copartașilor împreună cu generațiile viitoare, cu puterea legăturii de sînge, dar în țara Romînească din hrîsoavele donative, nomenclatura ereditară era masculină — feciorii —; care a existat în obicei, dîndu-se moștenirea numai băeților, și înlăturarea surorilor de la moștenirea paternă, instituție întrebuițată în obiceiul pămîntului, apoi în legiurile Ipsilanti și Caragea; cu condiția de a le inzestra din avutul părintesc sau a lor propriu, de erau neinzestrate; luată parte din obiceiul pămîntului în contradicție cu dreptul roman și de moștenirea moldoveană, unde ambele sexe veneau la concurența averii tatălui.

D. Mototolescu e de aceeași părere ca mine relativ la nașterea obiceiului pămîntului la Romîni, și anume născut din două isvoare: una din dreptul roman care nu s-a putut conserva în

forma sa primitivă, ca tradițională, a doua în regulile de drept născute încetul cu încetul din raporturile zilnice băștinașe, în afară de influența legilor scrise; că aceste obiceiuri cu timpul au devenit uzanțe juridice în practica judecătorească, căpătînd numele de «*obiceiul pămîntului*», ce a fost trainic în viața trecutului juridic românesc, și aceasta pînă la legiuirea Caragea, cînd a început să decadă față de legea scrisă.—Surse despre «*privilegiul masculinității*», în acest obicei al pămîntului sunt pînă la 1652, cînd au fost îndroduse Pravilele Impărătești; cari legiuiri și ele au adoptat principiul egalității moștenitorilor provizor, căci iarăși a intrat în vigoare obiceiurile pămîntului, șt mai tîrziu Al. Iplanti și Caragea, prin legiuirile lor au adoptat principiul masculinității în Muntenia.

Obiceiul pămîntului nu este altceva decît darea imediat pe fața și sportanee a conștiinței comune, în interesul general, iar legea scrisă este expresia clară, emanată dela organe speciale organizate; obiceiurile sunt născute a parte din trebuințele poporului, ca și limba suferind în răstimpuri multe schimbări.

*

În Moldova se observă moștenirea egală a copiilor defunctului, fete sau băeți, fie ei înzestrați sau cu, conform obiceiului, iar în Muntenia, găsim alt principiu acel ai *masculinității*, copiii succedau tatălui în averea imobiliară, iar fetele trebuiau să fie înzestrate de tatăl lor sau în lipsa lui de frați, însă nu condiția excluderei de la moștenirea a tatălui în averea imobiliară rămasă.

Acest principiu se găsește și la alte popoare înconjurătoare: slave, germane.

Obiceiurile juridice s'au dezvoltat tacit și independent în cea mai mare parte, dar cu timpul au fost impetrite de influențe străine: slave, germane sau bizantine.

După cum am spus din documente, rezultă că în Moldova testatorul lua ca principiu ultima sa voință, în care putea dispune, chemă la moștenire numai o parte din copii, băeți sau numai fete; și nu se făcea deosebire între fetele înzestrate și cele neinzestrate, ci ele veneau deopotriva la moștenirea defunctului.

În Muntenia, la succesiunea defunctului, veneau băeții cari succedau în toată averea defunctului, iar fetele măritate și înzestrate erau înlăturate, de la succesiunea părintească, iar cele neinzestrate, datori erau frații să le înzestreze; cum susține și juriștii noștri: d-nii profesori C. Disescu, Paul Negulescu și I. Peretz, numai d. I. Nadejde¹⁾ susține contrariul, că în moștenirea ab intestato, era egalitate de sexuri.

Din hrisoave rezultă urcarea gradului de rudenie la auto-

1) *Origina dreptului consuetudinar român, în „Noua Revistă Română” I. 3 pag.*

rul comun, menționînd în același timp persoana a cui a fost moștenirea și de cine a fost dat hrisovul, care prin moștenire s'a transmis din sex în sex, masculin, scoborîtorilor direcți: — căci scopul succesiunii masculine a fost păstrarea codevălmășiei proprietății.— Sunt documente cu dispozitivul donației înaintea Domnului, pus în act condiția donației sexului feminin «*că n'a făcut băceți din corpul său*», ca nu cumva după moarte să se isce procese.

Alt argument al privilegiului masculinității, care a existat în obiceiul pămîntesc, e că testamentele din secolul XVIII, lasă averea imobiliară numai băeților, iar despre fete nu se pomenea de numele lor; fiindcă fetele erau înzestrate în viață fiind de testator.

Așa dar puterea obiceiului pămîntesc era așa de înrădăcinată în practica zilnică juridică, așa că testatorii se gîndeau, înainte de a face un testament, la rezultatul lui, ca să nu fie desbinări după moarte, însinuînd la împărțirea moștenirii numai sexul admis care în Muntenia era: admiterea băeților la averea defunctului și excluderea sexului feminin.

Apoi mai tirziu pentru a se face loc de a veni și fetele la moștenirea defunctului tată, s'a creat spontan instituția: *înfrățirea*, ca după moartea defunctului averea moștenită să se transmită descendenților comoștenitori, înaintea celorlalți moștenitori, venind toți, fără deosebire de sexe: băeți și fete la masa comună succesorală.

Aceasta e *înfrățirea*: «transformarea fictivă a fetelor în fii»; spre deosebire de înfrățirea propriu zisă «*facerea frate de cruce*», ce se făcea numai între streîni și rude, care avea alt scop după cum am arătat la capitolul respectiv, «*Infrățirea*», pag. 17.

Prima avea scopul chemării fetelor la succesiune, inițurată de strictetea obiceiului pămîntului, a doua avea ca scop ajutoare reciproce pînă la moarte și succesiuni reciproce obligatoare, *prin actul de frate de cruce*; — apoi privilegiul masculinității a fost introdus în legiuirile Ipsilanti și Caragea, cu mici deosebiri de cele ale obiceiului pămîntesc; privilegiu ce există și la Germani, Unguri, Sași și Slavi.

D, Mototolescu crede că privilegiul masculinității își are origina în proprietatea familiară, pentru că în această proprietate erau copartași numai sexul masculin, apoi tot acest sex conducea comunitatea familiară în familie și administrația exterioară, comerț, slujbă militară; — cari toate acestea se perpetuau cît se perpetua proprietatea familiară; — la început nu se pomenea în interiorul comunității de nici o moștenire a unui membru. Dispariția unui copartaș era complectată, cu ajungerea la majorat a altora.

Moartea unui membru aducea creșterea în averea comună a părților indivize. Fetele primeau partea lor de zestre, dată de tatăl sau de frații succesori copartași; apoi a contribuit și res-

plata serviciului militar a acelor, cari ajutau pe Domnii Țării, cărora li se întăreau moșii, sate, de *vestujenie* în comun neamului de sînge, indicîndu-se gradele succesoriale masculine directe, ce aveau să urmeze celui ce s'a dăruit hrisovul ; dar cu timpul proprietatea familiară a pierdut din nuanța sa primitivă, prin înfrățirea surorilor cu frații, înfierea surorilor, și așa s'a admis și sexul femeesc la starea proprietății familiare, și proprietatea particulară a început a încolți, în dauna celei familiare. Masculinitatea s'a menținut în obiceiul românesc cîr co-devăl-mășia s'a menținut, cum a înlocuit-o proprietatea particulară, egalitatea sexurilor a luat locul privilegiului masculinității, așa că s'a introdus acest nou principiu atît în obiceiurile pămîntești, cît și în legiuirile scrise.

A: Ipsilanti la 1780 prin legiuireă sa (pravilniceasca sa condică), alcătuită din Pravilele Impărătești și obiceitul pămîntului, stabilește privilegiul masculinității pentru patrimoniul ereditar cu înzestrarea și măritarea fetelor ; Trei zeci și șapte ani în urmă Caragea V. V. în condica sa, lucrată după obiceiuri și Pravilele Impărătești, la care adaugă și condica anterioară.— Teoria D-lui Mototolescu e cea mai aproape de adevăr, și a fost consfințită și de instanțele noastre juridice, în procesul deschis de descendenții femininți a ctitorilor Eforiei Krețulescu, și s'a admis analogia masculină și în succesiunea ctitorilor, dînd cîștig de cauză *descendenței masculine* ; principiu juridic admis chiar de Inalta Curte de Casație.

PARTEA X-a

Doftoricescul meșteșug în trecut ¹⁾

Singura istorie, *istoria vie sau naturulă* a unui popor conține învățămintele *trecutului* folositoare prezentului și pregătitoare pentru viitor, căci ea conține paginile trecutului omnesc ; că lucrul cel mai nou este mai totdeauna lucrul cel mai vechiu, cumici adăugiri și ciuntiri. — Romanilor nu le-a plăcut medicina, și o lăsau pe seama Grecilor și Romînilor tot astfel, pînă după 1830.

Romîni vechi, erau atît de puțin bolnavi, în cît dacă ar fi existat doctori pe acele vremuri ar fi tras pisica de coadă. Cronicarul polon Oricovrű, numea pe romîni *sălbateci* (vezi M. Drăghici, op. citat pag. 31) pentru că nu sunt nici odată bolnavi.

Medicina în vechime la noi, cu *Medicina Babelor* cu leacurile și descîntecele sale, a fost făclia care a preces medicina doftorească, după norocul bolnavului, căci ori cît te vei căuta chiar cu babe, fără noroc, toate ies cu pocinog ; nu degeaba zice

1) Vezi *Doftoricescul meșteșug în trecutul Țărilor Romîne* de G. I. Ionnescu-Gion ; 1892, București.

poporul român artist: fămă mamă cu noroc, și apoi svîrle-mă în foc... și'n de doctori iarmaroc²⁾).

Medicina a fost practică în Dacia, încă de pe timpul Romanilor; — dar Romanii se fereau a se face doctori și lăsau Grecilor această carieră; tot așa și Romînilor nu le a plăcut Medicina de la descălecătoare și tocmai la 1830 încep a se găsi cîți-va doctori.

Înainte de a fi medicus, doctorul fusese la Roma *vulnerarius* (doctor de răni), poporul i poreclea: *carnifex*.

Obiceiul pămîntului din vechime, practicat mult prin satele noastre și acum, era cînd unul din membrii familiei se bolnăvia mai greu, *vara* era scos afară pe prispă. Cine trecea trebuia să întrebe de ce este bolnav și era dator să spue dacă își aduce aminte de la el de acasă sau dacă pe la cunoscuți fusese cineva bolnav de o așa boală și ce leacuri luase. Probabil că în principate să fi venit la curtea Domnilor la anumite epoce medici din Bizanț numiți în orient: *periodevti*, adică doctori ambulanti prin diferite țări.

Medicii din acea epocă, ca și babele dădeau aproape aceleași doctorii, băuturi, alifii și ierburi.

*

Din cronici nu se știe nimic, de cît că mai tîrziu Ștefan-Cel-Mare și Sfînt, eroul creștinătății și a-l tuturor Romînilor, la asediul Chiliei la 1462, căpătă o rană adîncă la o încheetură a piciorului; dar la 1475, durerile Sale deveniră groaznice, și ceru Senatului Veneției un medic, ce veni, nu i se poate ști numele; dar la 1502, a venit la curtea Marelui Voevod, un medic *Maseiu Muriani*, la Suceava; ²⁾ acesta trimete la Veneția pe Dumitru Purceviu pentru medicamente; dar pînă să vie el, moare Muriano, și Ștefan-Cel-Mare, aduse la Suceava pe doctorul venețian *Girolamo de Cesena*; dar la 1504 boala Sa agravîndu-se se mai chemase un doctor pe Leonardo Massori la consult de la Buda, și arse rana, cu fer roș, ce începuse a se cangrena, dar la 2 Iuliu 1504, Marele Ștefan muri; medicii plecară. ³⁾

În secolul al XVI, de la Bogdan, doctorii în țările romîne erau: arabi, evrei, greci și italieni; ei tîmăduiau multe boale cu pietrele miraculoase arabe, *nefretica* pentru rinichi; *Judaica* pentru stomah; Selenita pentru emoragii etc.; dar tot babele erau mai căutate ca doctorii de majoritatea poporului.

Petru Rareș Dîmnu Moldovei, cel mai învățat din secolul XVI, a fost și *doctor* (Voevoda Petru ucîonăi filosof i doctor (vezi Istoria Rusiei de Karamzin tom. IX).

Și la curtea lui Mihai Viteazul se aflau doctori, de oare din documentele lui Hurmuzache, vol. III partea I, pag. 216 se

1) *Medicina Babelor de D. Lupașcu 1890, București.*

2) *Vezi Analele Academiei Romîne.*

3) *Exarcu: Documente din Arhivele Veneției. Al. Xenopol: Istoria Romînilor 11, pag. 415.*

vede: „că el era atît de bolnav, în cît doctorii disperau de scăpare, și socotea moartea lui ca un lucru foarte grav“; — dar el se însănătoși.

*

De la domnia lui Ștefan-Cel-Mare pînă la începutul secolului XVII, cei mai mulți medici au fost italieni iar în acest secol grecii le iau locul, de oare-ce medicii italieni întrebuițau otrava cu prea multă înlesnire; așa că învățase și pe un Mitropolit al Moldovei la 1610 care încercase să otrăvească cu grijania pe Ștefăniță fiul lui Iancu Voevod (Exarcu: Doc. Venețiene).

Și medicina doctorilor greci se asemănă cu rețetele babelor, pînă la începutul secolului al XVIII-lea.

Ei profesau *ietrosafia*, cu rețete ceva mai medicale, dar și cu unele curat băbești;—așa grecul Cesar Dapontes în scrierea sa «Cronica de la 1648-1704» zice: «Doctorii, în rețete scriu întăi medicamentele și apoi la fine pun frasa: *Vii sănătatea de la puterea dirină, care birue totul*»¹⁾.

*

La curtea lui Vasile Lupu 1638-1640, medicii ce se aflau nu au putut scapa pe fiul său cel mai mare bolnav, Ioan Vodă ce era rachitic și nu semăna lui Vasile Lupu, ce era un om ca un leu și la hire și la trup; fu trimis spre căutare la Constantinopol, dar muri acolo.

Matei Basarab, Domnul Munteniei pe la 1642 suferea de idropisă.

Paul din Aleppo diaconul care la 1648 a vizitat Tîrgoviștea, s'a îmbolnăvit de friguri, și spune că acolo nu erau medici (vezi Hăjdeu: Archiva Istorică a Romîniei, Calătoria lui Paul din Aleppo, cap. XII). Pe lîngă medicina propriu zisă, a babelor, mai există pe acele vremuri și *medicina ieratică* (călugărească sfîntă), a căror rețete se vindeau pe bani, ca *indulgențele* Papei de la Roma; și această medicină călugărească cîștigă mai mulți bani ca cea doftoricească, ba chiar moșii; dar în țările romîne în vechime și adorațiunea moaștelor sfinte, alcătuiă o parte covîrșitoare a medicinei ieratică;—medicina ieratică—sfîntă continuă și azi în parte la populațiunea rurală și în mahalale orașelor. Căci numai puterea lui Dumnezeu mai poate înfrîna astăzi în pseudo-civilizația în care bălăcim, *nervii oamenilor*, ce sunt sensibili la cea mai mică impresie; cloratele și bromatele, ș'au pierdut efectul; pentru că azi se face din un purece un bivol, din un bivol purice, și din cal măgar.

*

Mai tîrziu la curtea lui Vasile Lupu, găsim pe doctorul

1) C. Erbiceanu: *Cronicarii Greci cari au scris despre Romîni, în epoca Fanarioșilor (1840 București și Cronica lui Chesarie Dapontes, pag. 131.*

Giovanni Andrea Scocardi, fost medic la ambasada venețiană din Constantinopol.

Gheorghiiță Ștefan V. V. (1653), prinse în necredință și în trădare pe spatarul Nicolae Milescu din Vaslui, cel mai învățat om al secolului XVII-lea, cunoscut în toată Europa pe atunci ca atare, acesta ordonă *a i se tăia nasul*, și nu i s'a tăiat nasul ca de obicei cu un anume cuțit, ci scoase hangherul său de la brîu și cu el poronci călăului tăierea nasului (rhinotomia); — cîți oare nu și lungesc azi nasurile, așa ca și azi tăierea din rădăcină sau scurtarea cuviincioasă, ar fi bine meritată.

Dar Milescu nu s'a lăsat bătut, a plecat în Germania și după cum zice zice vestitul, cronicar Niculcea: «a găsit acolo un doftor de'i tot slobozea sîngele din obraz, și-l boția la nas, din zi în zi, sîngele se închegă, *de i'a crescut nasul la loc*, de s'a tămăduit, iar cînd au venit aici în țară la Domnia lui Iliashi-Vodă, numai de abia s'a fost cunoscut nasul că'i tăiat». Așa că spatarul Milescu, a fost întai cu nas, apoi fără nas, și în fine iarăși cu nas.

*

E de notat că boala *podagră* nu era cunoscută în țările romîne cu 150 ani în urmă, și doctorii de pe acea vreme atribuiau această bine-cuvîntată lipsă calității excelente și naturale a vinurilor indigene.

*

Am ajuns acum în Țara Romînească sub Brîncoveanu V. V. cînd «*musafirnicile marghiolii*», adică intrigele de tot felul dintre Ghiculești și Cantacuzinești, ba chiar și otrava, schimbări de religie și alte dușmăanii între frați, ca și azi, se vede că Istoria se repetă; sub Gh. Ghica (1650) și Șerban Cantacuzino (1688) găsim pe *doctorul grec Timon*, acesta dete otravă lui Ghica V. V. fiul lui Gh. Ghica, după îndemnul Cantacuzineștilor ¹⁾.

Sub Șerban Cantacuzino găsim *doftorul Iacob Pilarino*.

Brîncoveanu V. V. era o fire șubredă, plăpîndă, și el avea doctorul curței, și la masă; nu gusta nici un fel de bucate fără să întrebe pe doftor, și Domnul mîncea cîte 10 și 12 feluri; la sfîrșitul mesei li se aplecau, și doftorul îl freca cu oțet de tran-dafir pe toți comesenii domnești.

El avu doftori pe Iacob Pilarino, Pantaleone (zis Doctorul Mare) și Ioan Comnenul, profesor de fisico-matematice la Școala cea mare de la Sf. Sava (1700). (Erbiceanu: op. citat. pag. XXVI), La curtea sa pe lîngă ierburî medicinale, băuturi stomahale, lasatul sîngelui, plasure, se obișnuiau și *lipitorile* pentru preînoirea sîngelui primăvara, ce există și azi sporadic ici colea; se expediau lipitori din țară în Rusia și Turcia, și

1) **Șincal**: *Cronica III*, pag. 115 și **Cantemir**: *Istoria Impărăției Otomane* pag. 419.

se vindeau scump; dar în locul lor au năvălit *lipitorile și liștele străine*.. mai cu seamă jidovii, după cum și astăzi asemenea lifte umplu țara noastră — România Mare — care sug sângele, vлага și vitalitatea poporului român nevinovat.

*

Mai târziu la Curtea lui Brîncoveanu veni și doctorul Gh. Trapezunțiu, și la 1701 apare primul chirurg francez, în București, la 1701, chirurgul Lantier, chirurg al curții sale ¹⁾ dar în Turcia chirurghi francezi erau încă din 1650, căci D. Cantemir în Istoria Otomană spune: că un pașă gras extraordinar, avea chirurgul francez, care în fie-care an în Iunie, îl tăia de'i scotea grăsimea, și'l cosea la loc; dar la urmă Turcul a crăpat și muri de grăsime.

*

Medicina în secolul al XVIII-lea la noi nu era decît empirism, ierësuri, lipsă de metode și cunoștințe pozitive, ură contra confracțiilor (auzi Doctore Irimescu și ceilalți ejusdem farinae, care voiți a'l mânca fript pe genialul Dr. Puțureanu, descoperitorul, cred, al serului anti-tuberculos); apoi ei întrebunțau poptoape de purgative și alte bazaconii, întocmai ca doctorul roman Caton, care dădea varză pentru toate boalele.

Casandra Cantacuzino, fata lui Șerban-Vodă, vara Brîncovanului și nevasta lui Dimitrie Cantemir, cea mai învățată și cea mai frumoasă femeie a timpului său, cînd s'a dus în Rusia la curtea lui Petru cel Mare a lăsat pe toate muscăloaicele cu gura căscată; apoi fiind la Kharcov, de dorul patriei, a Moldovei și Țării Românești, a apucat-o frigurile, și doctorii de acolo i-a dat doctorii atît de tari, că a murit; asemenea Păuna Doamna, nevasta lui Ștefan Cantacuzino, aflînd că familia Dömnului Brîncoveanu, împreună cu fiii lui sunt căsăpiți la Constantinopol, o apucă o nevrosă, ce pe atunci se numea *nevoia, lovitură, și îndrăcire*, dar scăpă de această boală ²⁾).

Domnul Alex. Mavrocordat, fost Marele Dragoman și păstrător al tainelor împărătești din Constantinople, era și Doctor în medicină de la Universitatea din Padua și Roma. El este primul din doctorii orientului care a priceput circulațiunea sîngelui descoperită la 1658 de Harvey, și a scris și o carte asupra acestei materii, ce a făcut epocă.

În sec. XVIII-lea sunt doctori mulți la curțile Domnilor.

Așa *Manase Eliade doctor din Padua*, mare medic, a fost însărcinat de Const. Mavrocordat V. V. de a alcătui primul cabinet de științe fisico-naturale, cumpărat din Germania și instalat la Sf. Sava, fiind și profesor acolo de la 1759-1785. (Vezi Erbiceanu, op. citat pag. 26) și *doctorul Policala* a lui Dimitrie

1) Exarcu : op. citat.; Erbiceanu, *idem*.

2) Vezi Cantemir op. citat, pag. 801.

Can'emir V. V., *doctorul Testabuza și Andrei Limic*, apoi *Const. Vardalah, Petruche Depostas și Nic. Scordilie*. La 1727 trăia în București *doctorul Caragea și fiul său doctorul Scarlat Caragea*, din care descinde familia domnitoare Caragea. Pe lângă acești doctori greci și macedoneni, Domnii au început a invita și doctori germani și la 1739 vin în București doi mari: *Zeiler Fozzi*, calvinist și Bolto, catolic, sas; din care unii rămâneau în țară. Sub Const, Racoviță (1754) veni *doctorul Stahl* din Saxonia; dar Domnița căzînd grav bolnavă, fu căutată de Stahl și... muri; el fu acuzat de înveninare și bătut în fie-care zi la falangă, și din bătaie muri; — iar C, Racoviță căzu la boala afionului (opium, morfinism), obicei adus din Turcia; aceștia îl luau pentru a deveni *tiriachii* (veseli) adecă de a nu fi *mahmuri* (indispuși). Către sfîrșitul sec. al XVIII-lea numărul doctorilor crește; studiile sunt mai serioase și Universitățile europene încep a atrage și pe Romîni, și mai cu seamă Viena; cu doctorii romîni: *Dumitru Notara, Dumitru Caracaș, Const. Caracaș, Silvestru Filitis, Darvaris, Dumitru Schina, Sakelarie, Petruche Hepites, Alh. Wogoride, Const Iatropolu, Arsachy, Rally și Const. Estiotis*—cu idei nouă în știința medicală.

*

La 1797 Doamna lui Alex. Ipsilant se îmbolnăvi la București, și fu curată de d-rii Caracaș, Filitis și Darvari.

Acesta este doftoricescul meșteșug în sine însuși și ca istoric în țările romîne din cea mai întunecată vechime pînă în timpurile de care bătrînii noștri sfătoși, își mai aduc aminte, cum și practica medicinei. În rezumat, poporul romîn s'a mulțumit multă vreme cu medicina băbească și cu cea călugărească, apoi s'a dat pe mîna doctorilor streini cu oare care știință de carte, și apoi cu progresul timpului, tinerii noștri au început a învăța serios medicina mai ales la Paris, și în facultățile noastre de Medicină create aci, întâi școala lui Davila, transformată în Facultate la București și cea din Iași, înființată mai tîrziu.

Curios e că la început numai feciorii de boeri mari învățau medicina, așa primul doctor romîn din Paris, a fost *Nicolae Crețulescu*, fiul Marelui Logofăt Alecu Crețulescu, ce mai tîrziu deveni Decanul Doctorilor din București; și de atunci pînă astăzi doftoricescul meșteșug a făcut pași gigantici de prosperare, adică *romînescul doftoricesc meșteșug*; și cea mai mare parte din medicii noștrii romîni sau făcut mai mult ca deplin datoria pentru patrie — *pe cîmpul de onoare* — murind glorioși — mulți morți din cauza tifosului exantematic — la îndeplinirea marelui nostru ideal național —; înfăptuind și ei în parte «Romînia Mare». Fie memoria lor eternă, D-zeu să-i erte !...

APENDICE

Alăturatele articole publicate în ziarul meu personal «Țara lui Hübsch», organ de dezinfectare politică, morală, socială și economică; — de și nu cadrează cu titlul și conținutul cărții de față; totuși am crezut de cuviință a le intercala aci, fiind articole ce privesc de aproape justiția țării — a treia putere în Stat —; pentru a rămânea posterității; ele fiind crîmpeie din viittoarea mea lucrare «Memoriile Ministerului de Justiție (1900-1922), ce în curînd va apare de sub presă.

Cum trebuie să fie un magistrat

Ce calități și însușiri morale, sufletești și intelectuale trebuie să îndeplinească.

Ca unul ce am fost neconținut în contact cu toată magistratura țării, începînd cu cei de la Inalta Curte de Casație și Justiție, pînă la cel din urmă funcționar judecătoresc, — copistul de Judecătorie — timp de 12 ani, în calitate de șeful arhivei personalului și statisticeii din Ministerul Justiției; cunoscînd toate dedesubturile atît acelu Departament cît și ale magistraturii, pot cu capacitate teoretică și practică a arăta calitățile unui bun magistrat cum și alte metehne ce rod organismul acestei instituțiuni, a doua putere în Stat, cum și mijloacele de îndreptare.

Atît prin legea de organizare judecătorească din 1 Sept. 1890 Dl. Alex. Marghiloman, care a pus bazele stabilității și independenței judecătorilor prin introducerea *inamovibilității* la unii din ei; și mai cu seamă prin legile organice de organizare a celui mai celebru și capabil Ministru de Justiție, — *Toma Stelian (1907—1909)*, atît a Tribunalelor, Curților de Apel și Inaltei Curți de Casației și Justiție, prin lărgirea inamovibilității la toți magistrații, cerînd concurs de admitere în cadrele magistraturii și noi regule de înaintare în funcțiunile judecătorești; așa că față cu noua garanție dată magistraților, urmează ca și ei la rîndul lor, să îndeplinească calitățile ce li se cer atît de legi cît și de societatea, ce o apără contra abuzului, fără de le-

gilor, și conflictele dintre puterile din Stat; ca fiind a doua putere în Stat, între cea legiuitoare și cea executivă.

*

Un magistrat mai întâi de toate trebuie să cunoască bine *studiul Dreptului*, ce nu e ca știința pozitivă sau literătura care conduc spiritul din o frumuseță în alta; *ci cunoștințele juridice*, sunt ca niște poteci spinoase, ce se isbesc cînd de o stîncă cînd de alta, și deci *studiul legilor trebuie să devie unica sa ocupațiune*.

Trebuie să cunoască la perfecțiune, cred eu, dr. Roman, Constituțional, Civil, Penal, Comercial, chiar Constituțiunile imperiului roman și grec, legislațiunile din cele-alte State pe cît se poate (Dr. civil și cele alte comparate), ba chiar și *Obiceiurile pămîntului* (vezi cartea de față).

*

Un magistrat trebuie să aibă *un caracter nobil pe cît și de modest*; modestia să meargă așa de departe ca el însuși să se îndoiască de știința sa; să nu năzuiască la alte funcțiuni și onorare, singura lui țintă fiind *de a face binele* totdeauna și pretutindeni.

Cred eu că ar fi necesară a se trata în presă, o censurare a moravurilor magistraților, pentru a le arăta defectele și a i îndrepta.

Un magistrat trebuie să fie *un om*, cu credință în D-zău, cu moravuri simple, dacă e căsătorit soț ireproșabil; în alt articol voi vorbi și despre *avocați* — calitățile ce se cer unui avocat, avocătura la noi în trecut și prezent, cauzele pentru care a degenerat această nobilă și lucrativă profesiune; căci un avocat nu trebuie să vorbească de cît pentru a arăta și a face să se simtă *adevărul*, nu se facă *spirit și elocvență de mahala*, fiind declamatori de rînd, și care reproduce în mod infidel diferențdul între părți. *Știm că claritatea e prima condițiune a stilului*.

*

Dar pe lîngă calitățile superioare ce trebuie să caracterizeze pe un magistrat, *fiind și el om*, pasiunile la care e supus prin natura sa, trebuie să le combată, ca să devie *om bun, drept un suflet mare*, un erou, un **supra-om** — (Nietsche).

În magistratură, abea se mai conservă, o slabă imagină a demnității din timpurile trecute, nu numai în funcțiunile publice ale magistraturei, dar mai cu seamă și cu alît mai puțin se găsește astăzi în **viața privată** a magistraților, din nenorocire.

Mulți din magistrați chiar în ședință, *dau capriciu gîndirilor, fără a da atenție procesului*, turbură unii din ei pe colegii integrității și *desconcentrează pe înpricinăți*.

Unii magistrați de azi nu văd în Tribunal sau Curte de cît un loc de repaos, în adăstarea sosirei ceasului de a se duce la afacerile sau plăcerile lor; iată dar modul de a trăi (modus

vevendi), a acelora ce sunt arbitrul vieții și averii oamenilor, dînd adesea o *hotărîre irevocabilă* ? !...

Un magistrat trebuie să trăiască cu *cuvîință* în ce comportă profesiunea sa, a nu căuta a se distinge de ceilalți magistrați, de cît prin acea ce distinge pe magistrat de ceilalți oameni, să *aibă pîdoare*, a respecta pe alții și pe sine însuși ; în rezumat a pune atîta *cuvîință dreaptă* în toate părțile vieții sale publice și private ca să fie *model de virtute și demnitate*, și să restabilească *simplicitatea în viața sa oficială și privată, cum și în moravuri*.

Iată cancelarul *D'Aguesseau*, în «*Mercurialele*» sale încă la 1668, în Franța cînd lumea și magistratura era încă *încoruptibilă* zice :

«*Înțelepciunea moravurilor revarsă asupra persoanei magistratului acel farmec secret și imperceptibil ce se simte, dar care nu se poate exprima ; a putea totul pentru dreptate, și a nu putea nimic pentru sine însuși ; iată onorabila dar penibila condițiune a magistratului*».

Înainte magistratului *integru* se nimicesc prin aplicarea strictă a legilor, *toate mîririle de pe pămînt*.

*

Magistratul trebuie să se ferească de *lingușitori și poltroni* cari urzesc *Justiția* ; el trebuie să privească pe *impricinași* ca un popor supus legilor sale ce le aplică, atît pentru bogat cît și pentru cel sarac și slab ; cu *mîngîierea* că el trece înaintea celui *Puternic* în ordinea trasă de *puterea Justiției* nevăzută și bine aplicată de el.

Un magistrat trebuie să iubească *Justiția*, nu numai cînd e pe scaunul funcțiunei lui publice, dar și în *viața particulară și privată* ; trebuie să iubească nu numai *dreptatea rece*, ci și *equitatea nescrisă*, cum și *obiceiurile pămîntului*, căci el judecă în locul *puterii Divine* popoarele supuse *legilor umane*, și trebuie ca ei întăi să se judece prin *echitate* sau să se *condamne ei însuși în forul lor*, cînd nu sunt vrednici de înalta misiune de magistrați.

Publicul este cel mai *intransigent* psiholog al omului, a magistratului și tuturor celor ce-l conduce, nu i-a în considerațiune numai purtarea sa ca magistrat în exercițiul funcțiunei, ce-l urmărește pînă în interiorul său în *viața privată*.

Căci a arăta cineva, fie chiar magistrat, că este drept, fără ca să fie în realitate aceasta este *culmea nedreptăței*, *justițiabilii* judecă *nedreptatea sau dreptatea lor* ; un *magistrat integru*, nu poate ascunde nici *virtuțile* nici *calitățile* sale.

*

Cu toată *decăderea moravurilor noastre publice, oficiale, morale și economice*, lumea, sau o parte din ea, n'a orbit *complementamente*, și va ști a cunoaște *meritul adevărat*, chiar dacă nu e răsplătit de *autoritatea superioară*, (*Ministerul Justiției*) ;

căci magistratul trebuie să se ocupe de mizeriile celorlalți, prin refuzarea odihnei sale.

D'Aguesseau zice: «Voi cari sunteți a judeca lumea de pe acest pământ, fiți cu luarea aminte!... căci la ce servă inteligența, acest bun simț ce se măgulește de a cuprinde în sine rațiunea tuturor legislatorilor și înțelepciunea tuturor legilor, dacă este lipsită de atențiune».

*

Cîtă deosebire între Justiția din antichitate și cea de azi, numită cu drept cuvînt «*Vrîsta de aur a Justiției*», cînd formele erau foarte simple!... astăzi Justiția pe lingă incuria și incapacitatea unor judecători, lîncezește sub *povoara formelor*, și a prețului (!) ce costă spre a o obține (timbrele și taxele urcate).

Astăzi amînările la calendele grecești a judecăților, este echivalent adesea ca un refuz de dreptate!... de multeori astăzi dreptul în sine însuși se nimicește, nedîndu-se la timp soluția potrivită.

Judecătorul nu trebuie să *doarmă* sau se *converseze* în ședință, și să înceapă a fi cu luare aminte numai atunci cînd se apropie momentul fatal al pronunțării unei sentințe.

Cu tot progresul făcut de Justiția noastră într'un spațiu mic, este încă mult de făcut, și refăcut, și ceea ce a făcut fostul Ministru Toma Stelian în bine, succesorii lui au ciopîrțit toate legile de organizare judecătorească, cum voi arăta altădată, în interes stupid politic, de a plasa noui *magistrați*, — *favoriți*, incomplecți, vizați de *mizerabila politică*, ce a condus și conduce și astăzi magistratura.

Insuși *Quintilian* în «*Oratorio Institutio*», vorbește de *anima praestantia*, adică ca magistratul să fie ferm în dreptatea ce dă, *de a fi un om onest, om bun și de bine*. **Vir bonus**, adică după cum zicea și *Caton*: „**vir bonus dicendi peritus**“.

Noi Romîni, frămîntați neconținut de pasiunea progresului, dar în aplicare, ne mulțumim căm lesne în ce privește atît lucrurile cît și în ceea ce se atinge de oameni, mai ales acum cînd trăim în epoca de frămîntări intestinale, externe și de tranzițiuni în toate manifestațiunile vieței sociale, politice, juridice, economice, etc; cu întregirea mai cu seamă a neamului; — am văzut cum *magistrații* din Regat trecuți în Transilvania, au fost obosiți de autoritățile administrative de acolo, și nevoiți mulți a demisiona.

La noi greșala și nenorocirea e, că toți diriguitorii au *setea* de a urca prea timpuriu treptele erarhiei sociale, de a se vedea cît mai bine și comod plasați și așezați, și mai *curînd bine*; și multi ating pe nedrept pozițiuni înalte, preferînd *aderărata ad-evăratai onoare*, cu ambițiuni vulgare, suferînd unii de boala *avarității* și *corupțiunii* a moștenirelor, *pești de moșteniri*, (mai ales *la magistrați*); cari le atrofiază inima, căzînd în *nepotism* și *optimism oficial*; producînd oameni *sterili, egoiști, și nu altruști*,

fără teamă de altă pedeapsă decît acea a Tribunalului: conștiinței lor decăzute, — mulțumită modului vicios cum e organizat Ministerul Justiției încă fără lege de organizare.

Ori, ar trebui pus pe frontispiciul noului palat judiciar de aici, ce astăzi este în ruine, din incuria guvernanților trecuți și prezenți venali, și cred că repararea lui se va face odată, pusă zic inscripțiunea: „**omnes viri boni jus ipsum amant**“.

Așa ca fie-care magistrat în fie-care zi să o vadă și să o citească, pentru a practica justiția cu succes.

*

Morala eternă

Fiecare dacă e născut *just*, poate învăța de a fi *just*, deci un magistrat integru, trebuie să fugă, să-și scoată ochii de servilitate și bunul plac, căci nu degeaba a zis Cicirone: «*omnis viri boni jus ipsum amant*».

Deci și noi particularii (justițiabilii) trebuie să iubim Justiția pentru ea însuși nu pentru noi, mai ales cînd magistratul e virtuos, cînd nu face us de o putere ce nu o are în drept, și care în fapt, poate uza absolut.

*

Despre racilele ce rod organismul însuși a magistraturei, cum și acelora ce conduc Ministerul Justiției, lacunile legilor de organizare a magistraturei, harababura din Minister, care e singurul fără lege de organizare, unde analfabeți cu 4 clase primare sunt șefi de serviciu și birou; iată cine conduc pe cei ce reprezintă puterea judeciară, a doua putere în stat?!..

Despre boalele magistraturei, avocătureri, despre boala specială a magistraților — *peșcăria de moșteniri*; altă industrie națională a lor, în alt articol, cum și în lucrarea mea: „**Memoriile Ministerului de Justiție**“, de un vechiu funcționar; ce va eși în curînd de sub presă.

Dar la *datorii și drepturi*; recunosc că onorarul magistraților e prea mic, față cu scumpetea exagerată de astăzi, și ar trebui încurajați prin un salariu lunar potrivit rangului și greutateților vieții lor; ei neputînd face alte daraveri particulare comerciale de ori ce natură — potrivit regulamentelor în vigoare, — pentru a nu fi supuși tentațiunilor, cerem ori cărui guvern ar fi la putere, a le mări salariile, pentru ca să avem o magistratură la locu lei.

Oare vom fi ascultați? Guvernul actual crează ministere, subsecretariate și alte sinecure? Oare le-a luat D-zeu și puțina rațiune ce le-a mai rămas?... așteptăm.

Nu, numai vorbe, citez fapte relativ la imoralitatea unor magistrați, petrecute sporadic, din nenorocire, zilele acestea.

Cazul celor 2 magistrați din Iași, unul care a furat testamentul unei d-ne bătrîne unde sta cu chirie nemulțumindu-se că i s'a făcut vînzătoare casa de complot în viață; celalt,

deși supleant, mai păstra firma de avocat ; făcea afaceri veroase în această calitate, *ambii destituiți*.

Apoi Dim. Marinescu, membru Trib.-Prahova destituit, că ar fi primit să i se dea 400 000 lei din partea Societății de petrol «Vega», pentru câștig de cauză a acestei societăți în procesul ce-l avea la s. II-a a aceluiași Tribunal. (Adevărul No. 11284 din 14 Ianuarie a. c.). Ce rușine, ce decădere morală ; nenorocită, țară, nenorocit popor ! !..

Apoi citesc în «Orașul» No. 116 din 6 Ianuarie a. c. că, «magistrații de la Trib. Dîmbovița, dați în judecată pentru mituire, au fost condamnați, și anume :

«Președintele Antonescu la 6 luni suspendare, Ghețu la 3 luni, și judecătorul de instrucție Apostolescu la 15 zile suspendare».

Asta e culmea recordului ticăloșiei unor magistrați, un Tribunal întreg condamnat la suspendare, auziți !., pentru *mită* ; frumoasă judecată a Consiliulul superior al Magistraturei ?... trebuiau nu numai destituiți și dați în judecată pentru a mînca pușcărie ; arestați imediat și scuipați de tot norodul nevinovat, ca lecție.

Dar nici Poliția, a doua Magistratură a lui Lascar, nu se lasă mai pe jos ; așa iată ce citim în «Adevărul» No. 11289 din 20 Ianuarie a. c. : «Hoțul spărgător D. Murgu, care a comis multe spargerii la Buzău, chiar la bătrînul Har. Rălescu ; so-crul lui Mișu Antonescu, Ministrul Justiției a recunoscut ca complice pe sub-comisarul Chiriac Drăgoi din poliția locală, și pe sergentul-major de gardiști, St. Mihalache-Fănișcă, cu care împărțea fructele tâlhăriilor ce comitea ; sub-comisarul îl făcuse scăpat de multe ori, iar sergentul-major îl păzea să nu fie surprins pe cînd el «opera». Sunt bănuți și alți agenți superiori de poliție».

Tocmai vorba «*lupul păzind turma de oi*» ; halal de România Mare, toți fură oficial de la Miniștrii la notar ; iar Poliția sparge casele oamenilor, magistratura să mituește.

Mi-e rușine, de nerușinarea lor, a înghețat și cerneala în călimări de și e roșă... nu mai pot scrie... da... nu... mal pot... a înghețat și sîngele din mine de rușinea rușinei, *nerușinării lor*.

IAȘUL DE ALTA DATĂ

TOMA STELIAN

Ca Ministru al Justiției,—profesor universitar și avocat.
(Reminiscență)

Pe la 1890, eram student la facultatea juridică din Iași, și prequețam mai ales iarna, Biblioteca Centrală, ce era așezată în localul Universității vechi, citeam mai ales revista «*Convorbiri literare*», care conținea mai tot ce literatura din acele timpuri produse, nefiind popularizată ca acum; bibliotecar era neuitatul și marele nostru poet «*Eminescu*», iar sub bibliotecar răposatul profesor Petru Gîrcineanu, care a avut acum 2 ani o moarte atît de tragică, fiind ucis de un tren în drumul spre București.

Era o sală mare pentru lectură, și la o masă stătea Eminescu veșnic lucrînd. Pe cetitori îi servea ajutorul.

M'am apropiat de mai multe-ori de Eminescu, acea figură clasică și pesimistă, care lucra cu atîta încordare încît nici nu observa cine intră sau iese, așa era de adîncit în genialele sale cugetări. El avea mai multe caete în care scria, cu scrisul lui frumos și caligrafic toate rădăcinele limbii sanscrite, — ocupîndu-se de această limbă moartă, care e mama tuturor limbelor europene —; și prin urmare a tuturor limbilor vorbite azi în Europa, afară de limbele: maghiară, turcă și bască din Pirinei, care au alte mame.

Nu știu ce s'a făcut cu acele manuscrise, căci nici un admirator a lui Eminescu, în descrierea operelor și vieții lui nu amintesc de ele. Posibil să se fi pierdut, păcat, căci ele trebuie să fi conținut comori neprețuite, eșite din geniul lui Eminescu.

*

În una din zile se deschide ușa Bibliotecel, și apare un tînăr ca de 24—25 ani, blond cu părul mătășos și dat în sus, cu ținută corectă, și cu aparența nobilă.

Să vedea că e străin. — L'am întîmpinat și s'a recomandat «*Toma Stelian*», Doctor în drept din Paris.

Mi-a spus că se prezintă la un concurs pentru catedra de drept comercial, ce era vacantă, la facultatea de drept din Iași, prin strămutarea titularului Jacques Negrutzi la facultatea de drept din București; — că dorește a consulta cîți-va autori, mai cu seamă italieni, de dreptul comercial de oare-ce a auzit că posedă acea bibliotecă asemenea cărți.

L'am recomandat cu plăcere ajutorului bibliotecar, a consultat cataloagele, și găsind mai multe uvraje de drept comercial, le-a luat acasă spre a le studia, dînd cautiunea legală.

L'am mai văzut de cite-va ori, la bibliotecă, cînd după puțin timp avînd afaceri la Tribunalul Iași, l'am găsit judecînd în calitate de membru-supleant.

După cite-va luni s'a prezentat la concurs, și a reușit cel dintâi, ocupînd catedra de drept comercial, și demisionînd din magistratură, îmbrășînd și cariera de avocat, fiind o natură capabilă și muncitoare, nu s'a mulțumit numai cu catedra, ci cum zic înscris în barou în puțin timp a devenit podoaba baroului ieșan, fiind cel mai bun avocat, mai ales în afaceri comerciale, de oare-ce era cel mai priceput în asemenea afaceri juridico-comerciale, atît din punct de vedere practic cît mai cu seamă teoretic.

*

L'am avut ca profesor de drept comercial, și nu voi uita nici odată modul conștiințios cum își făcea cursurile, verva, capacitatea, și alte calități intelectuale și morale, a acestui *om de bine*; — ne fermeca și nu alt-ceva și cînd eșiam de la cursul său, pare că ne părea rău că l'am părăsit, și că ora era numai de 60 minute.

După ce a practicat avocătura peste 20 ani în Iași, fiind vacantă catedra de drept comercial la București, prin retragirea la pensie a lui Iacob Negrutzi, a fost strămutat acolo, perzînd Iașul un om capabil, primul avocat cinstit, profesorul emerit și cetățeanul prețios.

*

În politică Toma Stelian ca adept a lui Eugen Stătescu, era și este liberal, predestinat al succeda în conducerea Ministerului de Justiție. În urma răscoalelor țărănești din Martie 1907, cu venirea liberalilor la putere, Toma Stelian a venit în capul Ministerului de Justiție.

S'a gîndit la reformele juridico-sociale de care țara, magistratura și mai ales *țărăni meu* avea nevoie; s'a pus pe lucru; — ce coincidență, acum eram subalternul D-sale ocupînd funcția în Ministerul de Justiție, ca Șef al arhivei Direcțiunei Personalului și Statisticei.

Nu voi uita odată munca titanică și capacitatea acestui om de elită, cu ocaziunea organizării judecătoriilor de ocoale, a Tribunalurilor, Curșilor de Apel, Înaltei Curși de Casație și a magistraturii în general.

În vara anului 1908, plecînd la Sinaia, m'a însărcinat a'î trimete din arhivă, tot ce e relativ la organizarea judecătorească cu proiectele predecesorilor săi.

Am trimis toate dosarele cu această materie la Sinaia, aici, dacă a respirat aerul de munte, nu s'a odihnit, și în sesiunea corpurilor legiuitoare din 1908, a prezentat proiectul documentat de organizarea Judecătoriilor de ocoale (pace), și a Inaltei Curți de Casație și Justiție. Proiectul a devenit lege, și conține multe dispozițiuni originale, ește din mintea acestui bărbat înțelept și moral.

Inovația sa principală la judecătoria a fost: *ambulanta judecătorului de pace*, punîndu-i la dispozițiunea țărănimii; *inamovibilitatea lor*, în urma unui concurs serios; — *crearea a 100 de judecătoria noui*, pentru a înlesni spre a fi mai bine judecați atît justițiabili urbanî, cît mai cu seamă cei rurali; *desființarea judecătoriilor rurale comunale*, și *treccrea jurisdicțiunei lor*, *judecătorului de pace ambulant*.

Imi amintesc cu drag, munca ce am depus în Minister — de și eram prea ocupat în funcția mea

Ministrul Toma Stelian, neavînd încredere în șeful Contabilităței și nici în a Directorul Personalului, m'a însărcinat pe mine cu facerea mobilierului celor 100 de judecătoria noui înființate, și cu tipărirea registrelor la aceste judecătoria, cum și cu registrele *celor aproape 2000 judecătoria comunale*, puse sub competența judecătorilor de pace.

M'am achitat cu mare greutate și muncă de această frumoasă sarcină, dar am fost răsplătit de El, căci era și este un om just, drept cum puțini oameni politici sunt în țara aceasta; făcînd la urmă raport de rezultatul însărcinării ce mi-a dat și prinîndu-mă în audiență, mi-a mulțumit frumos, și m'a întrebat cu ce ar putea răsplăti munca, cinstea și abnegația mea.

— Voești să-ți dau o diurnă D-le Maxim pentru ostenelele d-tale?

Nu! Domnule Ministru, văd că aici în Minister toate likelele sunt decorate prin favoare și fără merit. Doresc să fiu decorat și eu, ca răsplată, și ca exemplu pentru cei decorați prin complesență și lingușire.

— Da, îți voi satisface cu plăcere dorința.

Chemînd pe Directorul Personalului I. Ghețu, care încremenise, văzîndu-mă stîid pe scaun, îi ordonă — *proprio-motto* — să fiu decorat cu «*Coroana Romîniei*» cu *gradul de cavalier*.

Se făcu raport personal pentru mine, și în curînd recom-pensa sosi.

*

Mulțumită lui, în sfîrșit s'a organizat toată Justiția țarei, ne mai lăsînd a fi supusă ca mai înainte fluctuațiunilor politice; creînd concursul, ca mod de recrutare a magistraților, și numîndu-i pe cei reușiți, după clasificare în posturile magis-

traturei. Dar cecece D-sa a făcut bun și trainic pentru Justiție, succesorii, ca Mișu Cantacuzino, D. Greceanu și alții, au spîrcuit și stricat legile sale, prin abrogarea și crearea de noi articole, orbiți de politică, și alte interese pentru a-și plașa partizanii politici nepregătiți și incapabili pentru o asemenea nobilă misiune *Magistratura*. Am sperat că după războiul mondial și al nostru fericit care ne-a dat cecece nu am visat *România-Mare*, moravurile politice se vor asana; dar m'am înșelat. D-l Stelian desgustat de noua stare de lucruri de și în politică, a stat retras de ea și din cauza invidiei și răutăței chiar a partizanilor lui, și nu a putut deveni din nou Ministru al Justiției, ca cel mai apt și capabil din toți cîți au fost sau vor fi la Departamentul Justiției. Ce păcat, că nu a putut contribui din nou, cu înalta sa competență, pentru a lucra la prosperarea scumpei noastre patrii, cu aceiași rîvnă, capacitate și solitudine ca și în trecut; oare va uita unele piedici ce i s'a făcut și că va fi iarăși un factor moralizator și organizator al justiției noastre, pentru progresarea ei însuși, cum și a îmbunătățirii stărei *morale și materiale* a judecătorilor noștri? Dar oare nu trăim în «*Tara lui Hübsch*».

Să sperăm că de acum înainte acest om folositor țarei, va fi chemat în capul administrației Justiției.

D-sa funcționează azi ca profesor de dr. comercial la Facultatea București, la secția Doctoratului în drept.

(In memoriile Ministerului de Justiție de subsemnatul ce în curînd vor eși de sub presă, descriu mult mai pe larg activitatea sa politică, ca Ministru Justiției, și ca organizator a Justiției și Magistraturei).

Monstruozițăi Juridice

Publicăm, fără a face comentariile de drept și de fapt fiind de prisos, cazul fiind destul de grosier și simplu, aceste acte judiciare autentice; și atrag atențiunea publicului și Ministrului de Justiție asupra acestor perle...

14912

dosar. 2057/1918

22 Octombrie 1918

Termen la 6 N-brie 1918

S'a anulat două coale
a 25 lei, taxa specială.
(ss) Dobrescu

Domnule Președinte,

Subsemnatul George G. Maxim, din orașul Iași, cu domiciliul ales în Fălticeni la d. avocat C. Gutter, fac contestație la executarea făcută de d. Herman Șmilovici din Fălticeni prin jurnalul trib. Suceava No. | 918 și Corpul Portăreilor acestui tribunal. Motivele sunt că d. Șmilovici și-a tăiat și ridicat cîlmea

de 2 hectare pădure de moșia Uncești-Hreățca, ce a ținut în arendă și a vîndut din ea, așa că a îndeplinit în plus condiția art. 1 din contract, după cum voi dovedi.

Vă rog a fixa un termen urgent, și a admite contestația cu cheltueli, și în acelaș timp a suspenda executarea pînă la judecarea contestației.

Cu stimă

(s) George G. Maxim p. procura legalizată
de Poliția Fălticeni sub No. 6435 | 917

D-lui Președinte tribunalului Suceava

Romînia

Tribunalul Județului Suceava

Copia prezentă fiind conformă cu originalul aflat la dosarul No. 20 | 57 | 918, se legalizează.

p. Grefier (s) Iordăchescu

No. 22591

1918 Noembrie 14

*

PROCES-VERBAL

No. 6039

25 Octombrie 1918

Văzînd raportul No. 2392 | 918, prin care Corpul de Portări de pe lîngă acest tribunal constată că în executarea dispozițiilor jurnalului No. 4649 | 918, a pus pe Herman Șmilovici în posesiunea pădurei de pe moșia Hreățca-Maxim, prevăzută în contractul de arendare autentificat de acest tribunal sub No. 52 | 918;

Văzînd și dispozițiunile art. 403 pr. civ.

TRIBUNALUL

Constată că prin punerea d-lui Herman Șmilovici în posesiunea moșiei Hreățca-Maxim, prevăzută în contractul autentificat de acest tribunal sub No. 52 | 917, ultimul act de executare în cauză s'a îndeplinit și încheie dosarul afacerii No. 2057 | 918.

(s) Dobrescu

(s) Victor Ionescu

Grefier, (s) Niculau

Romînia

Grefa Tribunalului Suceava

Copia prezentă fiind conformă cu originalul aflat la dosarul No. 2057 | 918, se legalizează.

p. Grefier, (s) Iordăchescu

No. 22591

1918 Noembrie 14

*

Comentariile de drept și de fapt nu le vom face, faptul fiind prea simplu, dar vom publica și alte acte ale aceluiași președinte Dobrescu a trib. Suceava, care nu l'am văzut nici o dată în ședință, ci face pe primitorul de acte; deocamdată ne referim la înțelepciunea ilustrului nostru jurisconsult D. Alexandresco, ca să se pronunțe în cauză, și îi zic, cum zicea poporul în secolul trecut lui Andronachi Donici, jurisconsulul de pe acele vremuri a Moldovei :

Dacă ai vre-o judecată
Mergi la Donici și o arată,
Căci el chiară și în pilaf
Va găsi un paragraf.

De și d. Alexandrescu, nu prea mîncă astăzi pilaf—orezul fiind colosal de scump — totuși d-sa va găsi un paragraf în altă mîncare juridică.

*

Alt caz de judecată... a d-lui Dobrescu, președintele Tribunalului Suceava

În 1912, murind părintele nostru Gheorghe Maxim, au rămas 4 fii : D. G. Maxim, Olga Combati, Maria Călugăreanu și eu.

Toți moștenitorii am dat procură lui D. G. Maxim, neputîndu-se împărți averea, din cauza.,, cui ?..

Moșia Hreățca-Maxim, unul din imobilele moștenirii, s'a arendat de procuratorul nostru D. G. Maxim, jidovului Si non Șarf, fost închis ca trădător înaintea războiului și apoi internat ca strein la 1916, pe anii 1915—1916, am zis că în 1916 Șarf a fost arestat din nou ca strein, rămînînd dator succesiunii un rest de arendă de 1500 lei, cîștiul de 23 Sept. 1916.

Procuratorul prin avocatul din Fălticeni, prin avocatul Artur Gorovei a deschis acțiune la Judecătoria de Ocol Fălticeni, pentru această sumă încă din Oct. 1916, imediat după arestarea jidovului, și s'a citat de mai multe ori pe S. Șarf la arestul său din comuna Duda (Jud. Fălciu), în loc de a se cita pe reprezentantul său legal—sequestrul administrator ; iar la primul termen nu s'a prezentat nici avocatul Gorovei, și dosarul a rămas închis ; suspendîndu-se acțiunea, dosarul Judecătoriei e cu No. 5205 | 916.

Tot odată s'a făcut la acea judecătorie și *proprire* pe sumele ce ar încasa custodele mai sus aratat pînă la concu ența sumei de 1500 lei, și s'a încheiat de Portărelul Trib. Suceava, *Procesul-Verbal de proprire*, No. 803 din 29 Sept. 1916, cu dosarul Trib. Suceava No. 2686 | 916, din care rezultă că acest Tribunal prin Jurnalul No. 6114 din 26 Sept. 1916, a autorizat pe D. Cap de Portărei a aduce la îndeplinire adresa de proprire, a Judecătoriei Ocol rural Fălticeni (comisie rogatorie); dosarul Judecătoriei de proprire e cu No. 3206 | 916 ; iată în copie acest Proces-Verbal de proprire :

*

PROCES-VERBAL

No. 803

Anul 1916; luna Septembrie în 29 zile.

Subsemnatul Ioan C. Sandu, Portărel Trib. Iași, delegat la Trib. Suceava, cu domiciliul în Iași, Sărărie.

Avînd în vedere jurnalul Trib. Suceava No. 6114 | 916, prin care sîntem autorizați ca la stăruință să aducem la îndeplinire dispozițiile adresei Judelui Ocol Fălticeni No. 15430 | 916, care constă să înființăm proprie în minele d-lui Vasile Butnaru, din Comuna Pleșești, Județul Suceava, custode al averei de pe moșia Hreățca-Maxim, arendată lui Simon Șarf din Fălticeni, pînă la concurența sumei de 1200, (una mie, două) lei pe care Șarf o datorește d-lui Maxim ca arendă a acestei moșii, cîștiu de 23 Sept. 1916, împreună cu cheltueli de judecată făcute cu această proprie.

Astăzi data de mai sus, la ora 3 p. m., ne-am transportat în Comuna Pleșești, acest județ, la domiciliul d-lui V. Butnaru, pe care găsindu-l acasă, i-am arătat scopul venirii noastre și în numele legii, *am declarat propriu în minele sale* suma de 1200 lei, pe care S. Șarf o datorește d-lui Maxim, ca arendă a moșiei Hreățca-Maxim pe cîștîl de 23 Sept. 1916.

Făcut în dublu exemplar din care unul s'a dat d-lui V. Butnaru din Pleșești, semnînd propriu de primire.

Portărel-delegat, (s) I. C. Sandu

Am primit un exemplar
(s) V. Butnariu

*

Aceasta a urmat pînă în Octombrie 1916, cînd am părăsit Bucureștiul venînd la Iași. Văzînd că procuratoarele nostru, comoștenitor a neglijat averea imobilă a succesiunii, nepunînd pe altul a o administra sau dezistîndu-se, și fiindcă el acuma se afla în Bucureștiul asediat și cuprins de Germani; i-am revocat procura și am luat eu administrarea *averei imobile*, ca coproprietar și comoștenitor conf. art. 987. C. C. (negationum gestor) la 1916, și o administrez și astăzi, din cauza pedicelor ce fostul procurator pune, la divizarea odată a acestei succesiuni, ce trece de 10 ani, de cînd e deschisă.

Fiînd în Fălticeni, și cercetînd daraverurile cu jidovul Șarf ce le închiese acel procurator, arendînd moșia pe doi ani acestui jidov-talmudic cu un contract sub semnătura privată, iar nu autentic, am luat măsuri pentru ca succesiunea să intre în posesiunea acelei datorii, și am început a lua măsurile legale.

*

Am făcut mai multe petițiuni pe cale grațioasă d-lui Președinte Trib. Suceava, care conform legii excepționale controla

și diriguia gestiunea administrațiunei jidovului Simon Șarf, în carcerat, spre a mi se achita acea sumă; prima petiție e acea înreg. de Trib. Suceava No. 3801 | 917 April 14; deoarece suma prinsă și depusă la Consemnație era finul în stoguri și presat, aflat pe moșia noastră Hreața-Maxim; și care s'a admis de Președintele Dobrescu, în urma cererei custodelui C. Zancu a se vinde; cererea mi s'a respins, de or-ce contractul cu data certă era la Dl. D. G. Maxim, ce era în Bucureștiul ocupat de Germani, iar celalt exemplăr nu s'a găsit în hîrțile rămase de la Șarf, în inventarul de la dosar, și acest jidov în urma interogatorului ce i l-am luat prin Judecătoria Ocol Duda (Fălciu), a declarat că e la el, (da pentru di ci mi rog), și deci neavînd un just titlu la îndemînă, am fost nevoit să urmez calea ordinară, spre a căpăta o hotărîre prin justiție; — cu toate că cam în acelaș timp, s'a admis de președ. Dobrescu în urma petițiunei No. 3712 | 917, a se plăti din banii consemnați prin custodele C. Zancu 412 lei cu dobîndă de 8% societăței de asigurare «Generală», și cererei d-nei Antoaneta Lovinescu 415 lei, plata chiriei caselor pentru rata Oct. 916, prezentînd numai contractul de închiriere; din sumele consemnate din valoarea finului vîndut pe moșia noastră, noi fiind privilegiați în primul rang; și apoi cu țirîita Președinte Dobrescu și din ordinul său scris, de și era propria noastră la dosar, s'a achitat și alte datorii, leafa custodelui, mai rămîinînd un rest de vr'o 500 lei care nici macar pe acest rest D-sa nu l'a păstrat conform propriei ci l-a dat jidovului Șarf la eliberare, semnînd de primîre.

(Vezi dosarul special al sequestrilor-judiciari No. 29 | 917).

*

În acest timp, cînd se petreceau cele de mai sus, căutam a căpăta un titlu, prin o hotărîre judecătorească, și am reușit a căpăta Cartea de judecată a Judecătoriei Ocol. rural Fălțiceni No. 1 din 4 Ianuarie 918, prin care mi se admite reclamația și obligă pe jidovul Șarf la plata datoriei; dar la 7 Sept. 1918, Germanii plecînd din țară d. D. G. Maxim îmi trimete contractul original, dar la această dată Președintele Dobrescu achitase deja suma consemnată și propriată de noi.

*

Prin petiția înreg. la 131416 | 918 am făcut o nouă petiție Președintelui Dobrescu ca revenire la cea mai de sus, prin care-l fac cunoscut din nou procesul-verbal de proprie No. 803 | 916, de mai sus, și că posedam contractul — justul titlu —, cum cerea D-sa, și deci să ordone a ni se plăti suma datorită din banii consemnați, iar D-sa, ca culme, a pus următoarea rezoluție: «Administrația acerei streinului fiind ridicată și averea întrecăgi predată, nu se mai poate lua nici o măsură»;

Merçi !.. Cum ! suma mea fiind propriată, și acum cînd presint un act valabil, D-sa spune că a dat toți banii, fiind pro-

prî e comunicată la dosar, așa că am pierdut acest canal juridic pentru a-mi valorifica drepturile, și acum trebuie să alerg pe cealaltă cale și nici astăzi nu e tranșată afacerea (Dec. 1921).

Dar, mă rog, cine plătește gloaba? Noi justițiabilii din greșelile sau neștiința unor judecători?...

Dar nu am finit, mai sunt multe de adăos și la acest dosar care acum a devenit mai mult ca oficial — public — și voi continua urmarea acestei afaceri, cu peripeții și mai picante în jurnalul meu personal «Țara lui Hübsch»; ca să vadă opinia publică cum suferă un om, ce din nenorocire am trecut prin Ministerul Justiției — unde mi-am făcut datoria către acel Minister și Magistratură cu dragoste și devotament 12 ani, iar acum sunt gratificat cu delicatețele juridice de mai sus, cari mi-au adus atâtea pagube materiale — de și am cheltuit pînă acum în 6 ani — aproape suma datorită; — dar pagube morale? văzînd cum am fost nedreptățit, tocmai de acel ce e pus de societate, și plătit de noi, ne face dreptate... *dar bou! are limbă mare*, de aceea nu poate vorbi și da pe șleah toate... dar va veni timpul cred cînd și boii vor vorbi mai bine ca oamenii.

*

Intrebăm numai atîta, de ce acest Președinte de Tribunal nu ia parte la ședințe de cît de 3 sau 4 ori pe an?! și face numai pe primitorul de hîrtii în camera lui particulară. Să răspundă d. Inspector Judecătoresc, poate Ministerul nu are cunoștință de acest caz unic în Justiția actuală inamovibilă a țării...

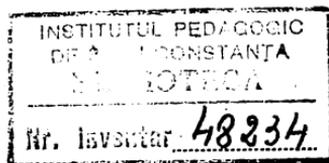

TABLA DE MATERIE

	<u>Pag.</u>
Autorii consultați	4
Înainte cuvîntare	6
Obiceiurile pămîntului din punct de vedere juridic, moral, politic și social	13
Infrățirea	17
Indiviziunea între frați	20
Căminurile	21
Casa părintească	22
Inzestrarea surorilor și colațiunea, (raportul) dotelor	22
Giurătorii	23
Cinstea căsătoriei	27
Adalmașul	29
Arvona la birjari	30
Cartea împrumutată nu se restituie înapoi	31
Pocloanele la autorități și boerul proprietar	31
Dreptul de protimis	33
Copiii naturali	34
Depararea	34
Procedura veche	35
Femeia nemăritată (concubinaj)	35
Dreptul țăranilor munteni de a tăia lemne din pădurile învecinate	37
Condica șireților	37
Suicizii (sinucișii)	43
Alte obiceiuri religioase, datine, moravuri	44
Obiceiuri juridico-politice. Condițiunea streinilor în trecut Țărilor Romîne, pînă la Convențiunea din 1858	47
Jurămîntul more-judaico. Istoricul și imoralitatea lui	56
Formularile jurămîntului more-judaico	58
Anaforaua Ministerului Dreptăței din 1844, Iunie 13, No. 4013, pentru formarea jurămîntului ce se cuvine a se depune în judecăți de israeliți	59
Cum era formularul jurămîntului more-judaico?	60
Cuvintele ce au a se rosti de jurători, înainte săvîrșirii jurămîntului	62

	<u>Pag.</u>
Jurământul	63
Crestăturile plutașilor pe chereștele, răbușe și alte semne doveditoare de proprietate la vechii Români	65
Alte obiceiuri ale pământului. Diverse. Despre dăni (donațiuni), schimburi și vânzări de moșii și țigani	67
Schimburi de moșii și zalogiri	69
Împărțala țiganilor	69
Hlisă sau delniță. Schimbarea stăpînului unei moșii	70
Vecinii satelor, fii autohtoni sau streini cînd fugiau din sat	71
Hotarele satelor și moșiilor în vechime	71
Moarte de om nedescoperită	71-76
Slujba miedarului	71
Procedura veche înaintea Domniei	72
Bătrînii satului	72
Zapise de danie	72
Hotarele sau hotărnicia moșiilor cu brazda în cap	73
Streinul însurat cu o pămînteană devenea pămîntean	73
Boerii haini, confiscarea averii lor de Domn	74
Darea stupăritului (Desetina)	74
Arendarea moșiilor la streini	74
Schimbarea numelui în vechime	75
Logodna și cununia religioasă obligatoare în vechime	75
Influența religioasă asupra culturai și poporului	75
Succeșiunea la tron a Domnilor	76
Agenții diplomatici în vechime	77
Eretocrasie sau arbitrajul părților în vechime	77
Șanțul și gardul comun	77
Obiceiurile pământului în Basarabia	78
Privilegiul masculinității	81
Doftoricescul meșteșug în trecut	84
Apendice	90
Cum trebuie să fie un magistrat?	91

11214/58

S. 47, 59, 52, 53, 56-65

Publicat în Nr. 4
1958

16/4